ROMANUL SECOLULUI XX

MAXIM GORKI

universitățile mele

***

MAXIM GORKI

Universităţile mele

În româneşte de
MARCEL GAFTON şi SUZI RECEVSCHI

Editura UNIVERS
1972

Iată-mă plecat să învăţ la universitatea din Kazan, nici mai mult nici mai puţin.

Ghimpele ăsta cu universitatea mi-l vârâse în minte liceanul N. Evreinov, un băiat plăcut şi tare chipeş, cu nişte ochi mângâioşi ca de femeie. Stătea chiar în casă cu mine, la cucurigu, şi cum eram adesea cu câte o carte în mână, a început să mă privească mai cu luare-aminte, am făcut cunoştinţă şi, la scurtă vreme după aceea, Evreinov se puse pe capul meu să mă convingă că am „o deosebită aplecare pentru învăţătură”.

— Tu eşti făcut să slujeşti ştiinţa, spunea el, scuturându-şi cu farmec lungile-i plete.

Pe atunci încă nu ştiam că poţi sluji ştiinţa şi în chip de cobai, iar Evreinov susţinea sus şi tare că universităţile tocmai de tineri ca mine au nevoie. N-am scăpat prilejul, firește, să tulburăm şi umbra lui Mihail Lomonosov. Evreinov zicea că la Kazan o să pot sta la el, că în toamnă şi în iarnă o să trec liceul, că o să dau „nişte” examene – chiar aşa a spus: „nişte” examene – că la universitate o să obţin o bursă şi, peste vreo cinci ani, o să ies un „savant”. Totul era cât se poate de simplu, fiindcă Evreinov avea nouăsprezece ani şi o inimă de aur.

După examene a plecat acasă, iar la două săptămâni am pornit-o şi eu pe urmele lui.

Petrecându-mă la vapor, bunica mă tot povăţuia:

— Tu, băiete, nu te lua rău cu lumea, că de o vreme încoace îi judeci pe toţi ca altceva, îţi sare ţandăra din orice şi umbli tot cu nasul pe sus! Asta-i moştenire de la bunicul, dar el, bunicul, ce-a câştigat de-aici? A trăit cât a trăit şi uite că pân’ la urmă nu s-a ales cu nimic moşul ăsta amărât. Tu ţine minte de la mine: nici Dumnezeu nu-i judecă

pe oameni, şi cine-i judecă, face placul satanei! Ei, şi-acum, umblă sănătos…

Ştergându-şi lacrimile de pe obrajii ei veştezi şi pământii, adăugă:

— Noi n-o să ne mai vedem… Tu, care n-ai astâmpăr, o să mi te rătăceşti prin cine ştie ce depărtări şi eu o să mor.

În vremea din urmă mă cam înstrăinasem de scumpa mea bătrânică, o vedeam rareori, şi în clipa aceea mă săgetă deodată simţământul dureros că niciodată în viaţă n-am să mai întâlnesc un om care să-mi fie atât de aproape şi atât de drag.

Eram la coada vaporului şi mă uitam la ea cum stătea pe marginea cheiului, făcându-şi cu o mână cruce, pe când cu cealaltă tot mozolea un capăt al şăluţului vechi, ştergându-şi faţa şi ochii negri, luminaţi de o nestinsă dragoste de oameni.

Şi iată-mă şi-n oraşul pe jumătate tătăresc, în odăiţa strâmtă dintr-o casă fără etaj. O căsuţă singuratecă, aninată pe o costişă, în capătul unei ulicioare sărăcăcioase; unul dintre pereţi dădea spre un loc pustiit cândva de pârjol şi acum năpădit de bălării. Din desimea de pelin, brusture şi măcriş, presărată cu tufe de soc, se ridicau ruinele unei clădiri de cărămidă, cu un cogeamite subsolul, unde se aciuiau şi mureau câinii fără stăpân. Subsolul ăsta mi-a rămas adânc întipărit în minte. El a fost una dintre universităţile mele.

Alde Evreinov – mama şi cei doi băieţi ai ei – trăiau dintr-un căpeţel de pensie. Întorcându-se de la piaţă, văduva, o femeie mărunţică şi ştearsă, înşira târguielile pe masă, în bucătărie, cu o tristeţe tragică, de care mi-am dat seama chiar din primele zile, şi se căznea să ajungă la o spinoasă dezlegare: cum să titirisească nişte biete bucăţele de carne, încât să scoată nişte bucate gustoase şi îndestulătoare pentru trei flăcăi zdravenii, fără să se mai pună şi pe ea la socoteală?

Era o femeie tăcută; în ochii ei cenuşii îngheţase îndărătnicia blândă şi deznădăjduită din ochii unei

mârţoage muncite până la ultimul strop de vlagă şi care se opinteşte cu încărcătura la deal, ştiind bine că tot nu va ajunge până sus.

Într-o dimineaţă, la vreo trei zile de la venirea mea, când băieţii mai dormeau încă, iar eu o ajutam la bucătărie la curăţatul cartofilor, mă întrebă încetişor, cu băgare de seamă:

— Dumneata de ce-ai venit aici?

— Ca să învăţ la universitate.

Sprâncenele i se ridicară, dimpreună cu pielea gălbejită a frunţii; se tăie cu cuţitul la un deget şi se lăsă pe un scaun sugând sângele, dar sări numaidecât în picioare:

— Fir-ar să fie…

În timp ce înfăşură o batistă pe degetul tăiat, mă lăudă:

— Grozav te mai pricepi să cureţi cartofi!

— Ei, asta, păi cum să nu mă pricep! Şi i-am povestit despre slujba mea pe vapor.

Mă întrebă:

— Şi crezi că atâta ajunge ca să intri la universitate?

Pe vremea aceea nu prea ştiam ce hramuri poartă hazul. Aşa că am luat de bună întrebarea, înşiruindu-i toate cele menite să-mi deschidă porţile templului ştiinţei.

Ea oftă:

— Of, Nikolai, Nikolai…

În clipa aceea pică şi Nikolai în bucătărie, să se spele. Era cu ochii cârpiţi de somn, cu părul ciufulit şi vesel ca de obicei.

— Mamă, straşnic ar fi de ne-ai face nişte chiroşti cu carne!

— Bine, dragul mamei, se învoi ea.

Vrând să mă umflu în pene cu priceperea mea în ale bucatelor, m-am trezit vorbind, că pentru chiroşti carnea mi se pare şi proastă, şi puţină.

Varvara Ivanovna se supără şi-mi trânti vreo câteva de-am simţit că-mi zvâcneşte tot sângele în urechile care parcă mi se lungeau la nesfârşit. Ieşi

pe uşă, zvârlind pe masă o legătură de morcovi, iar Nikolai, făcându-mi cu ochiul, găsi cu cale să mă lămurească:

— Nu prea e-n toane bune…

Se aşeză pe laviţă şi începu să mă înveţe că femeile sunt îndeobşte mai nervoase decât bărbaţii şi că asta e o trăsătură a firii lor, lucru dovedit în chip neîndoielnic de către un savant cu renume, parcă elveţian, iar John Stuart Mill, un englez, a spus şi el ceva în această privinţă.

Lui Nikolai îi plăcea din cale-afară să mă înveţe şi nu scăpa niciodată prilejul să-mi vâre în cap câte ceva, fără de care socotea că nici nu se poate trăi. Îl ascultam cu nesaţ, dar apoi, Foucault, la Rochefoucauld şi La Rochejaquelein se contopeau în mintea mea într-un singur om şi nu eram în stare să-mi amintesc cine cui i-a tăiat capul: Lavoisier lui Dumouriez, ori taman pe dos? Băiatul ăsta de ispravă ţinea din tot sufletul „să mă facă om” şi-mi făgăduia asta ca pe ceva sigur, dar nu avea nici timp şi nici condiţii să se ocupe temeinic de mine. Egoismul şi graba tinereţii îl împiedicau să vadă că maică-sa trudeşte din răsputeri şi face tot soiul de şiretlicuri ca să o scoată la capăt cu gospodăria, iar frate-său, un licean posac şi greoi, îşi dădea seama şi mai puţin de asta. Dar eu, care cunoşteam de atâta vreme şi în toate amănuntele complicatele jonglerii impuse de chimia şi economia bucătăriei, vedeam prea bine iscusinţa femeii silită să amăgească zi de zi stomacul feciorilor ei, ba să mai hrănească pe deasupra şi pe un pripăşit la masa ei – un băiat prost crescut şi nu prea plăcut la înfăţişare. Şi, fireşte, fiecare bucată de pâine îmi cădea ca o piatră pe inimă. Am început să caut de lucru. Plecam cu noaptea în cap de acasă, ca să lipsesc de la masa de prânz, iar pe vreme rea îmi făceam veacul în subsolul de pe maidan. Acolo, în duhoarea stârvurilor de câini şi pisici, în vaietul vântului şi răpăitul ploii care turna cu găleata, m-am dumirit curând că universitatea nu-i decât o

rătăcire de-a mea şi că ar fi mai înţelept să plec în Persia. Mă şi vedeam un vrăjitor cu barba surie, care a descoperit mijlocul să cultive grâu cu bobul cât mărul, cartofi în greutate de un pud, desăvârşind totodată fel şi fel de născociri binefăcătoare pentru pământul nostru, pe care nu numai eu întâmpinam atâtea potrivnicii.

Pe atunci căpătasem cam de multişor deprinderea de-a visa cu ochii deschişi la întâmplări nemaipomenite şi la măreţe fapte de eroism. Deprinderea asta mi-a fost de mare, ajutor în zilele amare ale vieţii mele, şi cum ele veneau cu duiumul, deveneam neîncetat tot mai iscusit în ale visării. Nu aşteptam vreun sprijin din afară, nici nu-mi puneam nădejdea în vreo întâmplare fericită, dar în sufletul meu creşteau treptat-treptat voinţa şi dârzenia, şi cu cât mai vitrege se arătau împrejurările, cu atât mă simţeam mai puternic, ba chiar mai ager la minte. Am înţeles de timpuriu că omul se căleşte în lupta cu mediul înconjurător.

Ca să nu flămânzesc, mă duceam pe cheiurile Volgăi, unde puteai lesne câştiga cincisprezece-douăzeci de copeici. Printre hamalii, golanii şi pungaşii de acolo mă simţeam ca o bucată de fier vârâtă într-un porcoi de cărbuni încinşi. Fiecare zi mă potopea cu impresii vii, arzătoare. Pe sub ochii mei se perinda şi se învârteja o omenire stăpânită de instincte grosolane şi a cărei lăcomie lepădase orice mască. Îmi plăcea furia acestor oameni împotriva vieţii, vrăjmăşia lor batjocoritoare faţă de toate câte sunt, nepăsarea lor faţă de ei înşişi. Întâmplările trăite de-a lungul anilor mă împingeau şi ele către lumea asta, stârneau în mine dorinţa să mă cufund în hora ei lipsită de orice îndurare. Bret-Harte şi sumedenia romanelor uşurele pe care le citisem sporeau şi mai mult simpatia mea faţă de lumea asta.

Başkin, un fost student al Institutului pedagogic, devenit hoţ, care îndurase nişte bătăi cumplite şi era bolnav de oftică, pleda cu foc:

— La ce te codeşti ca o fată mare? Ţi-e teamă că-ţi pierzi cinstea? Pentru o fată, cinstea-i tot avutul ei, în timp ce pentru tine nu-i decât un jug. Boul o fi el cinstit, dar se satură cu fân.

Roşcovan şi ras ca actorii, cu trupşorul pe cât de firav, pe atât de sprinten şi mlădiu în mişcări, Başkin semăna leit cu un pisoi. Îşi lua aere de dascăl şi de ocrotitor faţă de mine, dar vedeam bine că dorea din toată inima să izbutesc şi să am parte de fericire în viaţă. Scăpăra de inteligenţă şi citise destule cărţi bune, dar slăbiciunea lui era *Contele de Monte-Cristo.*

— E o carte unde găseşti şi inimă, şi un ţel, spunea el.

Îi plăceau femeile şi vorbea despre ele plescăind cu încântare din buze şi cu o vădită înfiorare a trupului surpat – o înfiorare bolnăvicioasă, ce-mi făcea scârbă, şi totuşi îl ascultam cu luare-aminte, pătruns de frumuseţea cuvintelor sale.

— Muierea, muierea! făcea el cu glas cântat, şi în pielea gălbejită a obrajilor răzbea o vie împurpurare, iar ochii smoliţi i se îmbătau de strălucire. De dragul muierii sunt în stare de orice. Pentru ea şi pentru diavol, orice-ai face, nu-i păcat! Nu s-a născocit ceva mai acătării pe lumea asta decât să trăieşti şi să iubeşti!

Başkin avea darul povestirii şi compunea cu uşurinţă pentru prostituate cântece înduioşătoare despre pătimirea dragostei nefericite. Cântecele lui se auzeau în toate oraşele de pe Volga. Printre ele era unul foarte răspândit:

Slută-s maică, zău
Şi săracă rău.
Cin' să-şi ia nevastă
Aşa năpastă?!

Un altul care mi-arăta prietenie era Trusov, cam îndoielnic el, dar respectabil ca înfăţişare, cu ifose de eleganţă şi cu nişte degete subţiri, de muzician.

Ţinea în mahalaua Amiralităţii o coşmelie cu firma „Ceasornicărie”, dar de-adevărat se îndeletnicea cu vânzarea de lucruri furate.

— Măi Peşkov, tu nu cumva să deprinzi furtişagurile, mă dădăcea Trusov, mângâindu-şi grav barba sură şi mijindu-şi ochii hâtri şi îndrăzneţi. Precum văd, altul e drumul tău în viaţa asta. Tu tragi către cele ale spiritului.

— Ce înseamnă să tragi către cele ale spiritului?

— Adică, să fii unul pe care nu-l roade pizma faţă de cutărică, ori cutărică, ci numai curiozitatea îl îmboldeşte…

Asta nu prea era adevărat, căci eu unul îi pizmuiam pe mulţi, şi pentru multe. De pildă, îl pizmuiam pe Başkin pentru vorba lui, care era, nu ştiu cum, deosebită, poetică, împestriţată cu metafore şi expresii cu totul neaşteptate. Mi-amintesc şi azi cum începea o povestire de-a lui cu o aventură amoroasă:

„Într-o noapte oarbă stam eu ca o bufniţă în scorbura ei, într-o cameră de hotel, la Sviajsk, târgul ăla nenorocit. Era toamnă, în octombrie. Se cernea o ploicică leneşă şi vântul sufla leit ca un tătar amărât ce-şi deapănă cântecul – un cântec fără sfârşit: o-o-o-u-u-u…

…Da’ uite că veni ea, uşoară şi trandafirie ca un norişor în ceasul răsăritului, purtând în ochi amăgirea curăţiei sufleteşti. „Dragule, zice ea cu toată cinstea lumii în glas, nu ţi-am greşit cu nimic.” Ştiam că minte şi totuşi o credeam, îmi spuneam că ăsta-i adevărul. Capul ştia el bine ce ştia, dar inima nu credea, şi pace!”

Başkin povestea cu ochii închişi, legănându-şi boiul în cadenţă şi ducând adesea mâna la piept, în dreptul inimii, într-o mişcare potolită.

Vocea îi suna surd, dar vorba-i plină de foc şi strălucire părea ghiers de privighetoare.

Îl pizmuiam apoi pe Trusov. Omul acesta spunea lucruri nemaipomenit de interesante despre Siberia, despre Hiva şi Buhara, istorisea cu haz şi

cu mult sarcasm despre viaţa arhiereilor. Odată, luând un aer misterios, spuse despre ţarul Alexandru al III-lea:

— Ţarul ăsta e-un adevărat maestru în meseria lui!

Trusov îmi părea unul din acei „răufăcători" din romane care – spre uimirea cititorului – se preschimbă la sfârşitul cărţii în eroi plini de mărinimie.

Uneori, în nopţile cu zăduf, oamenii printre care trăiam treceau pârâul Kazanka, oprindu-se în luncile şi tufărişul de pe malul celălalt, unde se puneau pe băutură şi mâncare, tăifăsuind despre treburile lor, dar mai adesea despre complexitatea vieţii, despre ciudata harababură ce stăpâneşte în raporturile dintre oameni, şi mai cu seamă despre femei. Despre femei vorbeau cu întârâtare, cu tristeţe, câteodată tulburaţi şi mai întotdeauna cu simţământul celui ce sfredeleşte cu privirea un întuneric plin de neprevăzute grozăvii. Am petrecut şi eu două sau trei nopţi de zăduf în tovărăşia lor, sub un cer întunecat, cu stele pale, într-o vâlcea cotropită de lozie. Prin bezna jilavă de vecinătatea Voigăi se târau în susul şi în josul apei păianjenii de aur ai felinarelor aninate pe catarguri, iar în negreala deasă a malului stâncos, ca nişte gheme cu fire lucitoare, sclipeau ici-colo ferestrele luminate ale crâşmelor şi caselor din bogatul sat Uslon. Zbaturile vapoarelor loveau surd apa, marinarii din şiragul de şlepuri urlau ca lupii şi strigau cât îi ţinea gura; undeva, un baros canonea fierul pe nicovală, iar prin preajmă se tânguia în cântec un suflet mistuit de un foc mocnit, şi aleanul cântecului cernea peste inimi cenuşa tristeţii.

Mai mult ca orice mă întrista însă vorba oamenilor în lunecarea ei domoală. Cugetau despre viaţă, şi fiecare îşi spunea păsurile, fără să asculte ce spune celălalt. Şedeau în capul oaselor, ori tolăniţi pe sub tufe, şi trăgeau din ţigară,

trăgeau fără lăcomie câte un gât de vodcă sau de bere, înturnându-se cu gândul înapoi în trecut şi lăsându-se pradă amintirilor.

— Ia ascultaţi ce mi s-a întâmplat mie odată, spunea unul, strivit la pământ de bezna nepătrunsă a nopţii.

După ce-i ascultau povestirea, ceilalţi încuviinţau:

— Se-ntâmplă şi din astia, de, câte nu se-ntâmplă…

Auzindu-i cum spuneau: „s-a întâmplat", „se întâmplă", „s-a mai întâmplat", aveam simţământul că în noaptea aceea îşi trăiau ultimele clipe de viaţă, fiindcă totul ţinea de trecut şi nimic de viitor.

Asta mă îndepărta de Başkin şi de Trusov, deşi amândoi mi-erau dragi şi, judecând lucrurile într-o firească înlănţuire cu cele trăite de mine, ar fi fost poate de aşteptat să calc pe urmele lor. Mă împingeau spre ei şi nădejdile mele înşelate de a zvâcni mai sus şi a învăţa mai departe. În clipele de foame, de furie şi de durere, mă simţeam în stare de orice crimă, şi nu numai împotriva „sfintei instituţii a proprietăţii". Dar romantismul tinereţii m-a împiedicat să mă abat de pe drumul ce-mi era hărăzit. În afară de cărţile omenosului Bret-Harte şi de atâtea romane uşurele, citisem o mulţime de cărţi bune şi ele au trezit în mine aspiraţii către ţeluri încă nebuloase, dar mai însemnate decât tot ceea ce vedeam în jurul meu.

Cam în aceeaşi vreme am făcut noi cunoştinţe şi am adunat noi impresii. Pe maidanul din dreptul casei lui Evreinov se adunau nişte liceeni să joace popice. Unul dintre ei, Gurii Pletneov, m-a fermecat. Smead, cu părul negru, bătând în albăstriu, ca la japonezi, cu faţa numai punctişoare negre, de parcă s-ar fi frecat cu praf de puşcă, era vesel, îndemânatec la jocuri şi spiritual în discuţii, înzestrat din belşug cu tot soiul de talente. Ca aproape toţi ruşii talentaţi, trăia de pe urma

darurilor cu care îl binecuvântase firea, fără să-şi dea nicio silinţă în privinţa lor. Avea urechea fină şi un admirabil simţ muzical, iubea muzica şi cânta cu măiestria unui artist din guslă, din balalaică şi din armonică, dar nu căuta să stăpânească un instrument mai nobil şi mai dificil. Era sărac şi prost îmbrăcat, dar semeţia lui, mişcările agere ale trupului vânos, gesturile-i largi se potriveau de minune cu cămaşa mototolită şi ruptă, cu nădragii peteciţi, cu cizmele lui sparte şi scâlciate.

Semăna cu un om abia sculat din pat după o boală lungă şi grea, ori cu un puşcăriaş abia ieşit de după zăbrele. Totul în viaţă îi părea nou şi îmbietor, totul deştepta în el o voioşie gălăgioasă. Umbla ţopăind ca un foc de artificii.

Aflând de toate greutăţile şi primejdiile de care aveam parte, mă pofti să mă mut la el şi să mă pregătesc pentru examenul de învăţător de ţară. Şi uite aşa m-am pomenit la „Marusovka”, o ciudată şi veselă magherniţă, cunoscută multor generaţii de studenţi din Kazan, de bună seamă. Era o hardughie dărăpănată de pe strada Rîbnoriadskaia, cucerită parcă prin luptă de la proprietari de către studenţii flămânzi, prostituate şi nişte năluci de oameni, adevărate epave. Pletneov se aciuase pe coridor, sub scara ce ducea la pod. Acolo avea patul, iar în capătul coridorului, la fereastră: o masă, un scaun şi… atât. Pe coridor erau trei uşi, două dădeau în camerele unor prostituate, iar cea de a treia în odaia unui matematician ofticos, fost seminarist, un om aproape înfricoşător la vedere, lung, slab, cu o claie de păr roşcat şi aspru, abia ascunzându-şi goliciunea sub nişte zdrenţe murdare, prin ale căror găuri i se zărea pielea vânătă şi coastele scheletice, de te treceau fiorii.

Socot că nu se hrănea decât cu propriile-i unghii, pe care şi le rodea până la sânge, zi şi noapte; tot desena şi calcula, tuşind necontenit, cu un fel de detunături înfundate. Prostituatele se temeau de el, crezându-l smintit, dar, miloase, îi

puneau pâine, ceai şi zahăr în prag, iar el lua de jos şi le ducea înăuntru, fornăind ca o gloabă ostenită. Dacă li se întâmpla să uite, ori nu puteau să-i aducă darurile lor, cine ştie de ce, el deschidea uşa şi răcnea răguşit:

— Pâine!

În ochii lui scufundaţi în adâncul găvanelor întunecate scăpăra mândria maniacului fericit de conştiinţa măreţiei sale. Din când în când îl vizita o pocitanie mică şi cocârjată, cu părul sur, cu un picior sucit într-o parte, cu nişte ochelari cu sticle groase pe nasul borcănat şi cu un zâmbet viclean pe obrazul gălbejit de scapet. Închideau grijuliu uşa şi şedeau ceasuri întregi fără să scoată o vorbă, într-o ciudată muţenie. O singură dată, târziu în noapte, m-am trezit de strigătele răguşite şi furioase ale matematicianului:

— Şi eu îţi spun că-i puşcărie! Geometria e o celulă, da! O capcană de şoareci, da! O puşcărie!

Pocitania chicotea piţigăiat, spunând întruna un cuvânt ce suna tare fistichiu, şi deodată matematicianul răcni din rărunchi:

— Du-te dracului! Afară!

Când musafirul o zbughi şontâc pe coridor, gâfâind, scheunând şi tot înfăşurându-se în mantie, matematicianul se arătă în prag, lung cât o prăjină şi fioros, şi virându-şi degetele în chica lăţoasă, horcăi:

— Euclide a fost un prost! Un pro-ost… Voi dovedi că Dumnezeu e mai deştept decât grecul.

Şi trânti uşa cu atâta năduf, încât am auzit ceva căzând cu zgomot la el în odaie.

La scurtă vreme după aceea am aflat că omul acesta, pornind de la matematici, voia să demonstreze existenţa lui Dumnezeu, dar a murit înainte de-a apuca să o facă.

Pletneov lucra la o tipografie, era corector de noapte la o gazetă; câştiga unsprezece copeici pe noapte şi, dacă nu mă învredniceam să scot şi eu un ban, o întindeam douăzeci şi patru de ore cu

patru funturi de pâine, ceai de două copeici şi zahăr de trei. Eu trebuia să învăţ şi nu prea aveam timp să muncesc. Toceam câineşte, mă chinuiam mai ales la gramatică, cu formele ei meschine, închistate şi hâde, în care nu izbuteam nici de frică să înghesui limba rusă, cea atât de vie şi dificilă, mlădie şi capricioasă. Spre marea mea mulţumire, curând am aflat că m-am apucat „prea devreme" de învăţătură şi că nu mi-ar fi dat un loc de învăţător la ţară nici dacă reuşeam la examen, asta din pricina vârstei.

Pletneov şi cu mine dormeam în acelaşi pat, eu, noaptea, el, ziua. Venea acasă în zori, istovit de nesomn, cu ochii înroşiţi, parcă şi mai pământiu la faţă. Mă repezeam îndată la ceainărie, după apă clocotită, fiindcă nu aveam samovar, se înţelege, apoi ne aşezam la fereastră şi mâncam ceai cu pâine. Gurii îmi povestea noutăţile de la gazetă, ori îmi recita stihurile pline de haz ale foiletonistului, un beţivan, care semna *Dominoul Roşu.* Mă uimea cu felul lui de a lua viaţa în glumă, întocmai aşa cum o lua pe grăsana Galkina, negustorească de vechituri muiereşti şi codoaşă.

De la băbătia asta închiriase Gurii colţişorul de sub scară şi, cum nu avea un sfanţ pentru chiria „apartamentului", se plătea de datorie cu vorbe de duh şi cu cântece sentimentale, zise din armonică, ori din gură; o luminiţă batjocoritoare i se aprindea în ochi în timp ce-şi picura vocea lui de tenor. Galkina, fostă coristă la operă în tinereţe, se pricepea la cântece, şi lacrimi mărunte se rostogoleau adesea din ochii ei sfruntaţi pe obrajii vineţi şi bugezi de beţivancă şi de mâncăcioasă. Ea şi le ştergea cu degetele-i grăsulii, pe care apoi şi le bosolea într-o batistă murdară.

— Of, Gurocika, suspina Galkina, eşti artist în lege, zău! De-ai fi niţel mai arătos, m-aş îngriji de soarta ta, să mă pomeneşti! Câţi tinerei n-am rostuit eu pe lângă femei a căror inimă se perpelea în singurătate!

Unul dintre aceşti „tinerei” locuia chiar deasupra noastră. Era student, feciorul unui blănar. De statură mijlocie, cu pieptul lat şi şoldurile nefiresc de înguste, părea un triunghi cu ascuţişul bont şi întors în jos. Avea picioarele mici ca de femeie, capul cât pumnul, înfipt adânc între umeri şi împodobit cu o perie de păr roşcat, iar pe faţa-i albă ca varul, fără strop de sânge, se holbau doi ochi verzi şi posaci.

Îndurase greutăţi de neînchipuit şi flămânzise ca un câine, dar, trecând peste cuvântul lui taică-său, o scosese la capăt cu liceul şi intrase la universitate. Apoi, descoperindu-se înzestrat cu o voce caldă şi profundă de bas, simţi imboldul să urmeze canto.

Tocmai atunci îl pescuise şi Galkina şi-l căpătuise cu o negustorească bogată, una în jur de patruzeci de ani, cu un băiat student în anul trei şi o fată în ultima clasă de liceu. Ea era numai piele şi os, scobită şi ţeapănă ca o cătană, cu obrazul supt de călugăriţă şi nişte ochi mari, cenuşii, căzuţi în fundul găvanelor întunecate. Se purta îmbrăcată în negru, cu o scufă de mătase de modă veche, iar în urechi îi tremurau cercei cu pietre verzi ca fierea.

Venea din când în când la studentul ei, seara ori dimineaţa devreme, şi nu o dată am văzut-o intrând pe poartă parcă dintr-o săritură şi străbătând curtea cu pas hotărât. Arăta groaznic: ţinea buzele strânse, încât aproape nici nu se mai vedeau, iar ochii ei holbaţi şi cu căutătura aţintită priveau trişti şi pierduţi, ca ochii unei oarbe. Nu puteai spune că e slută, dar simţeai desluşit în ea o încordare care o urâţea, făcând-o mai deşirată şi crispându-i faţa într-o grimasă de durere.

— Ia te uită la ea, zicea Pletneov. Juri că e nebună!

Studentul nu o putea suferi şi se ascundea de ea, dar negustoreasa îl urmărea cu stăruinţa unui creditor nemilos, ori a unui poliţai.

— M-am făcut de ruşine, se căina el la beţie. Cântat îmi trebuia mie? Cu mutra şi cu hoitul meu tot nu mă lasă ăia să apar pe scenă, chiar aşa, nu mă lasă…

— Curm-o şi tu cu povestea asta plicticoasă! îl povăţuia Pletneov.

— Păi să vezi, mi-e milă de ea! Îmi face silă şi milă! De-aţi şti voi cum mă… Uf!…

Ştiam asta prea bine, fiindcă o auzeam noaptea, pe scară, cum îl implora în şoaptă cu glas tremurat:

— Pentru Dumnezeu, puişor, haide, pentru Dumnezeu!

Era stăpâna unei mari fabrici, avea case, cai, dăruia mii şi mii de ruble pentru o şcoală de moaşe şi se milogea ca o cerşetoare după o mângâiere.

După ceai, Pletneov se culca, iar eu o porneam să caut de lucru. Mă întorceam acasă târziu seara, când Gurii trebuia să plece la tipografie, şi, dacă se întâmpla să aduc niscaiva pâine, cârnaţi şi măruntaie fierte, împărţeam totul frăţeşte şi el îşi lua partea cu dânsul.

De cum rămâneam singur, începeam să rătăcesc prin coridoarele şi vizuinile Marusovkăi, dornic să cunosc traiul acestor oameni, noi pentru mine. Casa era ticsită, semăna cu un furnicar. Peste tot te întâmpinau mirosuri acre şi iuţi, prin colţuri se piteau umbre dese şi vrăjmaşe faţă de oaspeţi. Din zori şi până noaptea târziu casa vuia de zgomot; maşinile cusătoreselor duruiau neobosit, coristele de la operă îşi clăteau vocile, studentul întindea game în registrul lui de bas, un actor beţiv şi pe jumătate smintit declama răsunător, prostituatele cherchelite răcneau isteric. Şi în mintea mea încolţea o întrebare firească, căreia însă nu-i găseam răspuns:

„La ce bun toate astea?”

Printre toată tinerimea asta flămândă se învârtea în dorul lelii un bărbat roşcovan, pleşuv, cu pometii proeminenţi, cu pântecele mare cocoţat pe două picioroange subţiri, cu o gură cât o şură şi

nişte dinţi de cal, drept care şi fusese poreclit Cal-Roş. De trei ani se judeca întruna cu nişte neamuri, negustori din Simbirsk, şi spunea oricui catadicsea să-l asculte:

— Măcar să ştiu că mor, da-i aduc în sapă de lemn, să-i văd eu fără o leţcaie! Să umble să cerşească. Să-mi trăiască trei ani în şir din pomeni, că pe urmă le-ntorc tot ce le-am luat prin judecată, le-ntorc totul şi-i întreb: „Ei, afurisiţilor? Cum e?”

— Şi asta-i tot ce ţinteşti tu în viaţă, Calule? întrebau ceilalţi.

— De vreme ce mi-am pus toată fiinţa şi tot sufletul în treaba asta, cum să mai vreau altceva?

Cât era ziulica de lungă, bătea tribunalul, curtea de apel şi se ţinea scai de avocatul lui; seara se întorcea adesea cu birja, încărcat de pungi, pachete şi sticle, iar odaia-i împuţită, cu tavanul lăsat până deasupra capului şi cu duşumeaua numai hârtoape, găzduia ospeţe gălăgioase, la care îi poftea pe studenţi şi pe croitorese – într-un cuvânt pe oricine dorea să mănânce pe săturate şi să tragă un păhărel. Cal-Roş nu se cinstea decât cu rom, băutură ce lăsa pe faţa de masă, pe haine şi chiar pe duşumea nişte pete ruginii, cu neputinţă de scos. Cum se ciupea, urla cât îl ţinea gura:

— Măi, păsăruicile tatii! Voi îmi sunteţi tare dragi, măi, fiindcă sunteţi lume cinstită şi cumsecade! Pe când eu nu-s decât un ticălos, o bestie şi un crocodil… Eu vreau să-mi distrug neamurile şi o să le distrug! Zău aşa! Măcar să ştiu că mor, da’…

Cal-Roş începea să clipească jalnic şi pe faţa lui tâmpă, cu pometii proeminenţi, şiroiau lacrimi de beţiv; el şi le ştergea eu palmele, pe care şi le freca apoi apăsat de genunchi. Altminteri, nădragii lui erau veşnic pătaţi de grăsime.

— Viaţă-i asta cum trăiţi voi? izbucnea el. Tot în foame, tot în frig, tot în zdrenţe! Dreptate e asta? Cum să mai înveţi când ai parte de un trai ca ăsta? Ehei, de-ar şti el ţarul cum o duceţi…

Şi, scoţând din buzunar un pumn de bancnote de toate culorile, zicea:

— Care ai nevoie de bani? Luaţi, fraţilor!

Coristele şi croitoresele smulgeau cu lăcomie banii din mâna lui păroasă, în vreme ce el se strica de râs şi spunea:

— Ho, că nu-s pentru voi, fetelor. Pentru studenţi sunt.

Numai că studenţii nu luau banii.

— Dă-i dracului de bani! se cătrănea feciorul blănarului.

Într-o zi veni acasă beat criţă şi-i aduse lui Pletneov un teanc de hârtii de câte zece ruble, strânse mototol în pumn. Azvârlindu-le pe masă, trâmbiţă:

— N-ai nevoie? Na, poftim. Că mie nu-mi trebuie…

Se trânti pe patul nostru şi se porni să urle şi să plângă în hohote, încât a fost musai să-l stropim cu apă ca să se mai dezmeticească. După ce a adormit, Pletneov a încercat să netezească bancnotele, dar n-a fost chip: le strânsese atât de tare, încât a trebuit să le udăm ca să le desprindem una de alta.

În odaia murdară, îmbâcsită de fum, ale cărei geamuri dădeau spre zidul casei vecine, era o înghesuială cumplită, zăpuşeală şi larmă. Cal-Roş răcnea mai abitir decât toţi ceilalţi. L-am întrebat:

— De ce stai aici şi nu-ţi iei cameră la hotel?

— Pentru suflet, drăguţă! Mă simt bine cu voi…

Feciorul blănarului adeveri:

— Adevărat, Calule! La fel şi eu. M-aş prăpădi să stau altundeva…

Cal-Roş se ruga de Pletneov:

— Haide, măi, cântă… zi ceva…

Gurii îşi aşeza gusla pe genunchi şi începea:

Răsai, răsai degrabă, roşu soare…

Glasul lui plin de căldură te ungea la inimă.

Se făcea linişte, toţi ascultau îngânduraţi jeluirea cântecului şi zvonul dulce stârnit de coardele guslei.

— Al dracului de frumos! bombănea nefericitul sortit să-i aducă alinare negustoresei.

Gurii Pletneov, dăruit cu înţelepciunea numită voioşie, juca rolul duhului cel bun din basme printre ciudaţii locatari ai vechii noastre hardughii. Sufletul său, strălucind în culorile vii ale tinereţii, le lumina viaţa cu focul de artificii al glumelor de soi, al cântecelor frumoase, al ironiilor muşcătoare pe socoteala moravurilor şi năravurilor omeneşti, ca şi cu vorbele-i cutezătoare despre minciuna brutală a vieţii. Abia împlinise douăzeci de ani şi arăta ca un băieţandru, dar toţi din casă îl priveau ca pe un om întreg, capabil de un sfat bun la ananghie şi gata oricând să-i ajute într-un fel. Cei mai cumsecade îl îndrăgeau, celor mai răi le era teamă de el, ba până şi bătrânul Nikiforîci, vardistul, îi dădea bineţe lui Gurii, zâmbindu-i întotdeauna cu zâmbetul lui de vulpoi.

Curtea Marusovkăi venea niţel în pantă şi slujea de „coridor” între două străzi: Rîbnoriadskaia şi Staro-Gorşecinaia, unde se afla bârlogul lui Nikiforîci, aciuiat într-un colţişor potrivit, în vecinătatea casei noastre.

Nikiforîci, mai marele vardiştilor din mahalaua noastră, era un bătrân înalt, uscăţiv, cu pieptul plin de decoraţii, eu faţa inteligentă, zâmbetul prietenos şi ochii hâtri din cale-afară.

Arăta o deosebită luare aminte zgomotoasei noastre colonii de foşti şi de viitori oameni: boiu-i mândru se ivea de câteva ori pe zi la noi în curte. Călca agale, aruncându-şi ochii pe geamurile unuia şi altuia, întocmai aşa cum paznicul dintr-o grădină zoologică îşi aruncă privirea în cuştile sălbătăciunilor. Peste iarnă, la unul dintre locatari fuseseră arestaţi un ofiţer ciung, Smirnov, şi un soldat, Muratov, decoraţi cu ordinul „Sfântul Gheorghe” şi foşti părtaşi la expediţia lui Skobelev

de la Ahal-Tekin. Îi ridicaseră odată cu Zobnin, Ovseankin, Grigoriev, Krîlov şi încă cineva, nu mai ştiu cine, pe motiv că au vrut să instaleze o tipografie clandestină, în oare scop Muratov şi Smirnov s-au dus într-o duminică, ziua în amiaza-mare, să fure litere din tipografia lui Kliucinikov, pe una din străzile cele mai umblate din oraş. Fuseseră prinşi asupra faptului. Iar altă dată, noaptea, jandarmii l-au umflat pe un alt chiriaş al Marusovkăi, un lungan posac, pe care eu îl poreclisem Clopotniţa-rătăcitoare. Dimineaţa, aflând noutatea, Gurii, foarte tulburat, îşi zbârli ciuful negru şi-mi spuse:

— Maximîci! Uite ce: pe toţi dracii, fugi, măi frate, cât poţi de repede…

După ce mă desluşi unde anume trebuia să mă duc, adăugă:

— Vezi, fii cu ochii-n patru! Poate că dau târcoale copoii prin preajmă…

Misterioasa însărcinare mă bucură grozav şi am zburat până în mahalaua Amiralităţii cu iuţeala unui lăstun. Acolo, în atelierul cam întunecos al unui arămar, am văzut un flăcău cârlionţat şi cu nişte ochi de un albastru nemaipomenit. Spoia o tingire, dar nu semăna nici pe departe a muncitor. Într-un colţ, un bătrânel cu părul alb, prins cu un fir de curea, şlefuia un robinet, aplecat peste menghine.

L-am întrebat:

— N-aveţi ceva de lucru pentru mine?

Bătrânelul mormăi, supărat:

— De lucru avem noi, da’ nu pentru de-alde tine.

Flăcăul mă privi în fugă şi se înturnă asupra tingirii. I-am atins uşurel piciorul cu piciorul meu. Ochii lui albaştri mă fulgerară cu mirare şi mânie. Ţinea tingirea de coadă, gata parcă să mi-o azvârle în cap. Mă văzu că-i fac cu ochiul şi atunci glăsui liniştit:

— Hai, du-te, vezi-ţi de drum…

I-am făcut încă o dată cu ochiul şi am ieşit pe uşă, oprindu-mă în stradă. Cârlionţatul, întinzându-se de-i trosniră oasele, ieşi în urma mea, mă privi lung şi-şi aprinse o ţigară.

— Dumneata eşti Tihon?

— Eu!

— L-au arestat pe Piotr.

Se încruntă, cercetându-mă scrutător.

— Care Piotr?

— Lunganul, care aduce a diacon.

— Şi?

— Asta-i tot.

— Ce-am eu cu Piotr ăsta care aduce a diacon şi cu tot bâlciul de care spui? mă întrebă, şi felul cum vorbise mă încredinţă de-a binelea că nu era muncitor. M-am întors acasă într-un suflet, mândru că m-am priceput să duc la bun sfârşit o asemenea însărcinare. Era pentru întâiaşi dată când luam parte la treburi „conspirative”.

Gurii Pletneov se dovedea amestecat în aceste treburi, dar când l-am rugat să mă ajute să intru şi eu în hora lor, îmi spuse:

— E prea devreme pentru tine, frăţioare! Lasă, mai învaţă…

Evreinov socoti nimerit să cunosc un ins misterios, cunoştinţă complicată cu tot felul de fereli, ceea ce îmi sădi în suflet simţământul că păşesc peste un prag de mare însemnătate. Mă duse afară din oraş, pe câmpul Arskoe. Pe drum mă preveni că faţă de legătura asta va trebui să am cea mai trează prevedere şi să păstrez cel mai adânc secret. Apoi, arătându-mi în depărtare o siluetă cenuşie, care se preumbla fără grabă pe câmpul pustiu, se uită în jur şi-mi şopti:

— Uite-l! Ia-te după el şi când vezi că se opreşte în loc, te apropii şi-i spui: „Eu sunt cel nou”…

Întotdeauna îmi plăcuse misterul, dar treaba asta mi se părea ceva caraghios: ziua în amiaza mare, pe o arşiţă cumplită, un omuleţ singuratic se legăna pe câmp, ca un firicel cenuşiu de iarbă, şi-

atât. L-am ajuns din urmă lângă poarta cimitirului şi m-am pomenit dinaintea unui tinerel cu o feţişoară uscăţivă şi cu nişte ochi rotunzi, ca de pasăre, care mă cântăreau sever. Purta o manta cenuşie de licean, numai că-i înlocuise bumbii lucitori cu nişte nasturi negri, de os, iar pe şapca lui ponosită se mai desluşea încă urma emblemei. De altminteri, întreaga-i înfăţişare dădea în vileag ceva bătrânicios, ca şi cum se grăbea să-şi dovedească sieşi că e bărbat în toată firea.

Ne-am aşezat undeva printre morminte, la umbra unor tufe dese. Mi-a vorbit sec, fără nicio abatere de la subiect, şi pot spune că nu mi-a plăcut nici cât negru sub unghie. După ce m-a descusut cu străşnicie ce anume am citit, mi-a propus să studiez în cercul organizat de el. M-am învoit şi ne-am despărţit: a plecat cel dintâi, iscodind cu băgare de seamă câmpul pustiu.

Din cercul cu pricina mai făceau parte încă trei sau patru tineri; eu eram cel mai mic dintre toţi şi cu desăvârşire nepregătit pentru a studia cartea lui John Stuart Mill, cu comentarii de Cernâşevski. Ne adunam în casa unuia Milovski, care urma institutul pedagogic şi care mai târziu a scris povestiri, sub pseudonimul Eleonski, tipărind vreo cinci volume, iar apoi şi-a pus capăt zilelor, părăsind viaţa de bună voie, aşa ca mulţi dintre oamenii pe care i-am întâlnit în peregrinările mele.

Era o fiinţă tăcută, sfios în gândire şi cântărit la vorbă. Locuia la subsol, într-o casă murdară şi se îndeletnicea cu tâmplăria, dornic să dobândească „echilibrul dintre trup şi suflet”. Te apuca plictiseala în tovărăşia lui. Cartea lui Mill nu mă atrăgea câtuşi de puţin. După scurtă vreme credeam că am pătruns temeinic principiile de bază ale economiei politice, întrucât le cunoşteam nemijlocit, pe propria-mi piele, şi-mi ziceam că nu merită să scrii un asemenea cărţoi, împovărat de cuvinte grele, despre nişte lucruri limpezi ca lumina zilei, pentru toţi câţi dau în bot trudind

pentru ghiftuiala şi huzurul oricărui „fitecine”. Făceam o sforţare nemaipomenită ca să ţin piept la două-trei ceasuri de citit în vizuina aceea ce duhnea a clei, cu ochii la mişunarea cârcăiacilor pe pereţii slinoşi.

Într-una din zile, dascălul nostru nu veni la cercul obişnuit, iar noi, gândindu-ne că nu mai vine de fel, haida să-i tragem un chefuleţ, în care scop am cumpărat degrabă nişte vodcă, pâine şi castraveţi. Deodată, prin faţa geamului forfecară zorit picioarele lui cenuşii. Nici n-am apucat bine să pitim vodca sub masă, că el se şi afla în mijlocul nostru, pornit să ne tălmăcească înţeleptele cuvinte ale lui Cernîşevski. Şedeam toţi ţepeni ca nişte momâi, cu groaza în suflet de grija sticlei, temători să nu o răstoarne vreunul dintre noi cu piciorul. Numai că a răsturnat-o chiar dascălul nostru: a răsturnat-o şi s-a uitat sub masă, dar nu a scos o vorbuliţă. Of, mai bine ne-ar fi ocărât cum îi venea la gură!

Tăcerea lui, chipul lui grav, jignirea zugrăvită în ochii lui mijiţi m-au tulburat peste măsură. Uitându-mă pe furiş la tovarăşii mei, ale căror feţe ardeau de ruşine, am simţit că m-am purtat ca un nelegiuit faţă de dascălul nostru şi chiar mi s-a făcut milă de el, deşi în isprava cu vodca nu eu fusesem capul răutăţilor.

Lecţiile noastre mă plictiseau de moarte şi tânjeam să o şterg în mahalaua Tatarskaia, unde şedeau oameni buni şi prietenoşi, care trăiau o viaţă deosebită, plină de curăţie. Vorbeau o rusească stâlcită, într-un fel caraghios, şi seara, glasurile ciudate ale muezinilor răsunau de pe minaretele înalte, chemând la rugăciune. Cugetam că viaţa tătarilor e rânduită în toate altfel decât a noastră, după un şart pe care nu-l cunoşteam, şi de aceea nici nu semăna cu viaţa noastră, care mie nu-mi aducea nicio bucurie.

Mă atrăgea deopotrivă şi Volga, cu cântecele vieţii ei de sudoare – cântece care şi astăzi îmi

vrăjesc inima. Ţin foarte bine minte ziua când am simţit pentru întâia oară poezia eroică a muncii.

Un coşcogeamitea şlepul, încărcat cu mărfuri persane, se pomenise cocoţat pe o stâncă, ceva mai jos de Kazan, alegându-se eu coca spartă, şi artelul hamalilor mă tocmi şi pe mine la descărcarea şlepului. Asta s-a întâmplat prin septembrie. Bătea un vânt din susul apei, pe întinderea-i sură se burzuluiau valurile şi vântul le smulgea cu furie crestele, împroşcând cu rafale reci cuprinderea dintre maluri. Cei vreo cincizeci de truditori ai artelului, înfăşuraţi în rogojini şi foi de cort, se rânduiseră mohorâţi pe puntea şlepului de încărcat, tras de un remorcher mititel, care gâfâia şi scuipa snopi de scântei roşii.

Cădea seara. Pe măsură ce se îndesea întunericul, cerul plumburiu, împovărat de apă, se lăsa tot mai jos. Hamalii bombăneau şi suduiau, blestemau ploaia, vântul, viaţa, se târau pe punte, căutând un locşor ferit de frig şi de umezeală. Socoteam că oamenii aceştia somnoroşi nu-s în stare de nicio ispravă şi că niciodată nu vor scoate încărcătura la liman.

Către miezul nopţii am ajuns la locul cu pricina. Şlepul nostru s-a lipit de celălalt, chiar în buza stâncii. Starostele artelului, un bătrânel veninos, şiret şi spurcat la gură, ciupit de vărsat, cu ochi şi nas de uliu, smulgându-şi şapca murată de pe ţeasta pleşuvă, strigă cu glasu-i piţigăiat, de muiere:

— Rugăciunea, flăcăi!

Hamalii se bulucirăă grămadă în întuneric, pe puntea şlepului, şi începură să mormăie ca urşii. Isprăvind rugăciunea înaintea tuturor, starostele ţipă:

— Felinarele! Ei şi-acu, flăcăi, arătaţi voi ce vă poate osul! Să fie treabă pe cinste, copii! Cu Dumnezeu înainte! Haida!

Şi oamenii aceia greoi, lenevoşi, muiaţi de ploaie, se grăbiră „să arate ce le poate osul”.

Dădură năvală pe puntea şi în cala şlepului avariat, ca şi cum s-ar fi aruncat la luptă, cu chiote, răcnete, glume. Sacii de orez, de stafide, baloturile de piele şi de caracul zburau în jurul meu ca nişte perne de puf. Trupurile vânjoase alergau, îmboldindu-se care mai de care cu şuierături, strigăte şi sudălmi cumplite. Nici nu-ţi venea a crede că aceiaşi oameni greoi şi posaci, care până mai adineauri se jeliseră amarnic de viaţă, de ploaie şi de frig, munceau acum cu atâta voioşie, sprinteneală şi spor. Ploaia se cernea tot mai deasă şi mai rece, vântul se înteţise, gata-gata să le sfâşie şi să le salte poalele cămăşilor în cap, dezgolindu-le pântecele. În lumina chioară a şase felinare, forfoteala de mogâldeţe negre tropăia surd pe puntea celor două şlepuri, prin bezna pătrunsă de umezeală. Zoreau de parcă ar fi fost înfometaţi de muncă, de parcă ar fi tânjit de mult să se desfete azvârlindu-şi sacii grei de câte patru puduri, ori să alerge cu baloturile în spinare. Munceau ca într-o joacă, cu dăruirea şi voioşia unor copii, cu bucuria ameţitoare a sudorii, cea mai dulce dintre toate, afară doar de îmbrăţişarea femeii.

O huidumă cu barbă, făcut ciuciulete în podiovca-i lucitoare de apă – stăpânul mărfii, ori omul lui de încredere, de bună seama – strigă pe neaşteptate din adâncul rărunchilor:

— Măi flăcăi, pun la bătaie o vadră! Ba şi două, tâlharilor! Da’ vreau treabă!

Câteva glasuri ţâşniră ici şi colo din beznă, contopite parcă într-unul singur:

— Trei vedre!

— Trei să fie! Da’ vreau treabă pe cinste!

Vârtejul muncii se înteţi.

Prindeam şi eu sacul din zbor, îl purtam mai departe, îl azvârleam şi alergam înapoi ca să prind altul, robit laolaltă cu toţi cei din jur unui joc îndrăcit, şi mi se părea că oamenii aceştia pot roboti la fel de straşnic şi cu aceeaşi voioşie luni şi ani în şir, fără să ştie ce-i oboseala şi fără să se

cruţe, şi cugetam că dacă ei şi-ar pune mintea cu minaretele şi clopotniţele din oraş, ar fi în stare să le mute din loc oriunde ar pofti.

În noaptea aceea m-a pătruns o bucurie necunoscută şi în suflet mi s-a aprins dorinţa luminoasă de a trăi întreaga viaţă în beţia asta a muncii. De jur împrejur jucau valurile, ploaia biciuia punţile, vântul şuiera la faţa apei, zorile şi-arătau pâcla cenuşie, iar oamenii alergau neobosiţi, goi până la brâu şi uzi leoarcă, zvâcneau de ici-colo ca nişte fulgere, răcnind şi râzând, îmbătaţi de propria lor vânoşenie, de munca lor. Vântul zdrenţuise claia norilor grei, limpezind un petic de cer, şi acolo străluci o rază trandafirie de soare, pe care dihăniile acelea voioase o întâmpinară cu un muget ieşit de-a valma din piepturi, scuturându-şi bărbile ude ce le acopereau mutrele prietenoase. Îmi venea să strâng în braţe şi să sărut dihăniile astea pe două picioare, pline de isteţime şi îndemânare în tot ce făceau, dăruite muncii cu atâta împătimită uitare de sine.

Ai fi zis că nimic nu se putea împotrivi unei asemenea stihii de forţă dezlănţuită şi dătătoare de bucurie, că ea era în stare să săvârşească minuni pe lumea asta, să acopere într-o singură noapte pământul cu oraşe şi palate fără de seamăn, întocmai ca în basmele de demult. După ce zăbovi o clipă – două să privească la truda oamenilor, biruită de mătăhăloasa apăsare a norilor, raza de soare pieri în desimea lor, aşa cum piere un copil pe care îl înghite marea. Şi după aceea se porni să toarne cu găleata.

— Destul! strigă unul, dar alţii i-o retezară fioroşi:

— Destul! Las’ că vezi tu!

Şi până la ceasurile două ale amiezii, când au strămutat toată încărcătura, oamenii au muncit fără odihnă, despuiaţi până la brâu, sub sfichiuirea nedomolită a ploii şi sub suflarea vântului

năprasnic, făcându-mă să înţeleg smerit câtă uriaşă bogăţie de forţe tăinuieşte omenirea.

Pe urmă am trecut pe remorcher şi-am adormit cu toţii ca după o beţie. Ajunşi la Kazan, am potopit malul nisipos ca un şuvoi de nămol cenuşiu, şi haida buluc la crâşmă să zvântăm cele trei vedre de vodcă.

Acolo m-am pomenit lângă mine cu Başkin, hoţul. După ce mă cercetă cu luare aminte, mă întrebă:

— Ce-i cu tine, frăţioare?

l-am istorisit cu încântare despre munca noastră. El mă ascultă până la capăt, oftă şi mormăi dispreţuitor:

— Mare bleg mai eşti! Ba şi mai şi, un nerod!

Unduindu-şi trupul în mers ca peştele în apă, se depărtă fluierând printre măsuţele înghesuite la care petreceau cu larmă hamalii. Într-un colţ, o trâmbiţă de tenor îi zicea un cântec deşuchiat:

Of! parşivă întâmplare…
Noaptea pe negreală mare
Îmi ieşi cocoana la plimbare…

Alţi vreo zece mugiră asurzitor, bătând cadenţa cântecului cu palmele în masă:

Of! şi omul pazei mi-o găseşte:
Răsturnată-n iarbă mi-o gineşte…

Râsete, fluierături, vuiet de glasuri, vorbe care prin, nemaipomenita lor neruşinare de bună seamă că nu-şi aveau pereche pe lume.

Cineva, nu mai ştiu cine, îmi dădu prilejul să-l cunosc pe Andrei Derenkov, care ţinea o băcănioară pitită în capătul unei uliţe înguste, din sărăcime, pe marginea unei râpe năpădită de gunoaie.

Derenkov, un omuleţ beteag de o mână, cu faţa plină de bunătate, cu o bărbuţă blondă şi nişte ochi

scăpărători de inteligenţă, avea cea mai straşnică bibliotecă din oraş – tot cărţi rare şi interzise, de care se foloseau studenţii numeroaselor instituţii de învăţământ din Kazan, precum şi feluriţi oameni cu porniri revoluţionare.

Băcănia lui Derenkov se afla în aripa scundă a proprietăţii unui zaraf, un scapet; din prăvălie, o uşă ducea într-o odaie mare, sărăcăcios luminată de fereastra dinspre curte; în şir eu odaia venea o bucătărie strâmtă, iar după bucătărie, între aripa cu prăvălia şi restul casei era o tindă întunecată, cu o cămară într-un ungher, unde se afla tăinuită biblioteca eu bucluc. Parte erau cărţi copiate de mână în nişte caiete groase, ca bunăoară *Scrisorile istorice* de Lavrov, *Ce-i de făcut?* de Cernîşevski, câteva articole din Pisarev: *Împăratul Foamete, O mecanică ingenioasă* – şi toate caietele erau hărtănite de cât fuseseră citite şi răscitite.

Când am trecut pentru întâia oară pragul băcăniei, Derenkov, prins cu muşteriii, mi-arătă din cap spre uşa odăii. Am intrat, şi în întunecimea de acolo am văzut un bătrânel îngenunchiat într-un colţ, închinându-se cu smerenie. Semăna cu portretul lui Serafim din Sarovo. Mă uitam la bătrân şi simţeam ceva nepotrivit aici, ba chiar pe dos de cum se cuvenea.

Mi se spusese că Derenkov ar fi „narodnic”. În mintea mea, narodnicul era un revoluţionar, şi un revoluţionar nu se cădea să creadă în Dumnezeu, aşa că prezenţa bătrânului cel cucernic mi se părea fără nicio noimă în casă.

Când isprăvi rugăciunea, bătrânul îşi netezi cu grijă albeaţa părului şi a bărbii, mă cercetă cu privirea şi spuse:

— Eu sunt tatăl lui Andrei. Dumneata cine eşti? Aşa? Şi eu care-mi ziceam că eşti vreun student travestit.

— Păi de ce s-ar travesti studentul? l-am întrebat.

— Mda, asta cam aşa e, murmură bătrânul. Fiindcă orice-ai pune pe tine, Dumnezeu tot te vede!

Trecu în bucătărie, iar eu, aşezându-mă la fereastră, m-am lăsat furat de gânduri.

— Ei, uite-l cum arată! auzii deodată.

În pragul bucătăriei stătea o fată îmbrăcată în alb, cu părul bălai, tăiat scurt, cu faţa palidă şi rotunjoară, cu o lucire de zâmbet în ochii albaştri. Era leit un înger din cei zugrăviţi în pozele ieftine.

— De ce te-ai speriat? Oi fi vreo Muma-Pădurii? mă întrebă ea cu o voce subţirică şi tremurată, şi veni spre mine încet, cu băgare de seamă, sprijinindu-se de perete, de parcă nici n-ar fi călcat pe duşumea, ci pe o frânghie întinsă în aer. Din pricina mersului şovăielnic semăna şi mai mult cu o fiinţă de pe altă lume. Tresărea din tot corpul, ca şi cum ar fi umblat pe ace şi peretele i-ar fi fript mânuţele durdulii, ca de copil. Dar avea degetele ciudat de ţepene.

O priveam în tăcere, pătruns de o neînţeleasă tulburare şi de o milă sfâşietoare. Cât de neobişnuite erau toate în odaia asta întunecoasă!

Fata se aşeză pe un scaun cu o nemărginită grijă, de-ai fi zis că se teme să nu zboare scaunul de sub ea. Pe urmă îmi povesti cu o simplitate fără de pereche că a zăcut trei luni încheiate cu mâinile şi picioarele paralizate şi că abia de cinici zile a început să umble.

— E aşa, o boală de nervi, îmi spuse.

Ţin bine minte că în acele clipe aş fi dorit ca starea ei să aibă orice altă pricină. O boală de nervi era ceva mult prea obişnuit pentru o fată ca ea, cât şi pentru odaia asta ciudată, unde toate lucrurile se trăseseră sfioase pe lângă pereţi, iar în colţul cu icoanele ardea prea viu flăcăruia candelei, lăsând umbra lănţucurilor ei de alamă să se târască în neştire peste faţa albă aşternută pe masa mare de sufragerie.

— Am auzit multe despre tine şi am vrut să văd cum arăţi, îi auzii glasul subţirel de copil.

Mă măsură cu o privire de neîndurat. În ochii ei albaştri desluşeam o forţă ce-mi pătrundea şi-mi citea în suflet. Nu puteam, ori mai degrabă nu ştiam cum se cuvine să vorbesc cu o fată ca ea. Drept care tăceam, uitându-mă la portretele lui Herzen, Darwin, Garibaldi.

Un băietan cam de seama mea, cu părul bălai şi nişte ochi obraznici, dădu buzna din prăvălie. Trecu în bucătăria de alături, făcându-şi auzită vocea dogită:

— De ce te-ai dat jos din pat, Maria?

— E Alexei, frate-meu mai mic, spuse fata. Eu învăţ la şcoala de moaşe, da' uite că am căzut la pat. Tu de ce taci? Eşti ruşinos?

Andrei Derenkov, cu mâna cea beteagă vârâtă în sân, se arătă în odaie. Mângâie în tăcere părul moale al sori-si, o ciufuli în joacă, apoi începu să mă descoase ce anume căutam de lucru.

O fată zveltă, cu părul roşcat şi ochii verzi, apăru în uşă. Cătă la mine tăios şi, săltând-o de subsuori pe fata în alb, o duse de acolo, bombănind:

— Destul, Maria!

Numele nu i se potrivea, părea prea grosolan pentru o fată ca ea.

Am plecat şi eu, cuprins de o ciudată tulburare. A doua zi, seara, mă găseam din nou în aceeaşi odaie, încercând să pricep felul de viaţă şi preocupările oamenilor de aici. Duceau o viaţă stranie.

Bătrânul cel blând şi prietenos, Stepan Ivanovici, alb ca neaua şi parcă străveziu, şedea într-un colţişor, de unde privea cu un zâmbet tihnit, mişcându-şi întruna buzele vineţii, ea şi cum s-ar fi rugat de toţi:

„Daţi-mi pace, rogu-vă, oameni buni!"

Vedeam limpede că-l muncea o frică iepurească, presimţirea chinuitoare a unei nenorociri.

Andrei, cel cu mâna beteagă, îmbrăcat într-o scurtă cenuşie, mânjită pe piept cu ulei şi făină, de se făcuse tare ca scoarţa de copac, umbla brambura prin odaie, zâmbind cu un aer vinovat, întocmai ca un copil căruia abia i s-a iertat o poznă. Alexei, un băiat leneş şi grosolan, îl ajuta într-ale negoţului. Cel de al treilea frate, Ivan, învăţa la şcoala normală şi stătea la internat, venea acasă numai de sărbători. Era un omuleţ mărunt, curăţel şi cu părul lins, care aducea cu un slujbaş bătrân. Maria, fata cea bolnavă, avea odaia undeva sub coperiş şi nu cobora decât rareori, iar atunci când o vedeam, mă simţeam stingherit, ca încătuşat de nişte lanţuri nevăzute.

De gospodăria Derembovilor vedea femeia care şedea în casă cu proprietarul, adică cu scapetele, una lungă şi uscată, cu faţa ca faţa unei păpuşi de lemn şi cu ochii aprigi de călugăriţă habotnică. Pe aici se mai învârtea şi fiică-sa, roşcovana de Nastia, căreia îi fremătau nările nasului ascuţit atunci când şi-aţintea ochii verzi asupra bărbaţilor.

În casa Derenkovilor, adevăraţii stăpâni erau însă studenţii de la universitate, de la teologie, de la medicina veterinară – o lume zgomotoasă, frământată de soarta poporului rus, trăind într-o necurmată nelinişte pentru viitorul Rusiei. Veşnic înfierbântaţi de niscaiva articole de gazetă, de încheierile pe care le scoteau din cărţile proaspăt citite, ori de întâmplările din viaţa universităţii şi a urbei, se adunau seară de seară în prăvălioara lui Derenkov, gonind încoace de prin toate uliţele Kazanului ca să poarte discuţii pătimaşe, ori să şuşotească tainic prin colţuri. Aduceau cărţi groase şi, ciocănind eu degetul pe câte o filă sau alta, răcneau unii la alţii, fiecare susţinând sus şi tare drept adevăr ceea ce îi plăcea lui mai mult.

Bineînţeles, nu pricepeam mare lucru din atari dispute, iar cât priveşte adevărurile, ele se pierdeau pentru mine în şuvoiul vorbelor, aidoma steluţelor de grăsime în zeama lungă a săracului. Unii dintre

studenţi mi-aminteau de bătrânii *naciotcici* din sectele de pe Volga, care ştiau scripturile ca pe apă, dar îmi dădeam seama deopotrivă că am înaintea mea nişte oameni porniţi să schimbe viaţa într-una mai bună, şi dacă sinceritatea lor pierea, poate, uneori, în şuvoiul vijelios al vorbelor, nu se ducea niciodată la fund ca înecatul. Problemele cărora le căutau ei dezlegare erau limpezi pentru mine şi mă simţeam eu însumi interesat de reuşita acestor dezlegări. Adesea îmi venea să cred că aud propriile-mi gânduri mute răsunând în cuvintele studenţilor şi nutream faţă de ei un simţământ înrudit cu înflăcărarea întemniţatului faţă de cel ce-i făgăduieşte libertatea.

La rândul lor, ei se uitau la mine cum se uită un tâmplar la o bucată de lemn din care poate făuri un lucru nu chiar de toate zilele.

— Un talent înnăscut! mă recomandau ei unul altuia, cu mândria cu care ştrengarii străzii şi-arată un pitac de aramă găsit pe trotuar. Nu-mi plăcea când ziceau despre mine că sunt un „talent înnăscut” şi un „fiu al poporului”, mă simţeam mai degrabă un vitregit al vieţii şi uneori sufeream cumplit sub povara forţei ce trudea la dezvoltarea minţii mele. Bunăoară, văzând în vitrina unei librării o carte – *Aforisme şi maxime* – nişte cuvinte necunoscute pentru mine, m-am aprins de dorinţa să o citesc şi am rugat pe un student de la teologie să-mi facă rost de carte.

— Asta-i bună! Auzi la el! pufni batjocoritor viitorul arhiereu, unul cu o mutră de negru, cu părul creţ, buzele groase şi dinţii mari. Fleacuri, frăţioare. Tu fă bine şi citeşte ceea ce ţi se dă, nu te băga unde nu-ţi fierbe oala!

Grosolănia dascălului meu mă jigni adânc. Cartea am cumpărat-o, fireşte, cu bani câştigaţi parte în port, parte împrumutaţi de la Andrei Derenkov. A fost cea dintâi carte serioasă cumpărată de mine şi o păstrez până în ziua de azi.

Îndeobşte, lumea asta se purta destul de aspru cu mine: când am citit *Abecedarul ştiinţelor sociale,* mi s-a părut că autorul a exagerat rolul triburilor de păstori în procesul organizării vieţii civilizate, nedreptăţind pe vânători şi pe nomazii întreprinzători. Am împărtăşit îndoielile mele unui filolog, şi el, străduindu-se să arboreze o expresie impunătoare pe faţa lui ca de muiere, mi-a vorbit un ceas întreg despre „dreptul la critică".

— Ca să ai dreptul să critici, trebuie mai întâi să crezi în ceva: dumneata în ce crezi? mă întrebă el.

Studentul meu citea până şi pe stradă. Mergea pe trotuar cu nasul vârât în carte, lovindu-se de lume. Într-o vreme, zăcând de tifos în mansarda lui, striga:

— Morala trebuie să conţină elemente de libertate şi de constrângere, armonios îmbinate între ele – armonios, ar – ar – arm…

Delicat din fire, cu sănătatea şubrezită din pricina foamei cronice, istovit de îndârjita căutare a unui adevăr etern, nu cunoştea altă bucurie decât cetitul, şi atunci când socotea că a împăcat contradicţiile a două minţi luminate, în ochii lui negri şi buni se ivea un zâmbet fericit, de copil. La vreo zece ani după perioada trăită la Kazan, l-am întâlnit la Harkov: fusese deportat cinci ani la Kem şi acum urma din nou la universitate. Mi-a făcut impresia unui om care trăieşte într-un vălmăşag de gânduri contradictorii. Se stingea, doborât de tuberculoză, dar se străduia din răsputeri să împace pe Nietzsche cu Marx. Scuipa sânge şi horcăia, dar îmi prindea mâinile între degetele-i reci şi lipicioase şi-mi spunea:

— Fără sinteză nu se poate trăi!

A murit într-un vagon de tramvai, în drum spre universitate.

Am văzut mulţi ca el, mari mucenici robiţi raţiunii, şi amintirea lor mi-e sfântă.

În casa lui Derenkov se adunau vreo douăzeci de asemenea oameni, printre care se afla chiar şi

un japonez, Pantelimon Sato, student la teologie. Din când în când venea şi un bărbat înalt şi pieptos, cu barba stufoasă, bogată, şi capul ras, după obiceiul tătarilor. Părea cusut strâns în cazachinul[1] lui cenuşiu, încheiat în copci până la bărbie. De obicei se aşeza într-un colţ şi pufăia dintr-o lulea scurtă, urmărindu-i în linişte pe ceilalţi, cu ochii lui oţelii şi pătrunzători. Privirea-i se oprea adesea şi îndelung pe faţa mea, şi atunci simţeam că omul aceştia grav mă cântăreşte în gând, ceea ce, nu ştiu de ce, mă făcea să mă tem de el. Mă mira tăcerea lui, fiindcă în jurul meu toţi vorbeau tare, mult şi cu apăsată hotărâre, şi cu cât mai răspicat răsunau cuvintele lor, cu atât mai mult îmi plăceau, firește; a trebuit să curgă multă apă pe gârlă, până să-mi dau seama că asemenea cuvinte răspicate ascund adeseori idei sărace şi făţarnice. Dar tăcerea voinicului bărbos ce gânduri ascundea?

Toţi îi spuneau Hoholul, şi cred că nimeni în afară de Andrei nu-i ştia adevăratul nume. Curând am aflat că abia s-a întors din regiunea Iakutsk, unde fusese deportat vreme de zece ani. Întâmplarea asta spori interesul meu faţă de el, dar nu-mi dădu şi curajul de a-i face cunoştinţa, deşi nu eram nici ruşinos, nici sfios din fire, ba dimpotrivă, mă stăpânea o curiozitate fără astâmpăr, setea chinuitoare de a afla totul şi cât mai iute cu putinţă. Asta m-a împiedicat, de altminteri, toată viaţa să mă ocup cu seriozitate de un lucru anume.

Când vorbeau despre popor, îmi dădeam seama cu uimire şi plin de neîncredere în mine însumi, că în privinţa asta nu pot gândi aşa cum gândesc ei. Pentru ei poporul era întruchiparea înţelepciunii, a frumuseţii spirituale şi a bunătăţii sufleteşti, o fiinţă aproape divină şi unică, izvorul a tot ce e frumos, drept, măreţ. Eu nu cunoşteam un asemenea popor. Văzusem în jurul meu dulgheri, hamali, pietrari şi cunoşteam îndeaproape oameni

ca Iakov, Osip, Grigori. Dar ei vorbeau despre popor ca despre o făptură unică, socotindu-se pe ei înşişi mai prejos de el şi dependenţi de voinţa lui. Mie mi se părea însă că oameni ca ei, şi numai ei, întruchipau frumuseţea şi forţa cugetului, că în ei s-a concentrat bunătatea şi dragostea de aproape, că în ei ardea năzuinţa către o viaţă mai dreaptă, către libertatea de a clădi această viaţă pe temelia unor noi canoane ale iubirii de oameni.

Dar tocmai ea, iubirea de oameni, era ceea ce lipsea lumii mărunte în care trăisem până atunci, pe câtă vreme aici ea răsuna în orice cuvânt, scăpăra în orice privire.

Vorbele acestor oameni care trăiau în slăvirea poporului cădeau ca o ploaie înviorătoare peste inima mea, şi literatura naivă despre viaţa amară a satului, având ca erou pe mare mucenic – mujicul, mi-a fost de nemărginit folos. Am înţeles că numai cine iubeşte omul cu toate puterile şi cu toată patima făpturii lui, poate sorbi din iubirea asta tăria trebuincioasă spre a găsi şi a înţelege tâlcul vieţii. Am încetat să mă gândesc la mine şi-am început să privesc plin de luare aminte în jurul meu.

Andrei Derenkov îmi destăinuise cu încredere că puţinul ce câştiga din negustoria lui îl dădea până la ultima copeică pentru ajutorarea celor al căror crez era: „fericirea poporului stă mai presus de orice”. Se învârtea printre aceşti oameni aidoma unui dascăl pătruns de o sinceră evlavie în timpul slujbei arhiereşti, fără să-şi ascundă admiraţia faţă de agera înţelepciune a cărturarilor. Cu mâna beteagă vârâtă în sân, în vreme ce cu cealaltă se trăgea de bărbuţa-i mătăsoasă, mă întreba, zâmbind fericit:

— Ce zici, îţi place?

Şi când veterinarul Lavrov, a cărui voce ciudată era leit gâgâitul unui gânsac, o lua razna şi începea să turuie împotriva narodnicilor, Derenkov, clipind speriat, şoptea:

— Ce mai zurbav!

Avea faţă de narodnici aproape aceleaşi păreri ca şi mine, în schimb, studenţii, după cât mi se părea mie, se purtau faţă de Derenkov cam grosolan şi cam dispreţuitor, cam aşa ca boierul faţă de o slugă ori faţă de ospătarul ce-l slujeşte la birt. Derenkov părea că nici nu bagă de seamă. Adesea, după ce-şi petrecea oaspeţii, mă oprea peste noapte la el, dereticam împreună prin odaie şi pe urmă, cuibăriţi pe podea, pe un aşternut de pâslă, tăifăsuiam ca doi prieteni, şuşotind până târziu în întunericul amăgit de flăcăruia candelei. Îmi spunea cu bucuria blândă a celui plin de credinţă:

— Au să se strângă sute, mii de oameni vrednici ca ei, au să dobândească în Rusia noastră toate posturile de seamă şi au să schimbe tot mersul vieţii din capul locului.

Derenkov era cu vreo zece ani mai mare decât mine. Vedeam bine că o plăcea grozav pe roşcovana de Nastia şi că se ferea să se uite în ochii ei focoşi. Faţă de lume îi vorbea rece şi poruncitor, ca un stăpân, dar o urmărea cu o privire încărcată de dor, iar când vorbea cu ea între patru ochi, zâmbea sfios şi fericit, trăgându-se de bărbuţă.

Surioara lui mai mică asculta şi ea într-un colţ bătăliile dintre vorbitori; faţa ei de copil se schimonosea hazliu din pricina prea marii încordări, făcea ochii mari, şi când se întâmpla să răsune vreun cuvânt prea din cale-afară, suspina cu năduf, de parcă ar fi stropit-o cineva cu apă rece ca gheaţa. Un medicinist roşcovan îi tot dădea târcoale, umflându-se în pene ca un cocoş, şi îi vorbea în şoaptă, cu un aer misterios, încruntând grav din sprâncene. Toate astea erau nespus de interesante pentru mine.

Veni şi toamna. Nu puteam s-o mai duc aşa, muncind doar pe apucate. Furat de toate câte se petreceau în jurul meu, mă gândeam din ce în ce

mai puţin la muncă şi mâncam mai departe din pâinea altora, pâine care de obicei îţi cam stă în gât. Trebuia să mă aciuiez undeva peste iarnă şi mi-am găsit un rost la o covrigărie, ţinută de unul Vasili Semionov.

Am zugrăvit perioada asta din viaţa mea în povestirile *Stăpânul, Konovalov, Douăzeci şi şase şi una.* Grele zile! Şi totuşi, pline de învăţăminte.

Mi-a fost greu trupeşte, dar sufleteşte – şi mai greu.

Când am coborât la subsolul cu atelierul, între mine şi oamenii pe care simţeam o nestăvilită nevoie să-i văd şi să-i ascult s-a ridicat un fel de „zid al uitării".

Nimeni nu venea acolo să mă vadă, şi nici eu, după ce trudeam paisprezece ceasuri în şir, nu mai eram în stare să mă duc la Derenkov peste săptămână, iar în zilele de sărbătoare dormeam, sau rămâneam cu tovarăşii mei de muncă. Parte din ei m-au privit de la bun început ca pe un măscărici plin de haz, pe câtă vreme în alţi câţiva am trezit dragostea naivă a copiilor faţă de cel care ştie să le spună poveşti frumoase. Naiba ştie ce le spuneam acestor oameni, dar e neîndoios că numai lucruri care sădesc în inimi nădejdea într-o altă viaţă, mai uşoară şi mai înţelept rostuită. Uneori izbuteam, şi când le vedeam feţele buhăite luminându-se de omenească tristeţe şi ochii aprinzându-li-se de obidă şi mânie, mă simţeam ca în zi de sărbătoare şi-mi ziceam cu mândrie că „trudesc în mijlocul norodului" şi că-l „luminez".

Se înţelege, de cele mai multe ori îmi dădeam seama însă de neputinţa, de sărăcia cunoştinţelor şi de nepriceperea mea, fie şi atunci când era să răspund la întrebările cele mai simple despre viaţa de toate zilele. În asemenea clipe mă simţeam ca azvârlit într-un hău negru, unde oamenii foiesc aidoma unor viermi orbi, străduindu-se doar să uite de realităţi, găsind uitarea la cârciumă şi în îmbrăţişarea rece a prostituatelor.

Vizitarea bordelurilor se făcea neabătut în fiece lună, în ziua de plată. Cu o săptămână înainte de ziua cea fericită, toţi începeau să viseze cu glas tare la desfătările ce-i aşteptau, iar după aceea îşi povesteau multă vreme ce grozav au petrecut. Se lăudau fără ruşine cu vânoşenia lor, glumeau necruţător pe socoteala femeilor şi, vorbind despre ele, scuipau cu scârbă.

Dar – ciudat! — dincolo de tot ce spuneau, mie mi se părea că desluşesc o umbră de tristeţe şi de ruşine. Vedeam că în „lăcaşurile plăcerii”, unde cu o rublă cumpărai o femeie pentru toată noaptea, tovarăşii mei se arătau stânjeniţi, de parcă s-ar fi simţit vinovaţi de ceva, ceea ce pentru mine era foarte firesc. În schimb, unii dintre ei se purtau tare deşucheat şi cu o îndrăzneală pe care o simţeam şi căutată, şi prefăcută. Mă interesau grozav raporturile dintre bărbat şi femeie şi le urmăream cu deosebită încordare. Eu unul nu mă bucurasem încă de mângâierea femeii şi asta mă punea într-o situaţie neplăcută: atât femeile, cât şi tovarăşii mei îşi băteau joc de mine cu răutate. La scurtă vreme li s-a făcut lehamite să mă mai poftească în „lăcaşurile plăcerii”. Mi-au spus în faţă:

— Măi frăţioare, tu să nu mai vii cu noi.

— De ce?

— Uite-aşa! Ne simţim prost cu tine.

M-am agăţat scai de aceste cuvinte, ghicind că ele ascund ceva important pentru mine, dar n-a fost chip să capăt vreun răspuns cât de cât lămuritor.

— Măi ce om eşti şi tu! Parcă ţi-am spus să nu vii cu noi! Ni-e urât cu tine…

Singur Arteom mă lumină, râzând:

— E ca şi cum ar fi cu noi popa, ori taica de-acasă.

La început, fetele râdeau de cumpătarea mea, dar mai apoi, mă întrebau cu obidă:

— Nu cumva ţi-e scârbă de noi?

Tereza Boruta, o poloneză durdulie şi frumoasă, o „fată” de vreo patruzeci de ani, „econoama” casei, mă privi cu ochii ei inteligenţi ca ai unui câine de rasă şi spuse:

— Daţi-i pace, fetelor. Ăsta are o logodnică, ce mai, aşa-i? Pe un flăcău ca el, ce mai, numai o logodnică poate să-l ţină deoparte, altfel n-are cum…

Tereza bea de stingea şi se îmbăta de nu mai ştia de ea. Beată, te dezgusta la culme, dar când era trează mă uimea cu darul ei de a pătrunde în sufletul oamenilor şi cu liniştea cu care căuta un tâlc în faptele lor.

— Oamenii cei mai greu de înţeles sunt studenţii de la academie, ce mai, le spunea ea tovarăşilor mei. Să vedeţi ce fac ei cu fetele: le pun să frece podeaua cu săpun, apoi aşază câte o fată goală în patru labe, cu mâinile şi picioarele în câte o farfurie, şi o împing de fund: până unde o luneca ea pe duşumea? Aşa cu una, aşa cu alta. Zău. De ce-or fi făcând ei asta?

— Minţi! i-am spus.

— Zău că nu! mă încredinţă Tereza liniştită, fără să se supere, şi în liniştea ei era ceva copleşitor.

— E o scornea de-a ta!

— Cum ar putea vreo fată să scornească una ca asta? Doar n-oi fi smintită! făcu ea, zgâindu-se la mine.

Toţi ascultau cu lacomă atenţie la vorba noastră şi Tereza îi dădea înainte despre isprăvile musafirilor, pătrunsă de liniştea omului care nu vrea decât un singur lucru: să înţeleagă de ce se ţineau de asemenea blestemăţii.

Ascultătorii scuipau îngreţoşaţi şi-i înjurau pe studenţi de mama focului, iar eu, văzând-o că aţâţă spiritele împotriva acestor oameni care mi-erau dragi cum nu-mi era nimeni pe lume, m-am trezit luându-le apărarea, cum că studenţii iubesc poporul şi că-i vor binele.

— Aşa o fi cu studenţii din strada Voskresenskaia, cu ăia de la universitate, da' eu zic de seminariştii din câmpia Arskoe. Ăştia, seminariştii, sunt toţi orfani, şi orfanul, ce mai, ajunge un rău, ajunge un hoţ, ori o secătură, că el, orfanul, nu-i legat de nimeni şi de nimic!

Istoriile pe care „econoama" le depăna atât de domol, ca şi îndârjirea cu care fetele se plângeau de studenţi, de slujbaşi, îndeobşte de clienţii mai „spălaţi", deşteptau în tovarăşii mei nu numai scârbă şi duşmănie, dar şi un fel de bucurie, dată în vileag de spusa lor:

— Carevasăzică, ăi cu carte sunt mai răi decât noi!

Mă durea şi mă amăram grozav auzind aceste cuvinte. Vedeam cum toată murdăria oraşului se scurgea în aceste odăiţe pe jumătate cufundate în întuneric, cum fierbea aici ca într-o cloacă, la foc mocnit, şi apoi, otrăvită de vrăjmăşie şi ură, se revărsa iarăşi în oraş. Vedeam cum aici, în aceste vizuini, unde instinctul şi plictisul vieţii îi îndobitoceau pe oameni, nişte vorbe aruncate aiurea se închegau în cântece mişcătoare despre frământările şi chinurile dragostei; cum tot aici se ţeseau legende scârnave despre felul de trai al „oamenilor cu carte" şi cum prindeau viaţă batjocura şi vrăjmăşia unuia şi altuia faţă de tot ceea ce era mai presus de înţelegerea lor. Vedeam că „lăcaşurile plăcerii" erau nişte universităţi, unde tovarăşii mei dobândeau cunoştinţe dintre cele mai înveninate.

Le vedeam pe ele, „fetele plăcerii", târşâindu-şi alene picioarele pe duşumeaua murdară, ori tremurându-şi cărnurile veştede, de-ţi venea greaţă, în miorlăitul sâcâitor al unei armonici sau în zăngăneala asurzitoare a unei rable de pian. Şi preumblându-mi ochii peste toate acestea, nu ştiu ce gânduri nelămurite, dar neliniştitoare îmi încolţeau în minte. Totul din jur mustea de

plictiseală, îţi strecura în suflet otrava unui dor neputincios – de a fugi încotro vezi cu ochii.

La noi, la atelier, când începeam să spun că există oameni, care fără a ţinti vreun folos pentru ei, caută calea către libertatea şi fericirea poporului, tovarăşii mei mă luau la vale:

— Uite că fetele zic alte alea despre ei!

Şi se porneau să-şi râdă de mine cu răutate spurcată şi necruţătoare. Dar nici eu nu mă fâstâceam, ca un căţelandru arţăgos ce eram, ba chiar şi mai şi decât dulăii cei mari. Şi mă înfuriam şi eu. Adus până acolo încât să înţeleg că gândurile despre viaţă sunt deopotrivă de apăsătoare ca şi viaţa însăşi, simţeam uneori scăpărându-mi sufletul de ură împotriva acestor oameni alături de care trudeam, văzându-i atât de îndărătnici în răbdarea lor. Mă scotea din sărite mai ales puterea lor de a îndura, resemnarea deznădăjduită cu care se supuneau batjocurilor bezmetice ale stăpânului, veşnic beat.

Şi ca un făcut, tocmai în acele zile grele mi-a fost dat să cunosc ceva cu desăvârşire nou pentru mine – anume idei, care, deşi se dovedeau cu totul împotriva firii mele, m-au răscolit adânc.

Într-una din acele nopţi de viforniţă, când ai zice că vântul, şuierând mânios, rupe şi zdrenţuieşte tăriile sure, pe care le cerne şi le tot cerne de sus, îngropând pământul sub nămeţi de pulbere îngheţată, când parcă s-a sfârşit cu lumea şi soarele s-a stins şi nu se va mai arăta nicicând, într-o asemenea noapte, în săptămâna de lăsata-secului, mă întorceam la atelier, venind de la Derenkovi. Mergeam împotriva vântului, cu ochii închişi, înfruntând vârtejul clocotitor al haosului cenuşiu din jur, când, deodată, m-am poticnit de o mogâldeaţă întinsă de-a curmezişul trotuarului şi am căzut. Amândoi am început să înjurăm: eu – ruseşte, el – franţuzeşte:

— Ho, diavole!

Asta mi-a stârnit curiozitatea. L-am ridicat de jos şi l-am proptit pe picioare. Era un om mărunt şi uşurel. Mă îmbrâncea şi se răstea furios:

— Căciula mea, luate-ar naiba! Dă-mi căciula că îngheţ!

I-am dibuit căciula în zăpadă, am scuturat-o şi i-am îndesat-o pe capul zbârlit, dar el şi-a smuls-o numaidecât şi, fluturând-o în mână, mă înjura pe ruseşte şi pe franţuzeşte, deopotrivă, şi mă alunga:

— Cară-te!

Din senin, se năpusti înainte şi se mistui în coleaşa rară care clocotea. Am pornit mai departe şi l-am zărit din nou. Stătea cu braţele petrecute pe după stâlpul unui felinar stins şi spunea pătruns:

— Lena, eu mor… Oh, Lena…

Nici vorbă, era beat şi ar fi degerat dacă îl lăsam în stradă. L-am întrebat unde stă.

— Ce stradă-i asta? strigă el cu lacrimi în glas. Nu ştiu pe unde s-apuc.

L-am luat pe după mijloc şi am pornit-o cu el aşa, descosându-l unde stă.

— Pe Bulak, bolborosi omul, tresărind. Pe Bulak… Lângă baie, casa e-alături.

Călca nesigur, împleticindu-se, şi mă stingherea şi pe mine la mers. Auzeam cum îi clănţăneau dinţii în gură.

— *Si tu savais!…*[2] bolborosi el, înghiontindu-mă.

— Ce spui?

Se opri în loc, ridică mâna şi rosti desluşit şi parcă plin de mândrie:

— *Si tu savais où je te mène!…*[3]

Apoi îşi vârî degetele în gură şi începu să se clatine, gata-gata să cadă. M-am lăsat pe vine, l-am luat în cârcă şi am pornit-o la drum, iar el, cu bărbia proptită în creştetul meu, bombănea:

— *Si tu savais…* Of, îngheţ, Doamne…

Ajunşi pe Bulak, abia l-am înduplecat să-mi arate unde stă. Cu chiu cu vai ne-am văzut grămădiţi pe treptele de la intrarea unei căsuţe din

fundul unei curţi, potopite de vârtejul ninsorii. El găsi uşa pe dibuite, bătu uşurel şi mormăi înfundat:

— Sst! Mai încet…

Ne deschise o femeie într-un capot roşu, cu o lumânare aprinsă în mână. Se trase tăcută într-o parte, făcându-ne loc să trecem şi, scoţând nu ştiu de unde o lornietă, mă măsură din cap până în picioare.

I-am spus că, după cât se pare, dânsul are mâinile degerate şi că trebuie dezbrăcat şi culcat în pat.

— Da?! făcu ea cu un glas cristalin, tineresc.

— Să-i puneţi negreşit mâinile în apă rece.

Tăcută, îmi arătă cu lornieta un colţ, unde se afla un şevalet, pe care stătea un tablou – un peisaj cu un râu şi nişte copaci. M-am uitat cu mirare la obrazul ei de o ciudată imobilitate. Femeia se trase în alt colţ, lângă masa pe care ardea o lampă cu abajur trandafiriu, se aşeză acolo şi, luând în mână un valet de cupă, îl privi cercetător.

— N-aveţi nişte vodcă? am întrebat apăsat.

Ea îşi înşiră cărţile mai departe, fără să-mi răspundă.

Omul pe care îl adusesem în cârcă stătea pe un scaun, cu capul în piept, cu mâinile roşii spânzurând spre podea. L-am întins pe canapea şi m-am apucat să-l dezbrac, fără să pricep nimic din cele ce vedeam aici, trăind ca într-un vis. Peretele din faţa mea, deasupra canapelei, era tapisat cu fotografii, în mijlocul cărora trona, cu luciri palide, o cunună de aur cu o fundă albă, pe a cărui pamblică, la unul din capete, scria cu slove aurite de tipar:

„Neasemuitei Gilda”.

— Ei drăcie, mai încet! gemu omul, când am început să-l frec pe mâini.

Femeia întindea cărţile mai departe în tăcere, vădit preocupată. Avea o faţă ca de pasăre, cu nasul ascuţit, luminată de nişte ochi mari. Parcă o văd: cu mâinile ei de copil îşi înfoie părul cenuşiu

şi pufos ca o perucă şi întrebă şoptit, dar pătrunzător:

— Georges, nu l-ai văzut pe Mişa?

Georges mă împinse în lături, se ridică îndată în capul oaselor şi se grăbi să-i spună:

— Doar a plecat la Kiev…

— Aşa e, la Kiev, repetă femeia, fără să-şi ia ochii de la cărţi, şi am băgat de seamă că glasul ei suna monoton şi inexpresiv.

— Se-ntoarce curând…

— Da?

— O, desigur! Foarte curând.

— Da? repetă femeia.

Georges sări de pe canapea, pe jumătate dezbrăcat cum era şi din doi paşi se lăsă în genunchi la picioarele femeii, căreia îi îndrugă ceva pe franţuzeşte.

— Sunt liniştită, zise, ea pe ruseşte.

— M-am rătăcit, ştii? Viscoleşte şi bate un vânt de groază, credeam c-o să deger, îi povestea Georges zorit, mângâindu-i mâna aşezată pe genunchi. Era un om la vreo patruzeci de ani. Faţa-i roşie, cu buzele groase şi o mustaţă neagră, părea speriată, neliniştită. Îşi freca aprig chica aspră, surie, de pe ţeasta rotundă şi vorbea tot mai treaz.

— Mâine plecăm la Kiev, rosti femeia, pe jumătate întrebător, pe jumătate afirmativ.

— Da, mâine! Trebuie să te odihneşti. De ce nu te culci? E foarte târziu…

— Mişa nu vine astăzi?

— Nu! Pe viscolul ăsta… Hai, culcă-te…

Luând lampa de pe masă, o conduse printr-o uşiţă ascunsă după dulapul cu cărţi. Am rămas singur o vreme, fără să mă gândesc la nimic, atent doar la glasul lui liniştit şi puţin răguşit. Nişte labe păroase parcă bâjbâiau pe geamuri. Flacăra lumânării se răsfrângea sfioasă în băltoaca de omăt topit de pe jos.

Un miros cald, ciudat, ce-mi toropea gândurile plutea în odaia ticsită de lucruri.

Într-un târziu se întoarse şi Georges. Mergea clătinându-se, în mâini cu lampa, al cărei abajur ţăcănea mărunt, izbindu-se de sticlă.

— S-a culcat.

Puse lampa pe masă, se opri îngândurat în mijlocul odăii şi, fără să se uite la mine, spuse:

— De, ce mai vorbă! Fără tine mă prăpădeam… Îţi mulţumesc! Tu cine eşti?

Lăsându-şi capul într-o parte, trase cu urechea la foşnetul din camera de alături şi tresări.

— E nevasta dumneavoastră? am întrebat încetişor.

— Da, nevastă-mea. E totul pentru mine, viaţa mea! şopti el răspicat, cu privirile aţintite în podea, şi din nou începu să-şi frichinească fără milă chica.

— Un ceai bei?

Se îndreptă distrat către uşă, dar se opri în loc, amintindu-şi că servitoarea se intoxicase cu nişte peşte şi fusese dusă la spital.

I-am spus atunci că putem pregăti noi samovarul şi el se învoi dând încet din cap. Uitând pesemne că era pe jumătate dezbrăcat, mă duse în bucătărioara strâmtă, lipăind cu picioarele goale pe podeaua udă. Acolo se rezemă de sobă şi-mi spuse din nou:

— Fără tine mă prăpădeam… Îţi mulţumesc!

Deodată se înfioră tot şi se zgâi la mine cu ochii holbaţi de spaimă:

— Dânsa, ce se făcea? Oh, Doamne…

Aruncă o privire prin deschizătura întunecată a uşii şi adăugă grăbit, în şoaptă:

— Vezi, doar e bolnavă. A avut un fiu muzicant, care s-a împuşcat la Moscova şi ea îl tot aşteaptă. Sunt aproape doi ani de atunci…

Pe urmă, în timp ce beam ceai, îmi povesti cam fără şir şi cu nişte cuvinte neobişnuite că femeia era moşieriţă, iar el profesor de istorie, că el fusese preceptorul fiului ei şi se îndrăgostise de ea, iar ea îşi părăsise soţul, un baron neamţ, devenind cântăreaţă de operă, şi că trăiseră minunat

împreună, deşi fostul ei soţ căuta în fel şi chip să-i facă viaţa amară.

Povestea cu ochii mijiţi, pironiţi undeva în întunericul bucătăriei murdare, cu duşumeaua putrezită dinaintea plitei. Se frigea sorbind ceaiul şi de fiece dată faţa i se încreţea şi ochii lui rotunzi clipeau speriaţi.

— Tu cine eşti? mă întrebă iarăşi. Aşa… covrigar, lucrător. Ciudat! Nu pari. Cum vine asta?

Cuvintele lui trădau nelinişte, se uita la mine bănuitor, cu ochi de om hăituit.

I-am istorisit pe scurt despre mine.

— Vasăzică aşa? făcu el domol. Mda, vasăzică aşa…

Se învioră numaidecât şi mă întrebă:

— Cunoşti basmul cu „bobocul cel urât”? L-ai citit?

Faţa i se schimonosi şi se dezlănţui mânios, uimindu-mă cu piţigăiala din vocea lui răguşită.

— Basmul ăsta te duce-n ispită, zău! La anii tăi şi eu mă credeam lebădă. Şi poftim… Trebuia să urmez teologia, când colo m-am dus la universitate. Tata, care era preot, n-a mai vrut să ştie de mine. Am studiat – la Paris – istoria năpastelor omenirii, istoria progresului. Am şi scris, Da. Oh, toate astea…

Sări de pe scaun, trase cu urechea, apoi îşi urmă gândul:

— Omul a născocit progresul ca să aibă în ce-şi afla alinarea – uite ce-i progresul. Viaţa e stupidă, lipsită de orice noimă. Progresul nu poate exista fără sclavie, şi dacă cei mulţi nu se supun unei minorităţi, omenirea se va opri din drumul ei. Vrând să ne uşurăm viaţa, munca, nu facem decât s-o complicăm, să împovărăm totul şi mai şi. Fabricile şi maşinile fac alte şi alte maşini – ce nerozie! Numărul muncitorilor creşte neîncetat, când, de fapt, necesar e numai ţăranul, care ne dă pâinea. Pâinea – uite tot ce trebuie să-i smulgem naturii prin trudă! Cu cât are mai puţine nevoi, cu

atât omul e mai fericit, cu cât îi sporesc dorinţele, cu atât e mai încătuşat.

Poate că nu înfăţişez întocmai cuvintele lui. Oricum, acestea au fost ideile năucitoare pe care mi-a fost dat să le aud atunci pentru întâia oară, şi încă într-o formă atât de brutală, despuiate de orice găteală. Tulburat la culme, omul ridica glasul şi se pornea să strige, ca deodată să amuţească, pironindu-şi ochii asupra uşii deschise spre odaia vecină. Asculta câteva clipe la tăcerea din jur şi continua, şuşotind cu aprindere:

— Omul n-are cine ştie ce nevoi, pricepe odată! Bucata de pâine şi femeia…

Când începu să vorbească despre femei, şoptind cu un aer tainic nişte cuvinte pe care nu le înţelegeam şi versuri pe care nu le citisem, mi-am dat pe neaşteptate seama că seamănă cu Başkin, hoţul.

— Beatrice, Fiametta, Laura, Ninon, rostea el asurzit nume ce-mi erau necunoscute. Şi-mi istorisi despre regi şi poeţi îndrăgostiţi, şi-mi recită versuri franţuzeşti, în vreme ce bătea cadenţa eu braţu-i subţire, dezgolit până la cot.

— Iubirea şi foamea guvernează lumea! îi auzeam şoapta fierbinte, şi mi-am amintit deodată că aceste cuvinte erau tipărite sub titlul unei broşuri revoluţionare, *Împăratul Foamete,* fapt care mă făcu să le socot grele de tâlc şi de o însemnătate deosebită.

— Oamenii caută uitare, mângâiere şi nicidecum să cunoască.

Ideea asta mă năuci de-a binelea.

Am plecat din bucătărie abia în zori, micul ornic din perete arăta şase trecute. Mergeam prin pâcla cenuşie, prin nămeţi, însoţit de urletul viforului şi, amintindu-mi de cuvintele mânioase ale acelui om zdrobit, simţeam că ele mi s-au pus ca un nod în gât şi că mă înăbuşă. Nu-mi ardea să mă duc la covrigărie, să văd lume, şi aşa, troienit de zăpadă, am rătăcit pe uliţele mahalalei Tatarskaia până s-a

luminat de ziuă şi mogâldeţele orăşenilor au început să înoate prin valurile de omăt.

Nu l-am mai întâlnit niciodată pe profesor şi nici n-aş fi vrut să-l întâlnesc. Dar de atunci încoace i-am auzit pe mulţi vorbind despre lipsa de noimă a vieţii şi deşertăciunea muncii: erau pelerini neştiutori de carte, vagabonzi fără căpătâi, „tolstoieni", ba chiar şi oameni de înaltă cultură. Mi-au vorbit despre asta un ieromonah, un magistru în teologie, un chimist care lucra în domeniul explozivilor, un biolog neovitalist şi încă mulţi alţii. Dar niciodată aceste idei nu m-au buimăcit aşa ca în clipele când mi-a fost dat să le aud pentru întâia oară.

Acum vreo doi ani, la treizeci şi mai bine de ani de atunci, am auzit pe neaşteptate aceleaşi idei şi cam aceleaşi cuvinte din gura unui vechi cunoscut de-al meu, un muncitor.

Într-o zi, stând noi amândoi la taifas şi deschizându-ne inimile unul faţă de celălalt, omul acesta – o „pârghie politică", cum îşi zicea singur, zâmbind amar – mi s-a destăinuit cu acea neînfricată sinceritate proprie, după cât se pare, numai ruşilor:

— Dragul meu A.M., n-am nevoie de nimic, la ce bun toate aceste academii, ştiinţe, avioane – toate-s de prisos! Nu-mi trebuie decât un colţişor tihnit şi o muiere, s-o sărut când mi-e aminte, şi ea să fie cinstit a mea, cu trup şi suflet, atât! Dumneata judeci ca un intelectual, nu mai eşti de-al nostru, te-a răzbit otrava, pentru dumneata ideea stă mai presus de om, dumneata gândeşti ca jidovii: omul e făcut pentru sâmbătă, este?

— Evreii nu gândesc aşa…

— Dracu să-i ştie cum gândesc, greu te mai lămureşti, mormăi el, aruncând capătul ţigării în râu şi urmărindu-l cu privirea.

Şedeam pe o bancă de piatră pe cheiul Nevei, într-o noapte de toamnă, sub clar de lună istoviţi amândoi după o zi de zbuciumări zadarnice,

izvorâte din dorinţa noastră îndărătnică, dar neîmplinită de a înfăptui ceva bun, folositor.

— Dumneata eşti cu noi, dar nu eşti de-al nostru, aşa zic eu, urmă el gânditor, cu glas domol. Intelectualilor le place să se agite, de când lumea şi pământul ei s-au alăturat răscoalelor. Cristos a fost idealist şi s-a ridicat pentru ţeluri nepământeşti, aidoma lui toată inteligheţia luptă şi ea pentru utopii. Idealistul, când se răscoală, are cu el pe toţi netrebnicii, ticăloşii, canaliile, şi toţi i se alătură numai din răutate, fiindcă văd că pentru ei nu-i loc pe lumea asta. Muncitorul se ridică pentru revoluţie, el trebuie să dobândească o dreaptă împărţire a uneltelor de producţie şi a produselor muncii. Dar când o să pună de-a binelea mâna pe putere, crezi cumva că se va învoi să stea să cârmuiască ţara? Aş, de unde! Toţi au să se împrăştie care încotro şi fiecare o să-şi rostuiască de unul singur un colţişor tihnit.

După un scurt răgaz, îşi relua gândul:

— Tehnică, zici? Păi tehnica ne strânge şi mai şi laţul de gât, ne înlănţuie şi mai rău. Ascultă vorba mea, e musai să lepădăm orice muncă de prisos. Omul tânjeşte după linişte. Or, fabricile şi ştiinţa n-au să-i dea liniştea. Când eşti de unul singur, te mai mulţumeşti cu puţin. De ce să clădesc ditamai oraşul, când mi-ajunge şi-o casă mititică? Acolo unde lumea şade ciorchine, acolo ai conducte de apă, canalizare, electricitate. Ia încearcă să trăieşti fără toate astea şi-o să vezi câtă uşurare te răsplăteşte! La noi multe-s de prisos, zău, şi asta numai din pricina intelectualilor. De aceea şi zic: intelectualii sunt un soi de oameni vătămători.

I-am răspuns că nimeni nu se pricepe să golească viaţa de orice noimă până în străfundurile ei, cu atâta pornire cum o facem noi, ruşii.

— Sufleteşte, cel mai liber popor din lume, adăugă zâmbind tovarăşul meu de taifas. Dar, fără supărare, să ştii că eu am dreptate, şi la fel ca mine judecă milioane de-ai noştri, atâta doar că ei nu se

pricep s-o spună… Viaţa se cere orânduită mai simplu, abia atunci are să se arate mai milostivă faţă de oameni.

Omul acesta nu fusese „tolstoian” şi nici înclinat vreodată spre anarhism – cunoşteam îndeaproape evoluţia lui spirituală.

După discuţia noastră m-am gândit fără să vreau: şi dacă într-adevăr milioane de ruşi îndură suferinţele şi greutăţile de neînlăturat ale revoluţiei numai fiindcă se leagănă, în adâncul sufletului, cu speranţa că vor scăpa de muncă? Minimum de muncă, maximum de plăcere – iată o idee ademenitoare din cale-afară, care atrage ca orice lucru irealizabil, ca orice utopie.

Şi atunci mi-am amintit de versurile lui Henrik Ibsen:

Sunt eu conservator? Nici pomeneală!
Rămân ce-am fost de când trăiesc.
Tot joc, tot mut şi mor de plictiseală:
S-amestec jocu-ntreg – asta râvnesc!
Din toate câte ştiu pe lume
O revoluţie îmi pare mai de soi –
Potopul năpustit anume
Să isprăvească cu-alde noi.
Dar Diavolul se dovedi un amator
Şi Noe îmi ajunse dictator!
O, dacă s-ar urzi ceva cinstit
V-ajut şi eu, cel plin de milă:
Voi faceţi rost de un Potop cumplit
Şi eu strecor în Arcă o torpilă…

Prăvălia lui Derenkov aducea câştig o nimica toată şi cei care aveau nevoie de sprijin bănesc, precum şi „micile probleme” de rezolvat sporeau de la o zi la alta.

— Trebuie să născocim ceva, spunea Andrei neliniştit, trăgându-se de barbă cu un zâmbet vinovat, şi ofta din greu.

Ajunsesem să cred că omul acesta se socotea osândit pe vecie să-i ajute pe cei din jur şi, în ciuda unei depline resemnări, simţea uneori povara de pe umerii săi.

L-am întrebat în repetate rânduri, într-un fel sau altul:

— De ce faci asta?

Pesemne că nu pricepea tâlcul întrebărilor mele, fiindcă drept răspuns îmi vorbea ca din carte, deşi tare încâlcit, despre viaţa grea a poporului şi despre nevoia de a-l lumina, de a-l ajuta să cunoască.

— Oare oamenii vor, sunt dornici ei să cunoască?

— Ei asta! Fireşte că da! Dumneata nu vrei să cunoşti?

Da, eu voiam într-adevăr. Dar uitasem cuvintele profesorului de istorie:

„Oamenii caută uitare, mângâiere şi nicidecum să cunoască”.

Când nu ai trecut de şaptesprezece ani, aşa ca mine, şi ai parte să cunoşti asemenea idei tăioase, fără îndoială că asta nu poate decât să-ţi dăuneze: ideile se tocesc şi omul nu se alege nici el cu vreun folos.

Mi se părea izbitor un lucru, anume că oamenii îndrăgeau povestirile numai fiindcă le îngăduiau să uite, fie şi pentru un ceas, de viaţa lor grea de fiece zi. Cu cât erau mai multe „născoceli” într-o povestire, cu atât mai lacom o ascultau. Cartea cea mai atrăgătoare se dovedea aceea mai bogată în „născoceli” frumoase. Pe scurt, pluteam ca într-o ceaţă.

Derenkov se gândi într-o bună zi să deschidă o franzelărie. Mi-aduc aminte, după socoteli cât se poate de amănunţite, treaba asta urma să aducă pe puţin treizeci şi cinci de ruble de fiecare rublă pusă în joc. Eu aveam să lucrez aici ca „ajutor” de meşter şi, fiind „de-al casei”, trebuia să fiu cu

ochii-n patru, astfel încât meşterul să nu fure făină, ouă, unt, nici marfă gata.

Şi aşa m-am strămutat din subsolul cel mare şi murdar într-unul mititel şi mai curat, căci grija curăţeniei cădea în seama mea. În locul artelului de patruzeci de suflete, iată-mă în tovărăşia unui singur om. Meşterul avea tâmplele cărunte, o bărbuţă ascuţită, faţa uscăţivă şi parcă afumată, ochii negri, îngânduraţi şi gura ciudată, ca de biban, micuţă, cu nişte buze pline, ba chiar groase, pe care şi le ţuguia de parcă tot săruta pe cineva în gând. Licăriri batjocoritoare îi jucau în ochi.

Bineînţeles că fura. Chiar din prima noapte puse deoparte vreo zece ouă, vreo trei funturi de făină şi o bucată zdravănă de unt.

— Păi cu astea ce e?

— Le duc la o fetişcană, îmi spuse el prieteneşte şi, încreţindu-şi nasul la rădăcină, mă încredinţă:

— Gro-za-vă fată!

Am încercat să-l fac să înţeleagă că hoţia e o nelegiuire. Dar, fie că-mi lipsea puterea de convingere, fie că eu însumi nu prea credeam în adevărul spuselor mele, am văzut că degeaba mi-am bătut gura.

Tolănit pe copaia de aluat şi cătând pe geam la stele, meşterul mormăi mirat:

— Ete cine mă-nvaţă pe mine! Abia m-a văzut şi gata, mă-nvaţă! Şi-i de trei ori mai tânăr ca mine… Mare comédie…

Stătu un timp cu ochii la stele şi deodată mă întrebă:

— Parcă te-am mai văzut eu pe undeva, ia zi? Unde-ai mai lucrat? La Semionov? Acolo unde s-au zburlit ăia? Aşa. Ei, se cheamă că-n vis te-am văzut…

După câteva zile, am băgat de seamă că putea să doarmă oricât şi oricum ar fi stat, chiar şi de-a-mpicioarelea, proptit în lopată. În somn, ridica din sprâncene şi faţa i se schimba ciudat, căpăta un aer

batjocoritor şi plin de mirare. Calul lui de bătaie erau poveştile cu vise şi comori. Spunea pătruns:

— Eu văd pământul pe dinăuntru. De la un capăt la altul pământu-i burduşit de comori, cam aşa cum stă umplutura în plăcintă. Peste tot zac îngropate cazane, ceaune şi sipete cu bănet. Nu o dată mi s-a arătat în vis câte un loc cunoscut, baia, să zicem şi sub ea, îngropată într-un colţ, o ladă cu argintărie. M-am trezit în toiul nopţii şi haida iute să m-apuc de săpat. Sap eu aşa până la vreun arşin şi juma, şi ce să vezi? Nişte cărbuni şi-o hârcă de câine. Na, că ţi-o găsii, neică! Deodată – zdrang! un geam se face ţăndări şi o muiere începe să urle ca din gură de şarpe: „Săriţi, hoţii!” Am zbughit-o, păi cum, că mă snopeau ăia în bătaie. Mare comédie!

Îl auzeam spunând la tot pasul: „mare comédie!”, dar de râs, Ivan Kozmiei Lutonin nu râdea niciodată, doar zâmbea din ochii lui mijiţi, încreţindu-şi nasul la rădăcină şi umflându-şi nările.

Visele lui erau apă de ploaie, la fel de plicticoase şi de neroade ca şi propria-i viaţă, şi nu pricepeam în ruptul capului de ce le povestea cu atâta patimă, căci despre cele ce se petreceau în jur nu-i plăcea să vorbească.[14]

Tot oraşul fierbea: abia întoarsă de la cununie, fata unui bogat negustor de ceai, măritată cu de-a sila, se împuşcase. O groază de tineret, la vreo câteva mii, îi urmase coşciugul, studenţii rostiseră cuvântări în faţa mormântului şi poliţia venise degrabă să-i împrăştie. În prăvălioara de lângă brutărie, lumea răcnea în gura mare despre nenorocirea asta, iar odaia din dos era ticsită de studenţi, ale căror cuvinte tăioase şi glasuri pornite răzbăteau până la noi, în subsol.

— N-au prea tras-o acasă de cozi pe domnişorica asta! pufni Lutonin şi se grăbi să adauge: Într-un rând, să vezi, se făcea că prind nişte caraşi la iaz. Deodată, mă pomenesc cu un

poliţai: „Stai! Cum îndrăzneşti?” Fiindcă n-aveam unde fugi, m-am dat la fund în apă şi… m-am trezit…

Deşi toate din jur se petreceau undeva dincolo de graniţa atenţiei lui, la scurtă vreme mirosi că la noi, în franzelărie, nu-i lucru curat. Bunăoară, domnişoarele care vindeau la tejghea, adică sora jupânului şi o prietenă de-a ei, o fată năltuţă, cu bujori în obraji şi cu nişte ochi mângâioşi, habar nu aveau de negustorie, ba mai mult, citeau amândouă toată ziulica. Apoi, veneau studenţii, care zăboveau o mulţime în odaia din fund, unde vorbeau aprins, ori şuşoteau misterios. Jupânul se arăta doar când şi când, încât eu, care nu eram decât calfă, părea să am în seamă franzelăria.

— Eşti cumva neam cu jupânul? mă întrebă Lutonin. Ori şi-o fi pus în gând să te ia de ginere? Nu? Mare comédie! Da’ studenţii la ce se tot vântură pe-aici? O fi din pricina domnişoarelor… Mda. Se prea poate… Chit că pe domnişoarele astea nu le dă frumuseţea afară din casă… Studenţii s-aruncă mai degrabă la chifle, decât la ele…

Mai în fiece zi, pe la cinci-şase dimineaţa, la geamul nostru, în stradă, se oprea o fată cu picioarele scurtuţe, înjghebată din rotunjimi de toate mărimile, de-ai fi zis că e un sac de pepeni. Îşi lăsa picioarele desculţe în adâncătura din dreptul ferestrei şi chema, abia biruindu-şi un căscat:

— Vanea!

Avea pe cap o basma ţipătoare, de sub care scăpau zulufi bălai, ale căror inele îi năpădeau obrajii umflaţi ca nişte mingi roşii şi fruntea îngustă, gâdilându-i ochii somnoroşi. Ea îşi ridica părul de pe faţă, mişcându-şi alene mâinile micuţe, cu degetele răşchirate caraghios, ca la prunci. Zău, despre ce să vorbeşti cu o fată ca ea? Îl trezeam îndată pe meşter şi el o întreba:

— Venişi?

— Vezi doar.
— Dormişi?
— Te cred.
— Şi ce visaşi?
— Uite că nu mai ţin minte.

Oraşul stătea cufundat în tăcere. Nu se auzea decât târşâiala unei mături de portar şi ciripitul vrăbiilor abia trezite din somn. Razele călduţe ale soarelui ivit în buza orizontului săgetau geamurile. Tare-mi mai plăcea îngândurarea începutului de zi! Trecându-şi braţul păros prin geam, meşterul pipăia picioarele fetei, care se supunea mâinilor lui cu nepăsare, fără măcar să zâmbească, clipind mărunt din ochii ei de oaie.

— Peşkov, scoate coptura. E timpul!

Eu scoteam tăvile din cuptor, meşterul înhăţa vreo zece turte şi franzeluţe şi le arunca în poala fetei, iar fata, după ce răcorea o turtă fierbinte, trecând-o iute dintr-o mână în alta, muşca din ea cu nişte dinţi galbeni de oaie, se frigea, icnea şi gemea de ciudă.

Meşterul o privea pe săturate şi plin de încântare, apoi bombănea:

— Tu lasă-ţi poalele-n jos, neruşinato!

După ce pleca fata, dă-i cu laudele faţă de mine:

— Văzuşi? E toată creaţă ca o oiţă. Eu, frăţioare, sunt om cinstit, am treabă numai cu fete, nu cu muieri. Asta-i a treisp'cea. E fina lui Nikiforâci.

Văzându-l cum se tot fudulea şi se tot umfla în pene, gândeam în sinea mea: „Oare eu o să trăiesc la fel?"

Scoteam din cuptor pâinea albă, care se vindea la cântar, puneam pe o scândură lungă zece, douăsprezece coltuce şi le duceam degrabă alături, la Derenkov, apoi, întors în subsol, aruncam într-un coş cam două puduri de franzeluţe şi cozonăcei, şi alergam la Academia de teologie, ca să prind ceaiul de dimineaţă al studenţilor. Mă postam la uşa refectoriului spaţios şi le dădeam studenţilor

chifle, fie „în cont”, fie cu „bani gheaţă”, ascultându-i cum discută despre Tolstoi. Unul dintre profesori, Gusko, era duşmanul neîmpăcat al lui Lev Tolstoi. Uneori, ascundeam pe fundul coşului, sub chifle, niscaiva cărţi pe care trebuia să le strecor pe nevăzute câte unui student, alteori dimpotrivă, piteau studenţii în coşul meu cărţi şi răvaşe.

O dată pe săptămână alergam hăt departe, tocmai la „Ospiciu”, unde ţinea cursuri psihiatrul Behterev, slujindu-se în prelegerile sale de bolnavi. Într-una din zile, urma să înfăţişeze studenţilor pe unul care suferea de megalomanie. Când în uşa sălii de curs apăru omul acela deşirat, în halat alb şi cu o scufie ca un ciorap, am zâmbit fără voie; dar când se opri în dreptul meu şi mă privi o clipă în ochi, am sărit înapoi, ca şi cum mi-ar fi implântat în inimă tăişul negru, ca de foc, al privirii sale. Şi în tot timpul cât Behterev, trăgându-se de barbă, a stat de vorbă cu el, arătându-i o deosebită consideraţie, eu îmi treceam mereu palmele peste faţă, ca şi când mi-aş fi fript-o cu nisip fierbinte.

Bolnavul vorbea cu o voce înfundată de bas şi pretindea nu ştiu ce, întinzând ameninţător din mâneca halatului o mână lungă, cu nişte degete lungi, încât mi se părea că tot trupul i se lungeşte nefiresc, se lungeşte neîncetat, şi că mâna-i negricioasă mă va ajunge şi mă va înşfăca de gât, fără ca el să se clintească din loc. Privirea sfredelitoare a ochilor negri scânteia ameninţător şi plină de poruncă în găvanele întunecate de pe faţa-i osoasă. Vreo douăzeci de studenţi îl cercetau pe omul cu scufia caraghioasă, unii zâmbind, dar cei mai mulţi concentraţi şi posomorâţi. Oricum, ochii lor păreau teribil de obişnuiţi faţă de ochii lui arzători. Era înspăimântător şi totuşi avea în el ceva măreţ, avea!

Studenţii tăceau ca peştele şi în tăcerea asta răsuna desluşit glasul profesorului; fiecare din

întrebările lui stârnea strigăte fioroase din partea bolnavului, basu-i înfundat părea să răzbată de sub duşumea, din pereţii albi şi morţi, mişcările îi erau lente şi grave ca ale unui arhiereu.

Noaptea, am scris versuri inspirate de acest maniac: îl numeam „domn peste toţi domnii, prietenul şi sfetnicul lui Dumnezeu”. Chipul lui m-a urmărit şi m-a stingherit multă vreme în viaţă.

Trudeam de la şase seara până pe la amiază a doua zi, când mă culcam, aşa că nu puteam citi decât în răgazurile din timpul muncii, bunăoară după ce frământam aluatul, când aşteptam să dospească altă covată, ori după ce băgăm pâinea în cuptor. Pe măsură ce deprindeam tainele meseriei, meşterul se ostenea din ce în ce mai puţin. Mă „învăţa”, vorbindu-mi cu prietenoasă uimire:

— Văd că prinzi meseria. Într-un an, doi, ajungi şi tu meşter. Mare comédie! Numai că prea eşti tinerel şi oamenii n-au să te asculte şi n-au să te respecte…

Privea cu ochi răi patima mea pentru cărţi.

— Decât să citeşti, mai bine ai dormi, mă povăţuia el grijuliu, dar niciodată nu mă întreba ce cărţi citesc.

Visele, comorile după care tânjea, fata cea scurtuţă şi rotunjioară îl furau cu totul. Fata venea adeseori noaptea, şi atunci o ducea în tindă, pe sacii cu făină, sau, dacă era frig, îmi spunea, încreţindu-şi nasul la rădăcină:

— Mai vezi şi tu ce-i pe-afară, aşa, vreo jumătate de ceas!

Îi făceam pe voie, cugetând în sinea mea: „Grozav se mai deosebeşte dragostea asta de cea despre care se scrie în cărţi”.

În odăiţa din dosul prăvăliei stătea sora jupânului, eu îi pregăteam samovarul, dar căutam să o văd cât mai rar, căci mă simţeam stânjenit în preajma ei. Ochii ei copilăroşi mă priveau într-un fel de neîndurat, ca şi în prima zi; în adâncul

acestor ochi se ascundea un zâmbet zeflemitor, după cum mi se părea mie.

Prisosul de forţă mă făcea tare stângaci, şi meşterul, văzând cum săltăm şi căram sacii grei de câte cinci puduri, îmi zicea, plin de milă:

— Oi fi având tu putere cât trei, da' ce folos, eşti neîndemânatec! Geaba crescuşi un măgădău, tot bou ai rămas…

Deşi citisem destule cărţi, îmi plăcea poezia, ba începusem eu însumi să scriu versuri, de vorbit vorbeam în „graiul meu". Îmi dădeam seama că sunt cuvinte greoaie, tăioase, dar mi se părea că numai ele pot exprima harababura cumplită din gândurile mele. Mai mult, uneori deveneam brutal cu bună ştiinţă, dornic să-mi arăt împotrivirea faţă de vreun lucru care mă scotea din sărite, străin de firea şi simţirea mea.

Unul dintre dascălii mei, student la matematici, mă dojenea:

— Naiba să te priceapă cum vorbeşti… Parcă ai umbla cu pietroaie, nu cu vorbe.

Pe scurt, eram nemulţumit de mine, aşa cum se întâmplă adesea cu adolescenţii; mă vedeam un băiat caraghios, necioplit, cu pometii proeminenţi, ca la calmuci, şi un glas care nu-mi dădea ascultare.

Sora stăpânului se mişca sprintenă şi iute ca rândunica în văzduh, şi agerimea mişcărilor ei mi se părea potrivită ca nuca-n perete când îi vedeam trupul molatec şi rotunjior. Avea ceva căutat în gesturi, în mers. Ciripea vesel şi râdea mereu, dar când îi auzeam râsul argintiu, îmi spuneam: „Vrea să mă facă să uit cum am văzut-o întâiaşi dată". Dar eu nu voiam să uit, mi-era drag neobişnuitul; şi simţeam nevoia să ştiu că-l poţi afla, că există.

Uneori mă întreba:

— Ce citeşti?

Răspundeam scurt şi aş fi vrut să o întreb la rândul meu:

— Mă rog, ce te priveşte?

Într-o zi, tot mângâind-o pe fata cea scurtuţă în picioare, meşterul îmi spuse, parcă ameţit:

— Ia vezi tu niţel ce-i pe-afară. Uf, decât să căşti gura de pomană, mai bine te-ai duce şi tu la sora jupânului. Că studenţii…

I-am făgăduit că-i sparg capul cu o greutate de cântar dacă mai scoate vreo vorbă ca asta şi m-am dus în tindă, pe sacii cu făină. Prin crăpătura uşii, pe care nu o trăsesem ca lumea după mine, l-am auzit pe meşterul Lutonin:

— De ce să mă supăr pe el? S-a îndopat cu cărţi şi-acuşi e cam într-o ureche…

În tindă, chiţcăiau şi foiau guzganii, dincolo mugea şi gemea fata. Am ieşit afară, la aer; bura mărunt, amăgit, dar era zăpuşeală şi în văzduh se simţea un miros pătrunzător de ars. Ardeau pădurile. Trecuse bine de miezul nopţii. Din casa de peste drum, cu ferestrele deschise şi odăile slab luminate, se auzeau nişte glasuri înmănuncheate în cântec:

Până şi Varlaam sfântul,
Care nimb de aur poartă,
Mi-i privea din ceruri sfântul
Cu zâmbire care iartă…

Mă căzneam să mi-o închipui pe Maria Derenkova cuibărită pe genunchii mei, aşa cum şedea fata meşterului pe genunchii lui, şi mă îngrozeam, simţeam cu toată fiinţa mea că asta era cu neputinţă.

Toată noaptea, nopticica
Tot cântări, tot cu ulcica…
O-o-o! şi când se hodinea
De-alte cele se ţinea…

Din vuirea corului se desprindea acest „o-o-o! tt răsunător, zis cu foc de o voce adâncă de bas. M-am aplecat la geam, proptindu-mi mâinile de

genunchi şi m-am uitat înăuntru: prin horbota perdeluţei am văzut o adâncătură pătrată, cu pereţii cenuşii, luminaţi de o lampă micuţă, cu abajur albastru, lângă care, cu faţa spre geam, şedea o fată şi scria. Iată – şi-a săltat fruntea şi şi-a îndreptat o şuviţă de păr de pe tâmplă cu coada condeiului roşu. Cată în gol zâmbitoare, cu ochii mijiţi. Împătureşte scrisoarea cu mişcări încete, umezeşte cu limba clapa plicului, îl lipeşte şi, azvârlindu-l pe masă, îl ameninţă cu arătătorul ei mai mic decât degetul meu cel mic. Din nou ia scrisoarea în mâini, încruntată, rupe plicul, citeşte, pune hârtia într-alt plic, îl lipeşte, scrie adresa, aplecându-se peste masă, apoi flutură plicul ca pe un steguleţ alb. Bate din palme, învârtindu-se pe călcâie ca o sfârlează, se îndreaptă spre colţul unde se află patul, se iveşte din nou, fără bluză, cu umerii rotunzi ca două chifle, ia lampa de pe masă şi se face nevăzută în ungherul ei. Când stai şi urmăreşti purtarea unui om singur, care ştie că nu-i decât el cu el, ai crede că e un smintit. Mă plimbam prin curte şi mă gândeam la purtarea ciudată a acestei fete, în clipele când se afla singură în bârlogul ei.

Dar când la Maria Derenkova venea studentul, unul roşcovan, şi se apuca să-i şuşotească la ureche, ea se ghemuia toată, se făcea şi mai mică decât era şi se uita pierdută la el, ascunzându-şi mâinile la spate, ori sub masă. Nu-mi plăcea roşcovanul. Nu-mi plăcea nici de frică!

Fata cea scurtuţă în picioare veni clătinându-se spre mine şi, înfofolindu-se în şal, mormăi:

— Du-te înăuntru…

Meşterul scoţând aluatul din covată, îmi povesti cât de focoasă şi de îndrăcită era gagica lui, iar eu, ascultându-l, îmi ziceam: „Oare ce-o să mai fie cu mine de-aci încolo?”

Şi mi se părea că undeva, colo aproape, după colţ, mă pândea o nenorocire.

Franzelăria noastră mergea strună, încât Derenkov umbla să deschidă una mai mare şi se

hotărî să mai tocmească o calfă. Bun gând, fiindcă eu unul munceam pe brânci şi simţeam că mă îndobitocesc de oboseală.

— Dincolo, la prăvălia a nouă, tu o să fii prima calfă, îmi făgăduia meşterul. N-ai grijă, îi spun jupînului să te urce la zece ruble pe lună. Păi chiar aşa.

Pricepeam eu ce-i dădea ghes meşterului să mă aibă ca primă calfă: nu-i prea plăcea munca, pe când eu munceam bucuros, oboseala îmi prindea bine, îmi înăbuşea neliniştile din suflet şi-mi stăvilea cerinţele stăruitoare ale hoitului. În schimb, nu-mi îngăduia să citesc.

— Bine că te-ai lăsat de cărţi, mânca-le-ar şobolanii să le mănânce! bombănea el. Şi zău, chiar nu visezi nimic? Oi fi visând tu, da' eşti ascuns din fire. Mare comédie! Dacă-ţi povesteşti visele, nu faci rău la nimeni, aşa că n-ai de ce te teme…

Se purta foarte prietenos cu mine, ba cred că mă şi respecta un pic. Ori poate că nu era decât frica la mijloc, unde mă ştia omul jupânului, deşi asta nu-l împiedica să fure în fiece zi.

Muri bunica. Am aflat de moartea ei abia la şapte săptămâni după ce-au îngropat-o, dintr-o scrisoare a unui văr de al meu. O scrisoare scurtă şi fără virgule, în care spunea că bunica, biata de ea, căzuse de-şi rupsese un picior în pridvorul bisericii, unde şedea şi cerea de pomană, iar într-a opta zi „a dat în coptură şi focul s-a-ntins". Mai târziu am aflat că amândoi verii mei, laolaltă cu sora lor şi copiii ei, adică nişte oameni tineri şi zdraveni, trăiau toţi pe spinarea bunicii, din pomenile pe care le aducea ea acasă. Nu i-a ajutat mintea barem să cheme un doctor!

Scrisoarea glăsuia:

„Am îngropato la Petropavlosvkoe unde se hodinesc toţi ai noştri am petrecuto noi şi cerşetorii şi ei au plânso că o iubeau. Şi bunicul a plâns ne-a

alungat şi a rămas la groapă. Ne-am uitat din tufişuri cum bocea ca mâine se duce şi el”.

Eu n-am plâns, dar – ţin minte – parcă m-a răzbit un vânt îngheţat. Noaptea, aciuiat pe o stivă de lemne, m-a cuprins un dor nestăvilit să povestesc, să spun cuiva despre bunica, cât de inimoasă şi de ageră la minte era – o adevărată mamă pentru toţi. Şi mi-am purtat îndelung dorul în suflet – un dor apăsător, dar nu aveam cui povesti şi el s-a mistuit în mine, fără să prindă glas.

Mi-am amintit de acele zile după mulţi ani, când am citit o poveste uimitor de veridică a lui A. P. Cehov, cu un birjar care îi vorbea calului despre moartea feciorului său. Şi mi-a părut rău că în acele zile de sfâşietoare durere n-am avut în preajmă un cal, un câine şi că nu mi-a dat prin gând să mă destăinui şobolanilor, că doar foiau o droaie la noi în subsol şi trăiam în bună pace cu ei.

De la o vreme, vardistul Nikiforîci începu să se ţină scai de mine. Voinic şi bine legat, cu o perie aspră şi argintie în creştet, cu o bărbuţă deasă, potrivită cu grijă din foarfece, se uita la mine plescăind pofticios din buze, ca la un curcan îngrăşat pentru Crăciun.

— Am auzit că-ţi place să citeşti, ai? mă iscodi el. Ia zi, ce cărţi citeşti? Aşa, de pildă, Vieţile sfinţilor, ori Biblia?

Citeam şi Biblia, şi Vieţile sfinţilor, ceea ce îl uimi pe Nikiforîci, şi-l puse pesemne în mare încurcătură.

— Zău? Mda, fireşte, astea-s cărţi folositoare. Da’ ce scrie contele Tolstoi nu ţi-a picat în mână?

Citisem şi din Tolstoi, dar se pare că altceva decât pândea poliţaiul.

— Eh, cum să zic, astea-s cărţi cum scrie oricine. Aud că sunt unele în care se ia de popi. Uite ce-ar trebui să citeşti!

Citisem şi din acestea „unele”, trase la hectograf, dar mi s-au părut plicticoase, şi apoi

ştiam că nu-i prea nimerit să vorbesc despre ele cu oamenii poliţiei.

După ce-am schimbat noi aşa cate o vorbă-două pe stradă, de mai multe ori, bătrânului i se căşună să mă poftească la el.

— Vino pe la mine, că ştii unde mă găseşti, să bem un ceai…

Fireşte, înţelegeam bine ce voia să scoată de la mine, şi totuşi mă trăgea aţa să mă duc. M-am sfătuit cu alţii mai pricepuţi decât mine şi am hotărât împreună că nu era înţelept să las prietenoasa invitaţie a poliţaiului fără răspuns, fiindcă astfel s-ar fi putut să-i întăresc bănuielile în privinţa franzelăriei.

Şi iată-mă oaspete în bârlogul lui Nikiforîci. O chichineaţă cu un cuptor rusesc cât a treia parte din ea, un pat dublu la fel de mare, cu polog de stambă şi un munte de perne înfăţate în pânză roşie, apoi un bufet, o masă, două scaune şi o lăvicioară aşezată sub fereastră. Nikiforîci, descheiat la tunică, şedea pe laviţă, acoperind cu umerii singura fereastră, şi aşa mititică, lângă mine şedea nevastă-sa, o femeiuşcă de vreo douăzeci de ani, pieptoasă, rumenă în obraji, cu nişte ochii vicleni şi răi, vineţi, tare ciudaţi la culoare; o toană îi bumboşa buzele aprinse, iar glăsciorul îi suna sec, supărat.

— Ştiu că vine pe la voi, pe la franzelărie, fină-mea, Sekleteia, o destrăbălată şi o ticăloasă, vorbi poliţaiul. De, toate muierile-s nişte ticăloase.

— Chiar toate? sări nevastă-sa.

— Toate, tot una şi una! întări Nikiforîci neclintit, sunându-şi decoraţiile, aşa cum îşi sună un cal hamurile, şi după ce sorbi ceaiul din farfurioară, repetă cu vădită plăcere:

— Nişte ticăloase şi nişte destrăbălate, de la ultima care face trotuarul… şi până la împărătese! Regina din Saba a străbătut două mii de verste prin deşert ca să ajungă la regele Solomon şi să se

tăvălească cu el. Împărăteasa Ekaterina, tot aşa, deşi i se spunea cea Mare…

Îmi istorisi amănunţit păţania unui slujitor care avea sobele în grijă şi care, într-o singură noapte petrecută cu împărăteasa, a căpătat toate gradele, de la sergent până la general. Nevastă-sa era numai urechi, îşi lingea buzele şi mă tot îmboldea cu piciorul pe sub masă. Nikiforîci vorbea mustos şi foarte curgător. Fără să-mi dau seama când şi cum, trecu la altceva:

— Uite, e aici un student din anul întâi, unul Pletneov.

Nevastă-sa, curmându-i firul, suspină:

— Nu-i frumos, da-i bine!

— Cine?

— Domnul Pletneov.

— În primul rând că nu-i domn. O să fie domn când o isprăvi învăţătura. Până atunci nu-i decât un student, cum sunt cu miile la noi. În al doilea rând, ce vrea să însemne că-i bine?

— E vesel. Tânăr.

— În primul rând, veselă e şi o paiaţă de bâlci.

— Paiaţa o face pentru bani.

— Ţţţ! În al doilea rând, orice dulău e şi el o dată căţel.

— Paiaţa aduce a maimuţă.

— Ţţţ! Gata, ajunge. Tu auzi?

— Aud…

— Asta e…

După ce-şi domestici nevasta, Nikiforîci mă povăţui:

— Uite ce, tu fă cunoştinţă cu Pletneov, băiatul ăsta merită din plin să-l cunoşti.

Cum de bună seamă mă văzuse cu Pletneov pe stradă, şi nu o singură dată, i-am spus:

— Ne cunoaştem.

— Da? Aşa…

În vorbele lui suna ciuda. Se suci repezit pe laviţă, de-i zăngăniră decoraţiile, iar eu, ştiind că

Pletneov trăgea nişte foi la hectograf, am ciulit urechile.

Femeia, tot îmboldindu-mă cu piciorul, îl zădăra, şireată, şi bătrânul, umflându-se în pene ca un păun, îşi desfăsura coada înfoiată a cuvântării sale. Năzbâtiile nevesti-si mă împiedecau să ascult şi din nou m-am pomenit că a schimbat pe nesimţite macazul. Acum vorbea mai domol, mai grav.

— Un fir nevăzut, pricepi? făcu el, şi mă privi ţintă cu ochii holbaţi, parcă speriat de ceva. Să-l socotim pe împărat aidoma unui paing…

— Vai de mine, ce tot spui! se perpeli femeia.

— Tu să taci! Asta o spun numai aşa, ca să senţeleagă mai limpede, toanto, şi nicidecum ca să-l ponegresc, auzi, vaco! Adu samovarul…

Cu sprâncenele încruntate şi ochii mijiţi, urmă pătruns:

— Un fir nevăzut, ca firul de paing porneşte din inima majestăţii-sale imperiale, Alexandru al III-lea, ţarul nostru, trece prin domnii miniştri, prin excelenţa sa guvernatorul şi toate celelalte ranguri, ajungând până la mine şi până la ultimul ostaş. Firul ăsta leagă tot, împleteşte tot, tăria lui nevăzută ţine pentru vecii vecilor împărăţia ţarului. Da' afurisiţii de leşi, jidovii şi ruşii cumpăraţi de regina cea vicleană a englezilor caută să rupă firul pe unde pot, prefăcându-se că-s de partea poporului!

Aplecându-se spre mine peste masă, mă întrebă cu o şoaptă ameninţătoare:

— Pricepi? Asta e. Eu de ce crezi că-ţi vorbesc? Meşterul tău te laudă, zice că eşti băiat deştept, cinstit şi trăieşti singuratic. Da' vezi că studenţii umblă mereu pe la voi, pe la franzelărie, şi stau nopţi de-a rândul la Derenkova. De-ar fi unul, aş mai înţelege. Da' atâţia? Ai? Eu nu-i ponegresc pe studenţi, că azi îl vezi student şi mâine – substitut de procuror. Sunt cumsecade studenţii, numai că prea se grăbesc dumnealor să joace un rol, şi

vrăjmaşii ţarului îi întărită! Pricepi? Şi-am să-ţi mai spun că…

Nu apucă să-şi ducă vorba până la capăt. Uşa se deschise larg şi intră un moşneag mărunţel, cu nasul roşu şi părul cârlionţat prins cu un firicel de curea. Avea o sticlă de vodcă în mână şi era gata afumat.

— Facem o partidă de dame? întrebă el vesel, şi numaidecât începu să scapere vorbe de duh.

— Socru-meu, tatăl nevestii-mi, rosti Nikiforîci ursuz şi înciudat.

După câteva clipe, mi-am luat rămas bun şi am plecat; închizând uşa în urma mea, muierea cea vicleană mă pişcă şi zise:

— Ia te uită ce nori! Roşii ca para focului!

Pe boltă se mistuia stingher un norişor auriu.

N-aş vrea să-mi jignesc dascălii, dar trebuie să spun că poliţaiul Nikiforîci mi-a explicat mecanismul statului mai clar şi mai pe înţeles decât ei. Undeva sta un paing, care urzea „un fir nevăzut”, legând şi înfăşurând întreaga noastră viaţă. În scurtă vreme am învăţat să dibui peste tot laţurile vajnice ale acestui fir.

Seara târziu, după ce-am închis prăvălia, stăpâna mă chemă la ea şi-mi spuse preocupată că are misia să afle despre ce am vorbit cu poliţaiul.

— Of, Doamne! se nelinişti ea, după ce-mi ascultă istorisirea amănunţită, şi se porni să alerge ca un şoricel din colţ în colţ, scuturând din cap. Ia zi, meşterul nu caută să te tragă de limbă? Ibovnica lui e rudă cu Nikiforîci, da? Atunci trebuie să-l dăm afară.

Stăteam rezemat de tocul uşii şi o priveam pe sub sprâncene. Rostise prea fără stingherealã cuvântul „ibovnică”, şi asta nu-mi plăcu. Nu-mi plăcu nici hotărârea ei de a-i face vânt meşterului.

— Tu fii cu ochii-n patru, zise, şi, ca de obicei, m-am fâstâcit sub privirea ei aţintită, care parcă întreba ceva de neînţeles pentru mine.

Se opri în faţa mea, cu mâinile ascunse la spate.

— De ce eşti totdeauna atât de posac?

— Abia mi-a murit bunica.

Răspunsul meu i se păru cam nu ştiu cum. Zâmbi:

— Ţineai mult la ea?

— Da. Mai ai nevoie de mine?

— Nu.

Am plecat şi peste noapte am scris nişte versuri. Mi-aduc aminte, unul dintre ele revenea cu îndărătnicie:

Nu eşti ce vrei să pari a fi…

Se hotărî ca studenţii să dea cât mai rar pe la franzelărie. Absenţa lor îmi răpea aproape cu desăvârşire putinţa să mă lămuresc asupra lucrurilor pe care nu le înţelegeam în cărţile citite şi atunci m-am apucat să însemn într-un caiet tot ce voiam să ştiu. Într-una din zile, ostenit cum eram, am aţipit cu capul pe caiet şi meşterul îmi citi însemnările. Mă trezi şi mă întrebă degrabă:

— Ce scrii tu aici? „De ce nu l-a alungat Garibaldi pe rege”? Ce hram poartă Garibaldi ăsta al tău? Şi cum adică, poate cineva să alunge un rege?

Zvârli cu năduf caietul în covată, se duse în adâncătura din faţa ferestrei şi mă bodogăni de acolo:

— Poftim, de ce-i arde lu’ dumnealui, să alunge regii! Mare comédie! Tu scoate-ţi gărgăunii din cap! Te-ai găsit şi tu să citeşti cărţi! Acum vreo cinci ani, la Saratov, jandarmii îi vânau pe ăştia de-alde tine ca pe şoareci. Nikiforîci şi aşa te-a luat la ochi. Mai slăbeşte-o cu alungatul regilor, că doar nu-s hulubi în hulubăria ta.

Îmi vorbea astfel cu gânduri bune şi din grijă faţă de mine, dar eu nu-i puteam răspunde cum aş fi dorit, fiindcă fusesem prevenit să mă feresc de „subiectele primejdioase” în discuţiile cu meşterul.

În oraş, trecea din mână în mână o carte care tulbura spiritele. Oamenii ajungeau să se certe după ce o citeau. L-am rugat pe veterinarul Lavrov să-mi facă şi mie rost de ea, dar studentul îmi spulberă orice speranţă:

— Aş, de unde, taică, nici gând! Da' lasă, zilele astea cred c-au să o citească undeva şi poate că te iau şi pe tine.

De Sânta-Măria Mare, pe la miezul nopţii, străbăteam câmpia Arskoe, urmându-l prin întuneric pe Lavrov, care mergea la vreo cincizeci de stânjeni înaintea mea. Nu se vedea nici ţipenie de om, dar eram „prevăzător", aşa cum mă sfătuise Lavrov, şi ba fluieram, ba îi trăgeam o cântare, făcând-o pe „meşterul cam afumat". Nori negri zdrenţuiţi treceau alene pe deasupra mea. Luna se rostogolea printre ei ca o minge aurie, umbre învăluiau pământul, băltoacele aruncau sclipiri de argint şi oţel. Undeva, înapoi oraşul vuia supărat.

Călăuza mea se opri lângă gardul unei grădini din spatele Academiei teologice. Am dat zor să-l ajung din urmă, am sărit amândoi gardul fără o vorbă şi am pornit-o prin grădina deasă, agăţându-ne hainele de crengile copacilor. Stropi mari de apă ne picau. Ne-am oprit lângă zidul casei şi am ciocănit încetişor în oblonul unei ferestre. Un bărbat cu barbă deschise oblonul. În casă era beznă şi nu se auzea niciun zgomot.

— Cine e?

— Ne-a trimis Iakov.

— Haideţi pe-aici.

În bezna aceea de nepătruns se simţea prezenţa multor oameni, se auzea foşnet de haine, hârşâit de picioare, o tuse înfundată, şoapte. Cineva scăpără un chibrit, luminându-mi faţa, şi atunci am desluşit câteva mogâldeţe întunecate aşezate pe jos, lângă perete.

— Au venit toţi?

— Toţi.

— Trageţi perdelele, să nu se vadă lumină prin crăpăturile obloanelor.

Cineva bombăni supărat:

— Care-i deşteptul de s-a gândit să ne adunăm într-o casă nelocuită?

— Linişte!

Într-un colţ se aprinse o lampă mititică. Odaia era goală – doar două lăzi sprijinind capetele unei scânduri, şi pe scândura asta, înşiraţi ca stăncuţele pe gard, şedeau cinci inşi. Lampa era pusă şi ea pe o ladă, ceastălaltă ridicată „în picioare”. Alţi trei şedeau pe jos, lângă perete, iar pe pervazul ferestrei se aciuiase un tânăr slab şi palid, cu plete lungi. Afară de el şi de domnul cu barbă îi cunoşteam pe toţi. Bărbosul spuse, cu un glas de bas, că ne va citi broşura *Divergenţele noastre* de Gheorghi Plehanov, „fost membru al organizaţiei Narodnaia Volia”.

Unul care şedea pe podea strigă prin întuneric:

— Ştim!

Misterul din jur trezea în mine o tulburare plăcută – poezia misterului e suprema poezie! Mă simţeam ca un credincios în catedrală, la liturghia de dimineaţă, şi mă gândeam la catacombe şi la cei dintâi creştini. Basul înfundat şi răspicat al celui care citea umplea încăperea.

— Prostii! se auzi iarăşi dintr-un colţ.

Într-acolo se desluşea o licărire tainică şi ştearsă, ca de aramă – leit coiful unui ostaş roman. Am ghicit că e uşiţa de sus a sobei, răsuflătoarea.

Zumzetul glasurilor stăpânite se împletea într-o neguroasă învălmăşeală de cuvinte aprinse, dar nu puteam desluşi cine şi ce spune. De pe prichiciul ferestrei se făcu auzită o voce ironică, chiar deasupra mea:

— Citim odată ori nu?

Era tânărul cel pletos şi palid. Toţi amuţiră şi glasul celui care citea stăpâni încăperea. Se scăpărau chibrite, capetele roşii ale ţigărilor

pâlpâiau, luminând feţe îngândurate, ochi mijiţi sau larg deschişi.

Cetitul cărţii se lungi peste măsură, ajungând obositor. Eu însumi eram ostenit să tot ascult, deşi îmi plăceau cuvintele acelea pline de agerime şi de însufleţire, înlănţuirea lor lesnicioasă, firească şi convingătoare.

Pe neaşteptate, glasul celui care citea amuţi şi odaia se umplu îndată de strigăte mânioase:

— Renegatul!

— Aramă sunătoare!

— Un scuipat care necinsteşte sângele eroilor…

— După execuţia lui Gheneralov, a lui Ulianov…

Glasul tânărului de pe prichiciul ferestrei se făcu iarăşi auzit:

— Domnilor, nu s-ar putea să înlocuiţi înjurăturile cu obiecţii serioase, de fond?

Mie nu-mi plăceau discuţiile şi nu mă pricepeam să le ascult, îmi venea greu să urmăresc salturile neaşteptate ale unei gândiri întărâtate; şi întotdeauna mă scotea din fire ambiţia adversarilor, care se dădea în vileag în toată goliciunea ei.

Tânărul se aplecă spre mine şi mă întrebă:

— Dumneata eşti Peşkov, franzelarul? Eu sunt Fedoseev. Ar trebui să ne cunoaştem mai bine. La drept vorbind, nu mai avem ce face aici, gălăgia asta o să ţină încă mult, fără niciun folos pentru nimeni. Mergem?

Despre Fedoseev mai auzisem eu, cum că ar fi organizat un cerc de tineret foarte serios. Mă câştigă chipul lui palid şi nervos, cu ochii adânci.

În timp ce străbăteam amândoi câmpul, mă întrebă dacă am cunoştinţe printre muncitori, ce cărţi citesc şi dacă dispun de mult timp liber. Printre altele, îmi spuse:

— Am auzit eu de franzelăria voastră, dar mi se pare ciudat să-ţi pierzi vremea cu fleacuri. La ce bun?

De câtva timp încoace, mă canonea şi pe mine simţământul că mă irosesc de pomană, şi i-am împărtăşit şi lui gândul meu. Cuvintele mele l-au bucurat; îmi strânse mâna cu putere şi, zâmbindu-mi prietenos, mă înştiinţă că a doua zi va pleca pentru vreo trei săptămâni, dar că la întoarcere îmi va da de veste unde şi cum să ne întâlnim.

Treburile franzelăriei mergeau ca pe roate, în schimb ale mele mergeau din zi în zi mai prost. Ne mutasem în prăvălia cea nouă şi îndatoririle mele sporiseră şi mai mult. Eram nevoit să muncesc în atelier, să duc pâinişoarele acasă la clienţi, la Academie şi la „pensionul de domnişoare". Tot alegând pâinişoarele cu lapte din coşul meu, domnişoarele îmi strecurau bileţele şi mi s-a întâmplat adesea să citesc, uimit, pe o hârtie mătăsoasă, cuvinte pline de cinism, aşternute de o mână de copil. Mă cuprindea un simţământ ciudat când stolul gureş de domnişoare curăţele şi cu ochii senini se îmbulzea în jurul coşului meu şi, schimonosindu-şi drăgălaş mutrişoarele, răscoleau cu mânuţele lor trandafirii în mormanul de pâinişoare; le priveam, străduindu-mă să ghicesc care dintre ele îmi scria scrisorele necuviincioase, poate chiar fără să le priceapă tâlcul ruşinos. Îmi aduceam aminte de murdăria „lăcaşurilor plăcerii" şi-mi ziceam: „Oare «firul nevăzut» să se întindă de-acolo şi până aici!"

Una din fete, ocheşică, cu pieptul bogat şi cu părul împletit într-o coadă groasă, mă opri într-o bună zi, pe coridor şi-mi şopti zorit:

— Îţi dau zece copeici dacă duci plicul unde trebuie.

Ochii ei negri şi galeşi se umplură de lacrimi, mă privea muşcându-şi buzele, obrajii şi urechile îi ardeau ca para focului. Galant, n-am vrut să iau banii, dar scrisorica am luat-o, ducând-o unui student deşirat, cu roşeaţa ofticosului în obraji, fiul unui judecător de la tribunal. Tăcut şi îngândurat, studentul numără o jumătate de rublă în bănuţi de

aramă şi mi-i întinse. Când i-am spus că nu era nevoie, dădu să-i vâre în buzunarul de la pantaloni, dar nimeri alături şi mărunţişul se risipi pe podea.

Uitându-se neajutorat la bănuţii de câte cinci şi două copeici care se rostogoleau în toate părţile, îşi freca mâinile de-i trosneau degetele ca altceva. Răsuflând anevoie, mormăi:

— Acum ce mă fac? Ei, cu bine! Trebuie să mai chibzuiesc…

Nu ştiu ce a chibzuit el până la urmă, dar mi s-a făcut tare milă de domnişoara cea oacheşă. La scurtă vreme, n-am mai văzut-o la pension. Am reîntâlnit-o după vreo cincisprezece ani – era profesoară la un liceu din Crimeea, suferea de tuberculoză şi vorbea despre toate cu răutatea necruţătoare a omului năpăstuit de viaţă.

Când isprăveam cu vânzarea şi dusul pâinişoarelor pe la clienţi, mă culcam, către seară lucram în atelier ca la miezul nopţii să duc în prăvălie tot ce scoteam din cuptor. Franzelăria se afla lângă teatrul oraşului şi, după spectacol, lumea venea la noi să se înfrupte cu pateuri fierbinţi. Apoi mă apucam să frământ aluatul pentru pâinea mare şi pentru franzeluţe, şi nu-i joacă să frământi în mâini cincisprezece, douăzeci de puduri de aluat.

Mai furam două-trei ceasuri de somn şi iarăşi plecam cu pâinişoarele.

Şi aşa mereu, zi de zi.

O dorinţă chinuitoare de a semăna în jurul meu, „înţelepciunea, binele, adevărurile eterne” pusese stăpânire pe mine. Prietenos din fire, aveam darul povestirii vioaie, şi întâmplările trăite de mine sau citite în cărţi, îmi aţâţau închipuirea. Din te miri ce lucru obişnuit plăsmuiam o poveste vrednică de luare-aminte, în urzeala căreia se răsucea capricios „firul cel nevăzut”. Aveam cunoscuţi printre muncitorii de la fabrica lui Krestovnikov şi fabrica lui Alafazov; mă împrietenisem mai ales cu bătrânul ţesător Nikita Rubţov, o minte înţeleaptă

şi un suflet zbuciumat, care lucrase în mai toate ţesătoriile din Rusia.

— Sunt cincizeci şi şapte de ani de când fac umbră pământului, Lexei Maximîci, băieţică, suveicuţa mea nouă! îmi spunea el înăbuşit, cu un zâmbet în ochii cenuşii şi bolnavi, vegheaţi de nişte ochelari fumurii, pe care singur şi-i legase cu o sârmă de aramă, şi sârma asta îi lăsa urma de cocleală la rădăcina nasului şi pe după urechi. Ai lui de la ţesătorie îl porecliseră „Neamţul", fiindcă se purta cu o mustaţă stufoasă şi un smoc de păr cărunt sub buza de jos. Mijlociu de statură şi lat în piept, era de o veselie în care desluşeai o umbră de amărăciune.

— Îmi place să mă duc la circ, zicea, aplecându-şi spre umărul stâng ţeasta pleşuvă şi plină de cucuie. Caii, nişte dobitoace acolo, da' ai văzut cum îi învaţă, ai? Asta mă linişteşte. Mă uit la cai cu respect şi-mi zic: carevasăzică, şi pe oameni îi poţi învăţa să se folosească de judecată! Dresorii hărnicesc dobitoacele cu bucăţele de zahăr, da' noi, fireşte, ne putem lua singuri zahăr de la prăvălie. Nouă, oamenilor, ne râvneşte sufletul după zahăr, adică după o mângâiere! Carevasăzică, băiatule, trebuie să umblăm cu vorba bună şi nu cu parul, cum s-a statornicit obiceiul printre noi, este?

Adevărul era că el însuşi nu prea umbla cu vorba bună, îi lua pe oameni de sus, zeflemitor şi cu dispreţ, iar când se punea în gură cu cineva, se îndârjea în exclamaţii monosilabice, căutând fără ocol să-l jignească. L-am cunoscut într-o berărie, unde era cât pe ce să mănânce bătaie, ba şi încasase vreo doi ghionţi, când am sărit de i-am luat partea şi l-am scos de acolo.

— V-au lovit rău? l-am întrebat, mergând amândoi alături prin întuneric, pe o burniţă măruntă de toamnă.

— Un fleac… Bătaie-i asta? făcu el nepăsător. Ia ascultă, ce-ţi veni de mă iei cu dumneavoastră?

Aşa s-a înfiripat prietenia noastră. La început vorba-i isteaţă şi plină de duh nu mă cruţa de fel, dar când i-am spus ce rol joacă în viaţa noastră „firul cel nevăzut”, căzu pe gânduri şi deodată izbucni:

— Da’ tu nu eşti prost, ştii, zău că nu! Ete la el!

Din ziua aceea s-a purtat faţă de mine cu o dragoste părintească, alăturând şi numele tatii lângă numele meu atunci când îmi vorbea.

— Gândurile tale, măi Lexei, mă Maximîci, şurubaşul tatii, sunt gânduri drepte, numai că nimeni n-o să-ţi dea crezare, fiindcă nimănuia nu-i vine la socoteală.

— Matale mă crezi?

— Eu sunt câine de pripas şi scurt de coadă, da’ norodul tot e numai câini de lanţ, şi fiecare poartă-n coadă scaieţi cu grămada: nevastă, copii, căţel şi purcel. Orice câine se prăpădeşte după bârlogul lui. N-au să te creadă. La noi, la fabrică la Morozov, am păţit-o o dată. Cine iese-n frunte, ăluia i se dă la cap, şi capul nu-i târtiţă, doare hăhăt şi vârtos!

Începu să vorbească mai altfel când îl cunoscu pe Iakov Şapoşnikov, lăcătuş la fabrica lui Krestovnikov. Iakov, care era ofticos, cânta la ghitară şi ajunsese să ştie Biblia ca altceva; îl ului prin îndârjirea cu care tăgăduia existenţa lui Dumnezeu. Scuipând peste tot cheaguri de sânge din plămânii lui putregăiţi, susţinea cu tărie şi patimă:

— Mai întâi şi întâi, eu nu-s făcut nicidecum „după chipul şi asemănarea Domnului”, nu ştiu nimic, nu pot nimic, şi pe deasupra nu-s nici bun, nu, nu sunt bun! Al doilea, Dumnezeu ori nu ştie ce greu o duc, ori ştie şi nu-i în stare să mă ajute, ori poate să mă ajute şi nu vrea. Al treilea, Dumnezeu nu-i atotştiutor, nici atotputernic, nici milostiv, pur şi simplu nu există! E o născocire, aşa cum toate sunt născociri. Viaţa însăşi e-o

născocire. Numai că pe mine nu mă leagă el la gard!

Rubţov rămase pierit, apoi se înverzi de furie şi se porni să înjure în neştire, dar Iakov, trântind versete din Biblie, în graiul ei solemn, îl dezarmă şi-i luă piuitul, punându-l pe gânduri.

Şapoşnikov devenea aproape înfricoşător atunci când vorbea. Avea faţa oacheşă, cu trăsături fine, părul negru şi inelat ca de ţigan, dinţi scăpărători de lup sub buzele vineţii. Ochii lui negri te priveau ţintă, fără să clipească, şi cu greu puteai să le înfrunţi căutătura apăsătoare şi dominatoare – ea îmi amintea de megalomanul de la ospiciu.

Pe când ne întorceam de la Iakov Şapoşnikov, Rubţov îmi spuse posomorât:

— Nu mi s-a întâmplat până azi s-aud pe cineva hulindu-l pe Dumnezeu. N-am mai pomenit. Am auzit multe în viaţă, dar asemenea vorbe – niciodată. Mda, ce mai, omul are zilele numărate. Păcat de el! S-a încins să ia foc, nu alta… Merită să-l cunoşti, frăţioare, merită din plin!

La scurt timp, se împrieteni însă cu Iakov şi începu să se frământe, să fiarbă, frecându-şi întruna cu degetele ochii bolnavi.

— Aşa-a! făcea el, zâmbind mulţumit. Adică l-am scos pe Dumnezeu la pensie! Hm! Cât despre ţar, drăguţă, am eu părerea mea: eu n-am nimicuţa cu ţarul! Nu de ţar e vorba, ci de stăpâni. Eu mă-mpac cu orice ţar pofteşti, fie el şi Ivan cel Groaznic: na, stai, domneşte dacă-ţi place, numai lasă-mă să-mi fac singur dreptate cu stăpânul. Lasă-mă şi iau lanţuri de aur să te ferec de jilţul domnesc, ba-i mai trag şi rugăciuni pentru tine…

După ce citi *Împăratul Foamete,* îmi spuse:

— Totul de-aici e adevărul adevărat.

Când văzu pentru întâia oară o broşură litografiată, mă întrebă:

— Cine ţi-a scris-o? Ce scris citeţ! Tu spune-i că-i mulţumesc![5].

Îl stăpânea o sete nestăvilită de a şti. Asculta blasfemiile zdrobitoare ale lui Şapoşnikov încordat la culme, mă asculta ceasuri întregi vorbind despre cărţi şi râdea în hohote, plin de încântare, cu capul răsturnat pe spate şi cu mărul lui Adam scos în afară.

— Dibace treb'şoară şi mintea asta a omului! Dibace grozav, oho!

Din pricina ochilor bolnavi citea anevoie, dar ştia multe şi el şi mă uimea adesea cu bogăţia cunoştinţelor lui.

— Au nemţii ăştia un tâmplar înţelept, cum rar se vede. Până şi regele îl cheamă de se sfătuieşte cu el.

Tot întrebându-l, am aflat că era vorba de Bebel.

— De unde ştii atâtea?

— Iaca ştiu! făcu el scurt, scărpinându-şi cu degetul cel mic scăfârlia plină de cucuie.

Şapoşnikov nu lua aminte la vârtejul aspru al vieţii, pe el nu-l stăpânea decât gândul să-l nimicească pe Dumnezeu, îşi bătea joc de preoţime, iar pe călugări îi ura de moarte. Într-o zi, Rubţov glăsui împăciuitor:

— Ia ascultă, Iakove, ce tot răcneşti atâta împotriva lui Dumnezeu?

Şapoşnikov începu să urle şi mai şi:

— Acu, ce mă mai împiedică, hai? Aproape douăzeci de ani am crezut şi am trăit cu frica lui Dumnezeu. Am răbdat, că de, nu era chip să ridici glasul. Aşa e statornicit de sus. Eram încătuşat. Da' uite că m-am apucat de-am citit Biblia cu luare-aminte şi-am văzut că totu-i o născoceală. O născoceală, Nikita!

Dând din mână, ca şi cum ar fi rupt „firul cel nevăzut", urmă cu lacrimi în glas:

— Vezi, de asta mor eu înainte de vreme…

Mai cunoşteam încă vreo câţiva oameni interesanţi şi din când în când mai trăgeam câte o fugă şi pe la brutăria lui Semionov, la vechii mei prieteni, care mă primeau cu dragă inimă şi mă

ascultau bucuroşi. Rubţov locuia în mahalaua Amiralităţii, iar Şapoşnikov în mahalaua Tatanskaia, undeva departe, tocmai dincolo de Kaban, adică la vreo cinci verste unul de altul, din care pricină îi vedeam foarte rar. La mine, la franzelărie nu era chip să vină cineva, mai întâi fiindcă nu aveam unde să primesc oaspeţi, şi-apoi meşterul cel nou, un soldat lăsat la vatră, avea prieteni printre jandarmi. Curtea de jos a jandarmeriei era vecină cu a noastră şi „tunicile albastre", cei mai temuţi oameni ai stăpânirii, săreau gardul la noi, venind după franzeluţe pentru polcovnicul Hangardt, ori după pâine pentru ei. În plus fusesem povăţuit „să nu mă prea arăt în lume", ca să nu mă ia careva la ochi şi să atrag privirile pe degeaba asupra franzelăriei.

Vedeam bine că munca mea se irosea fără niciun rost. Fără măcar să se întrebe cum merg treburile, ai noştri luau tot mai des bani din casă şi cu atâta nesocotinţă, încât uneori nu aveam nici cu ce plăti făina. Derenkov, trăgându-se de barbă, zicea cu un zâmbet trist:

— O să ne ducem de râpă…

Şi el o târa ca vai de lume. Nastia cea roşcată era „grea" şi pufnea ca o mâţă furioasă, uitându-se la toţi şi la toate cu ochii ei verzi, încărcaţi de obidă.

Umbla ca şi când nici nu l-ar fi văzut pe Andrei, să dea peste el şi mai multe nu, iar el, zâmbind vinovat, ofta şi se dădea de o parte.

Uneori, mi se plângea:

— La noi e-o harababură nemaipomenită. Fiecare ia tot ce i se căşună, fără să ţină seama de nimic… Mi-am cumpărat nişte ciorapi, o jumătate de duzină: ia-i de unde nu-s!

Povestea cu ciorapii era de tot hazul, dar eu n-am râs. Vedeam cât se zbate omul acesta modest şi dezinteresat ca să pună pe roate o treabă folositoare, în vreme ce nechibzuinţa şi nepăsarea celor din jurul său trăgeau totul la fund. Derenkov

nu aştepta recunoştinţă din partea oamenilor pe care îi ajuta, dar putea să le ceară pe drept cuvânt mai mult respect şi mai multă prietenie faţă de el. Şi nu avea parte de asta. Apoi, familia i se destrăma văzând cu ochii. Taică-său se ţicnea, robit maniei religioase, fratele cel mic începuse să bea şi să se ţină de fuste, soră-sa se purta ca o străină şi părea nefericită în dragostea ei cu studentul cel roşcovan. Băgam de seamă adesea că are ochii umflaţi de plâns, şi studentul mi-ajunse tare nesuferit.

Mi se părea că sunt îndrăgostit de Maria Derenkova. Dar mă îndrăgostisem şi de vânzătoarea noastră, Nadejda Şcerbatova, o fată trupeşă, rumenă în obraji, întotdeauna cu un zâmbet bun pe buzele roşii. Eram îndrăgostit de tot şi de toate. Vârsta, firea şi viaţa mea plină de încurcături cereau apropierea de o femeie, şi asta venea mai degrabă prea târziu, decât prea devreme. Îmi lipsea mângâierea, ori măcar prietenia şi grija unei femei, simţeam nevoia să vorbesc deschis despre mine însumi, să mă smulg limpezit din învălmăşeala de gânduri răzleţe şi haosul de impresii ce nu-mi dădeau pace.

Prieteni nu aveam. Cei care mă socoteau „un aluat de plămădit” nu-mi trezeau simpatia şi nici dorinţa de a mă destăinui. Le vorbeam tot despre lucruri care nu-i interesau şi ei mă sfătuiau:

— Tu lasă-te de astea!

Gurii Pletneov fu arestat şi dus la Petersburg, la închisoarea „Krestî”. Am aflat noutatea de la Nikiforîci, într-una din zile, întâlnindu-l dis-de-dimineaţă pe stradă. Venea spre mine îngândurat şi solemn, cu pieptul plin de decoraţii, de parcă s-ar fi întors de la paradă. Duse mâna la chipiu şi trecu mai departe, dar se opri numaidecât şi-mi spuse, suflându-mi în ceafă, supărat:

— Azi noapte l-au arestat pe Gurii Alexandrovici…

Dădu grăitor din mână şi adăugă şoptit, rotindu-şi privirea în jur:

— S-a zis cu băiatul!

Mi s-a părut că desluşesc o sclipire de lacrimă în ochii lui, hâtri.

Ştiam că Pletneov se aştepta la asta, chiar mă prevenise şi mă sfătuise să-l ocolim, atât eu, cât şi Rubţov, care se împrietenise cu el.

Nikiforîci, cu ochii în pământ mă întrebă cam fără chef:

— De ce nu mai vii pe la mine?

Seara, m-am dus. Tocmai se trezise din somn. Şedea pe pat şi bea nişte cvas. Nevastă-sa, cuibărită în faţa ferestruicii, cârpea nişte pantaloni.

— Mda, asta e! începu poliţaiul, cătând la mine îngândurat şi scărpinându-şi pieptul păros ca o blană de urs. L-au arestat. Au dibuit la el o oală în care fierbea cerneluri pentru manifeste împotriva ţarului.

Scuipă pe jos şi se răsti la nevastă-sa:

— Dă-mi pantalonii!

— Acuşi, îl domoli ea, fără să-şi ridice ochii.

— Îi pare rău de el, plânge, zise bătrânul, arătând din ochi spre nevastă-sa. Şi mie-mi pare rău. Zău, ce poate să facă un student împotriva împăratului?

Se apucă să se îmbrace:

— Mă duc niţel pe-afară… Tu pune samovarul.

Nevastă-sa stătea cu ochii pironiţi pe geam, dar de cum bărbatul ieşi pe uşă, se răsuci iute şi ameninţă din urmă cu pumnul strâns, şuierând printre dinţi cu nemăsurată ură:

— Uf, stârv bătrân!

Avea faţa umflată de plâns şi ochiul stâng aproape lipit sub o coşcogeamitea vânătaie. Sări de pe scaun, se apropie de cuptor şi, aplecându-se să ia samovarul, icni:

— Am să-l înşel, am să-l înşel, de-o să urle! O să urle ca lupii! Să nu-l crezi, să nu crezi o vorbuliţă din tot ce-ndrugă! Vrea să te-nhaţe.

Minte, nu-i e milă de nimeni. Vânătorul! Ştie tot despre noi. Din asta trăieşte. Asta-i bucuria lui – să înhaţe oamenii…

Se lipi de mine şi scânci de parcă ar fi cerut pomană:

— Nu vrei să mă mângâi puţin?

Femeia aista nu-mi plăcea, dar mă privea cu atâta aprigă suferinţă în ochi, încât am cuprins-o în braţe, mângâindu-i părul aspru, zbârlit şi unsuros.

— Acum pe coada cui stă?

— A unora care au tras la un hotel de pe Râfbnoriadskaia.

— Nu ştii cum îi cheamă?

Zâmbi:

— Să ştii c-o să-i spun ce m-ai întrebat! A, vine… Pe Gurocika, el l-a urmărit…

Şi, dintr-o săritură, se opri lângă cuptor.

Nikiforîci aduse o sticlă de vodcă, nişte dulceaţă şi pâine. Ne-am aşezat la ceai. Marina, care stătea alături de mine, mă ospăta cu vădită bunăvoinţă, privindu-mă aţintit cu ochiul cel teafăr, în vreme ce bărbată-său mă lămurea:

— Firul ăsta nevăzut şi-a croit drum până-n inimile şi-n oasele oamenilor. Ia cată să-l rupi, să-l smulgi, poţi? Pentru popor, ţarul e Dumnezeu!

Din senin mă întrebă:

— Ai citit atâtea cărţi, da’ Evanghelia ai citit-o? Ei, cum crezi: să fie adevărat tot ce scrie acolo?

— Nu ştiu.

— După mine, multe-s de prisos. Ba chiar destul de multe. De pildă, cu săracii: fericiţi, cică, săracii, da’ de ce or fi ei fericiţi? Asta-i vorbă cam nechibzuită. Altminteri, găseşti acolo destule despre săraci, tot lucruri de neînţeles. Trebuie să faci deosebire între omul sărac şi unul care-a sărăcit. Eşti sărac, se cheamă că eşti un om de nimic! Da’ dacă ai sărăcit, poate că eşti unul făr’ de noroc. Aşa se cuvine să judecăm. E mai bine aşa,

— De ce?

Nikiforîci tăcu o clipă, scrutându-mă cu luare-aminte, apoi se porni să înşire răspicat şi plin de convingere unele gânduri asupra cărora, se vede, cugetase îndelung.

— În Evanghelie afli multă milă, şi mila e o pornire dăunătoare. Aşa socot eu. Mila cere să risipeşti o groază de bănet pentru nişte oameni care degeaba fac umbră pământului, ba chiar sunt vătămători. Aziluri, închisori, ospicii. Dacă-i vorba să ajuţi, atunci ajută-i pe cei puternici sănătoşi, ca să nu-şi irosească puterile de pomană. Când colo, noi i-ajutăm tot pe cei slăbănogi. Păi parcă poţi să faci dintr-un slăbănog un om puternic? Treaba asta plicticoasă şi fără rost duce la slăbirea celor tari, iar slăbănogii stau în cârca lor. Vezi, asta ar trebui să fie strădania noastră! Multe ar trebui schimbate! Să înţelegem odată, că viaţa de mult i-a întors spatele Evangheliei şi că ea îşi are drumul ei. Bunăoară, ştii ce l-a pierdut pe Pletneov? Mila. Îi miluieşte pe săraci şi studenţii se prăpădesc. Ce şart e-aici? ai?

Auzeam pentru întâia oară asemenea idei înfăţişate într-un chip brutal, dar mă mai izbisem de ele şi altă dată, căci ele sunt mult mai trainice şi mai larg răspândite decât obişnuim să credem. După vreo şapte ani, citind despre Nietzsche, mi-am amintit cât se poate de lămurit filosofia vardistului din Kazan. În această privinţă pot afirma că nu mi s-a întâmplat decât rareori să găsesc în cărţi gânduri pe care să nu fi avut prilejul să le cunosc mai înainte, în viaţă.

Între timp, bătrânul „vânător de oameni” îi zicea mai departe, cadenţându-şi cuvintele cu bătaia degetelor în marginea tăvii. Faţa i se posomorî şi mai mult, luând un aer sever, dar nu se uită la mine, ci în oglinda de alamă a samovarului curăţat lună.

— E timpul să pleci, îi aminti nevastă-sa pentru a doua oară, dar el nu-i răspunse, îşi înşiruia cuvintele unul după altul pe firul gândurilor şi

deodată, fără să-mi dau seama când şi cum, gândurile îi apucară pe un alt făgaş:

— Eşti băiat deştept, citit. Crezi că te prinde să fii brutar? Ai câştiga la fel slujind împărăţia ţarului…

Ascultându-l, mă tot frământam cum să-i previn pe oamenii aceia necunoscuţi din strada Rîbnoriadskaia că sunt urmăriţi de Nikiforîci? Acolo, la hotel, şedea Serghei Somov, întors de curând din surghiun, de la Ialutorovsk, despre care auzisem multe lucruri vrednice.

— Oamenii deştepţi ar trebui să trăiască laolaltă, bunăoară aşa ca albinele în stup, ori ca viespile în viespar. Împărăţia ţarului…

— Vezi că s-a făcut nouă! spuse femeia.

— Ei drăcie!

Nikiforîci sări în picioare şi îşi îmbumbă tunica.

— Lasă, nu-i nimic, o să iau o birjă. Cu bine, frăţioare! Mai treci pe la noi, nu te sfii…

Când am plecat de acolo, mi-am spus cu hotărâre că n-am să mai calc în vecii vecilor la Nikiforîci. Bătrânul, deşi merita să-l asculţi, îmi făcea silă. Cuvintele lui, cum că mila ar fi dăunătoare, mă tulburaseră şi mi se înfipseseră adânc în minte. Simţeam în ele o fărâmă de adevăr, dar mi-era necaz să aud acest adevăr din gura unui poliţai.

Discutam adesea despre aceste lucruri şi una din discuţiile noastre mă răscoli cumplit.

În oraş răsărise un „tolstoian”, cel dintâi pe care îl vedeam – un bărbat înalt şi vânos, oacheş, cu o barbă tăciunie de ţap şi cu nişte buze groase de negru. Niţel gârbov, umbla cu fruntea în pământ, dar uneori îşi arunca pe spate capul pleşuv cu o mişcare bruscă, pârjolindu-te cu focul pătimaş din ochii lui negri şi umezi, a căror privire sfredelitoare ardea parcă de ură. Discuţia avea loc în casa unui profesor universitar, unde se adunase mult tineret, între care un popă fercheş, magistru în teologie, îmbrăcat într-o sutană de mătase neagră,

ce-i venea de minune, scoţând în evidenţă faţa lui palidă şi frumoasă, luminată de zâmbetul distant al ochilor cenuşii.

Tolstoianul vorbi îndelung despre eternele mari adevăruri ale Evangheliei. Vorbea cam înfundat, în fraze scurte, dar cuvintele sunau tăios, desluşeai în ele tăria unei credinţe sincere, şi el şi le însoţea cu mereu aceeaşi mişcare a mâinii stângi, păroase, cu care despica aerul, în vreme ce pe cea dreaptă o ţinea înfundată în buzunar.

— Ce actor! şopti cineva lângă mine, în colţul unde stăteam.

— Da, e foarte teatral…

Cu puţin înainte citisem o carte, parcă de Drepper, despre lupta catolicismului împotriva ştiinţei, şi acum mi se părea că aud pe unul dintre acei fanatici înverşunaţi, care cred că puterea dragostei poate mântui lumea şi care, din milă pentru oameni, sunt gata să-i taie în bucăţi şi să-i ardă pe rug.

Purta o rubaşcă albă, cu mâneci largi, şi un fel de halat vechi, cenuşiu, pe deasupra, deosebindu-se şi prin îmbrăcăminte de toţi ceilalţi. Îşi încheie predica, strigând:

— Aşadar, cu cine sunteţi, cu Hristos, ori cu Darwin?

Aruncă întrebarea ca pe o piatră în colţul unde se îngrămădea tineretul, de unde îl priveau cu teamă şi admiraţie ochi de băieţi şi de fete. Se vedea cât de colo că vorbele sale făcuseră o impresie puternică asupra tuturor. Toţi tăceau îngânduraţi, cu capetele plecate. Rotindu-şi privirea arzătoare prin încăpere, adăugă aprig:

— Numai fariseii încearcă să pună în aceeaşi oală aceste două lucruri de neîmpăcat şi, punându-le în aceeaşi oală, se mint cu neruşinare pe ei înşişi, iar prin minciună împing lumea în braţele dezmăţului…

Atunci se ridică popa cel tinerel, îşi săltă cu grijă mânecile sutanei şi începu curgător, cu o

politeţă înveninată şi un zâmbet îngăduitor:

— Precum văd, dumneavoastră împărtăşiţi opinia vulgară despre farisei, care nu e numai grosolană, ci şi pe de-a întregul greşită…

Spre adânca mea uimire, preoţelul se apucă să demonstreze că fariseii au fost adevăraţii şi cinstiţii păstrători ai poruncilor poporului iudeu şi că poporul i-a urmat întotdeauna în lupta lor împotriva duşmanilor.

— Citiţi-l, de pildă, pe Josephus Flavius…

Tolstoianul sări în picioare şi retezând numele lui Flavius dintr-o zvârlire largă şi nimicitoare a mâinii, strigă:

— Şi-n zilele noastre popoarele urmează pe vrăjmaşii lor împotriva prietenilor, dar nu din proprie voinţă, ci silnic, mânate din urmă. Ce mă priveşte pe mine Flavius al dumitale?

Preoţelul şi alţi câţiva mărunţiră tema principală a disputei în fărâme şi fărâmiţe atât de mici, încât până la urmă dispăru cu totul.

— Adevărul e totuna cu iubirea! susţinea tolstoianul, şi ochii lui scăpărau de ură şi dispreţ.

Eram îmbătat de cuvinte, deşi nu le pătrundeam înţelesul, şi prins în hora lor, simţeam că mi se clatină pământul sub picioare. Şi adesea mă gândeam cu deznădejde că nu-i pe lumea asta un om mai neînzestrat şi mai nerod decât mine.

Tolstoianul, ştergându-şi sudoarea de pe faţa încinsă, izbucni fioros:

— Aruncaţi Evanghelia şi uitaţi de ea, ca să nu mai minţiţi! Răstigniţi-l pe Hristos pentru a doua oară! Asta ar fi mai cinstit!

În faţa mea, aidoma unui zid, se ridică întrebarea: cum adică? Dacă viaţa e o luptă necurmată pentru fericirea omului pe pământ, mila şi dragostea să nu fie decât piediici în calea izbânzii la care râvneşte această luptă?

Am aflat numele tolstoianului – îi zicea Klopski, am aflat şi unde locuia, şi în seara următoare m-am dus la el. Stătea în casa unor moşierese, două fete,

şi tocmai era la masă cu ele, sub umbrarul unui tei bătrân, uriaş. În pantalonii lui albi şi rubaşcă la fel, desfăcută pe negreala părului ce-i acoperea pieptul, cu trupul deşirat şi osos, mi se înfăţişa întocmai cum îmi închipuiam apostolii care cutreierau lumea să propovăduiască adevărul.

Mânca nişte zmeură cu lapte dintr-o farfurie, cu o lingură de argint, înghiţea cu poftă, plescăind din buzele groase şi, după fiecare înghiţitură, sufla stropii albi rămaşi pe mustaţa-i rară de motan. Una dintre fete stătea lângă masă şi-l servea; cealaltă, rezemată de trunchiul teiului, cu braţele încrucişate la piept, privea visătoare la cerul colbuit şi încins. Amândouă în rochii uşoare, liliachii, semănau ca două picături de apă, încât aproape nici nu le puteai deosebi.

Tolstoianul îmi vorbi cu bunăvoinţă şi plăcere despre puterea creatoare a dragostei, îmi spuse că trebuie să creştem spornic în sufletul nostru acest simţământ, singurul în stare „să lege pe om de univers", de dragostea aflătoare peste tot în viaţă.

— Numai aşa îl poţi lega pe om! Cine nu iubeşte, nu poate înţelege viaţa. Cât despre cei care spun că legea vieţii e lupta, ei sunt suflete oarbe, osândite pieirii. Precum nu birui focul prin foc, nu înfrângi nici răul prin rău.

Când fetele plecară de lângă noi, păşind înlănţuite spre fundul grădinii, în direcţia casei, tolstoianul, cătând cu ochii mijiţi în urma lor, mă întrebă:

— Tu cine eşti?

Mă ascultă şi apoi, bătând darabana cu degetele în masă, începu să-mi spună că omul rămâne om oriunde s-ar afla şi că nu trebuie să năzuiască a-şi schimba locul în viaţă, ci să-şi sădească dragostea de oameni în suflet.

— Cu cât omul e mai de jos, cu atât se găseşte mai aproape de adevărul adevărat al vieţii, de sfânta ei înţelepciune…

Eram niţel cam îndoit că el cunoaşte această „sfântă înţelepciune”, dar am tăcut, simţind că prezenţa mea îl plictiseşte. Îmi aruncă o privire umbrită de lehămiseală, căscă, îşi împreună mâinile după ceafă, îşi întinse picioarele şi, închizând ostenit ochii, mormăi ca în vis:

— Smerenia în faţa dragostei… legea vieţii…

Tresări, dând din mâini ca şi cum s-ar fi agăţat de ceva din aer, şi-şi pironi uitătura speriată asupra mea:

— Ce? Sunt frânt, iartă-mă!

Închise din nou ochii şi strânse vârtos din dinţi, dezgolindu-şi-i, ca săgetat de o vie durere: buza de jos i se răsfrânse, cea de sus la fel, perii albăstrui şi rari ai mustăţii i se zbârliră.

Am plecat cu un simţământ duşmănos faţă de el şi cu oarecare îndoială despre sinceritatea lui.

La vreo câteva zile, dis-de-dimineaţă, ducându-mă cu nişte chifle la un docent burlac şi beţivan, pe care-l cunoşteam, l-am văzut din nou pe Klopski. Pesemne că nu dormise peste noapte, căci era pământiu la faţă, cu ochii înroşiţi şi umflaţi. Mi s-a părut chiar că era beat. În mijlocul unei harababuri cumplite de mobilă mutată din loc, sticle de bere, haine azvârlite la voia întâmplării, grăsunul docent, numai în izmene şi cămaşă, şedea legănându-se pe podea cu ghitara în mâini, vărsa lacrimi de beţiv, şi urla:

— Îndur-r-rare…

Klopski se răstea mânios:

— Nu există îndurare! Fie că ne prăpădim de dragoste, fie că ieşim striviţi din lupta pentru dragoste, totuna e – suntem sortiţi pieirii!

Înşfăcându-mă de umăr, mă trase în odaie şi-i spuse:

— Uite, întreabă-l ce vrea? Întreabă-l: nu cumva caută dragostea de oameni?

Docentul mă privi cu lacrimi în ochi şi pufni:

— Ăsta-i franzelarul! Îi datorez bani.

Clătinându-se pe picioare, vârî mâna într-un buzunar, scoase la iveală o cheie şi mi-o întinse:

— Na, ia tot.

Tolstoianul însă îmi smulse cheia şi dădu din mână:

— Cară-te! Banii o să-i capeţi altă dată!

Şi, luându-mi chiflele, le aruncă pe canapeaua din colţ.

Nu mă recunoscuse şi asta mă bucură. Am plecat, scârbit de el până în adâncul inimii, ducând cu mine cuvintele lui despre pieirea omului din pricina dragostei.

La puţin timp după aceea, mi se povesti că a făcut declaraţii de amor uneia dintre fetele în casa căreia stătea, precum şi celeilalte, în aceeaşi zi. Surorile şi-au împărtăşit una alteia bucuria, care se preschimbă pe dată în mânie împotriva amorezului. Dădură poruncă portarului ca propăvăduitorul iubirii să-şi ia numaidecât tălpăşiţa din casă, şi dumnealui se făcu nevăzut şi din oraş.

Întrebarea despre însemnătatea dragostei şi a milei în viaţa oamenilor – întrebare pe cât de anevoioasă, pe atât de înfricoşătoare – se ridicase de timpuriu în faţa mea, dându-mi mai întâi simţământul nelămurit, dar ascuţit, că sufleteşte mă aflu la o răscruce, iar apoi închegându-se în rostirea unor cuvinte cât se poate de limpezi: „Care este rolul dragostei?”

Tot ceea ce citisem până atunci era îmbâcsit de idei creştineşti, umanitariste, de vaietele milei faţă de oameni. Oamenii cei mai răsăriţi pe care îi cunoşteam în acea vreme vorbeau tot despre asta, cu avântată înflăcărare.

În schimb, tot ceea ce vedeam cu ochii mei nu avea nici în clin, nici în mânecă cu mila faţă de oameni. Viaţa desfăşura dinaintea mea un nesfârşit lanţ de vrajbe şi cruzimi, o luptă necurmată şi murdară, lăcomită să pună mâna pe nişte nimicuri. Cât despre mine, eu unul nu aveam nevoie decât

de cărţi, atât, restul nu preţuia nici cât negru sub unghie în ochii mei.

Dar ajungea să ies şi să stau un ceas la poartă, ca să mă dumiresc pe deplin că strada şi toţi din jur, birjari, portari, muncitori, slujbaşi, negustori, nu trăiau ca mine şi ca oamenii pe care îi îndrăgeam, că îi stăpâneau alte dorinţe şi mergeau pe un alt drum. Cei pe care îi respectam şi în care aveam încredere erau ciudat de stingheri şi de străini, păreau de prisos în mijlocul marii majorităţi, al acestor furnici ce-şi clădeau cu migală muşuroiul vieţii, prin muncă vicleană şi rapace. De la un capăt la altul, viaţa asta mi se părea neroadă şi ucigător de plicticoasă. Mi s-a întâmplat adesea să văd oamenii miloşi şi darnici cu dragostea numai în vorbe, pe câtă vreme în fapte, fără să-şi dea nici ei singuri seama, erau robiţi obişnuitei rânduieli a vieţii.

Îmi simţeam inima grea de tot.

Într-una din zile, veterinarul Lavrov, gălbejit şi umflat de dropică, îmi spuse, înăbuşindu-se:

— Cruzimea ar trebui să sporească în aşa măsură, încât toţi să se sature de ea, să li se facă silă de ea, cum îmi face silă mie toamna asta afurisită!

Era o toamnă timpurie, ploioasă, rece, răsfăţată de boli şi sinucideri. Lavrov se otrăvi şi el eu cianură de potasiu, nevrând să mai aştepte până se va sufoca de-a binelea din pricina bolii.

— Dobitoace a doftoricit, ca un dobitoc a crăpat, zicea petrecându-l la groapă, în drum spre cimitir, proprietarul veterinarului, croitorul Mednikov, un om pirpiriu şi cucernic, care ştia ca pe apă toate acatistele Maicii Domnului. Îşi croia copiii – o fetiţă de şapte ani şi un băiat de unsprezece, elev de liceu – cu un gârbaci de piele împletit din trei cozi, iar pe nevastă o bătea peste pulpe cu un băţ de bambus şi tot el se jeluia:

— Judecătorul de pace m-o osândit, cică am luat sistemul ăsta de la un chinez. Da’ eu n-am văzut în

viaţa mea un chinez, decât doar pe firme şi-n poze.

Unul dintre lucrătorii lui, un om ursuz, cu picioarele strâmbe, poreclit „Bărbatul-Dunkăi”, spunea despre jupânu-său:

— Eu unul mă tem de oamenii blajini şi cucernici! Pe mânios îl cunoşti de la o poştă şi ai răgaz să te ascunzi de el, câtă vreme blajinul se apropie furiş, ca şarpele viclean prin iarbă, şi mi te-mpunge pe neaşteptate taman în locul unde ţi-e sufletul mai slab şi mai simţitor. Da, mă tem de blajini…

Bărbatul-Dunkăi, mâna dreaptă a jupânului Mednikov, umbla şi el cu duhul blândeţii, cu şoalda şi cu bârfa, numai că era adevărat ce spunea.

Câteodată mi se părea că blajinii, tot ostenind ca nişte carii în inima de piatră a vieţii, îi moaie câinoşenia şi o fac să prindă rod, dar de cele mai multe ori, când mă uitam la mulţimea de oameni blânzi, la dibăcia cu care ştiu să tragă spuza pe turta lor din orice mârşăvie, la sufletele lor de gumilastic şi atât de schimbătoare, când le auzeam tânguiala necurmată şi sâcâitoare ca ţiuitul ţânţarilor, mă simţeam ca un cal cu picioarele dinainte împiedicate şi năpădit de un nor de tăuni.

Iată la ce mă gândeam în drum spre casă, întorcându-mă de la Nikiforîci poliţaiul. Vântul scâncea şi luminile felinarelor tremurau, însuşi cerul plumburiu părea că tremură, potopind pământul cu o ploaie de octombrie măruntă ca pulberea. O prostituată făcută ciuciulete trăgea în susul străzii un beţiv, ţinându-l de braţ şi tot smucindu-l, în timp ce el bolmojea ceva, sughiţând a plâns. Femeia gâjâi sleită:

— Asta ţi-e soarta…

„Uite, mi-am zis, şi pe mine mă tot trage şi mă tot smuceşte nu ştiu cine prin unghere sordide, încăpăţânându-se să-mi arate murdăria şi mizeria vieţii, o lume pestriţă şi ciudată. Am obosit de toate astea!”.

Poate că nu-s întocmai cuvintele mele de atunci, dar gândul ce m-a fulgerat acesta e, şi în seara aceea tristă mi-am simţit pentru întâia oară sufletul ostenit, cotropit de o mucezeală usturătoare. Din clipa aceea am început să mă simt înrăit, să mă privesc ca pe un străin, cu ochi reci, ba chiar duşmănoşi.

Vedeam că mai în fiece om vieţuiesc învălmăşite laolaltă nepotriviri nu numai între vorbe şi fapte, dar şi între simţăminte, iar jocul lor plin de toane mă copleşea. Dar cel mai rău era că desluşeam şi în mine însumi acest joc. Totul mă atrăgea deopotrivă – femeile şi cărţile, muncitorii şi voioasa studenţime, dar nu mă alegeam nicăieri, nici la hăis, nici la cea, mă învârteam ca un titirez sub şfichiuiala nemilos de harnică a unei biciuşti nevăzute.

Aflând că Iakov Şapoşnikov zace bolnav la spital, m-am dus să-l văd, dar acolo o femeie grasă, cu gura strâmbă, cu ochelari şi o băsmăluţă albă, de sub care ieşeau la iveală nişte urechi clăpăuge şi roşii, de parcă ar fi fost fierte, mă vesti sec:

— A murit.

Băgă de seamă că nu plec, că stau şi stau mut în faţa ei, şi se răsti supărată la mine:

— Ce mai vrei?

M-am supărat şi eu şi i-am trântit-o de la obraz:

— Eşti o proastă.

— Nikolai, ia dă-l afară!

Nikolai, care tocmai freca nişte vergi de alamă cu o cârpă, măcăi şi mă plesni cu o vergea pe spinare. Atunci l-am luat pe sus, l-am scos afară şi l-am murat într-o băltoacă sub cerdacul de la intrarea spitalului. El arătă o linişte nemăsurată: o clipă rămase încremenit şi fără grai, holbându-se la mine cu nişte ochi cât cepele, după care se ridică, icnind:

— Mă javră, măi!

M-am dus în parcul Derjavin şi m-am aşezat pe banca din faţa statuii poetului, muncit de o dorinţă arzătoare, tânjind să săvârşesc o măgărie, una boacănă de tot, încât lumea să se năpustească grămadă asupra mea, dându-mi astfel îndreptăţirea de-a sări la bătaie. Deşi era zi de sărbătoare, parcul era pustiu şi primprejur nu se vedea nici ţipenie de om; numai vântul purta de-a rostogolul frunzele uscate şi canonea un afiş pe jumătate dezlipit de pe un stâlp de felinar.

Un amurg rece de sineală străvezie pogora peste parc. În faţa mea – uriaşul de bronz. Mă uitam la el şi-mi spuneam: „Trăi pe lumea asta un om singuratic, pre nume Iakov, care s-a străduit din toate puterile fiinţei sale să-l spulbere pe Dumnezeu, şi s-a stins de moarte obişnuită. Obişnuită! Iată ceva apăsător şi nespus de dureros!”

„Şi Nikolai ăla, un tâmpit! Ar fi trebuit să sară la bătaie, ori să cheme un poliţai şi să mă ducă la secţie…”

M-am urnit spre Rubţov. L-am găsit în chichineaţa lui, la masă, cârpindu-şi vestonul la lumina unei lămpiţe.

— A murit Iakov.

Bătrânul ridică degetele în care ţinea acul, vrând pesemne să facă o cruce, dar se mulţumi să dea din mână şi, încurcând aţa, sudui încetişor de mamă.

Şi se puse pe bombănit:

— Eh, toţi murim într-o bună zi, de, un năravprostesc de-al nostru, da, da, frăţioare! Vasăzică, a murit. Mai ştiam eu pe-aici un arămar – află că şi pe el l-au şters de pe răboj. În duminica aia, când cu jandarmii. Gurka mi-a făcut cunoştinţă cu el. Deştept, om, arămarul! Se cam înhăitase cu studenţii. Ai auzit, cică se răzvrătesc studenţii, oare să fie adevărat? Tu mai bine ia de colea şi cârpeşte-mi haina, că eu nu văd nici de leac…

Îmi întinse gioarsa lui de haină şi acul cu aţa, iar el, împreunându-şi mâinile la spate, începu să

măsoare încăperea, tuşind şi bombănind întruna.

— Ba ici, ba colo s-aprinde câte un foculeţ, da' vin ăia de-l sting şi iar s-aşterne urâtul! Oraş fără noroc! Cât mai umblă vapoarele pe la noi, am s-o iau din loc…

Se opri să se scarpine în creştet şi făcu întrebător:

— Vorba e încotro să apuci? Am fost cam peste tot. Mda, chiar aşa. Umbli cam peste tot şi ce mare pricopseală: m-am dărâmat, atât!

Scuipă cu năduf şi adăugă:

— Că şi viaţa asta – ticăloasă rău! Am trăit cât am trăit şi n-am agonisit nimic, nici pentru suflet, nici pentru hoit…

Se opri în colţ lângă uşă tăcu de parcă ar fi tras cu urechea, apoi veni spre mine hotărât şi se aşează pe colţul mesei.

— Ascultă aici, la mine, măi Lexei, măi Maximîci: geaba şi-a irosit Iakov inima lui mare, înverşunându-se împotriva lui Dumnezeu. Nici Dumnezeu şi nici ţarul nu s-ar face mai buni dacă mă lepăd eu de ei; mai bine s-ar supăra oamenii pe ei înşişi şi s-ar lepăda de viaţa asta păcătoasă pe care o trăiesc – mda, a-asta-i! Eh, eu-s bătrân, pentru mine e târziu, ca mâine orbesc de tot. Rău de mine, măi frăţioare! Ei, isprăvişi cu haina aia? Mulţumesc… Hai la ceainărie, să bem un ceai.

În drum spre ceainărie, poticnindu-se din pricina întunericului, se tot sprijinea de mine, bolborosind:

— Tu ţine minte vorba mea: oamenii au să-şi piardă răbdarea, odată şi odată au să-şi iasă din pepeni şi-atunci au să năruie totul, au să prefacă în pulbere toate nimicurile din jur! Nu rabdă ei cât lumea…

N-am mai ajuns la ceainărie, fiindcă am dat peste o ceată de marinari, care se buluceau berbeceşte în uşa unui bordel, apărată de nişte muncitori de la fabrica lui Alafuzov.

— La astea, aici, cum e sărbătoare, cum iese cu bătaie! chicoti Rubţov a încuviinţare, scoţându-şi

ochelarii şi, recunoscând printre apărători vreo câţiva dintr-ai lui, de la fabrică, li se alătură numaidecât, cu asmuţeli şi îndemnuri:

— Ţin-te bine, fabrică! Striveşte brotanii! Arde plevuşca la mir! Huo-o-o!

Era ciudat şi totodată hazliu să vezi atâta patimă şi dibăcie la acest bătrân cu mintea ageră, cum îşi croia drum prin gloata marinarilor de apă dulce, ferindu-se de pumnii lor sau doborându-i la pământ cu câte o repezeală din umăr. Se băteau fără năduf, cu voioşie, dornici să facă pe voinicii şi să-şi mai cheltuiască prisosul de forţe. Ghemul întunecat de trupuri se rostogoli până în uşă, înghesuindu-i acolo pe muncitori. Uşa trosnea, scăpărau strigăte însufleţite:

— Dă-i la moacă voievodului ăla pleşuv!

Doi se căţărară pe acoperişul casei şi cântau de mama focului:

Mateloţi suntem, pescari –
Nu hoţoi şi nici tâlhari!

Se auzi şuieratul unui poliţai, nasturii lui de alamă luciră în întuneric, noroiul plescăia sub picioare, iar de pe acoperiş răsuna:

Cu năvodul, pe uscat,
Pe la negustori am dat…

— Stai! Nu da în el, dacă-l vezi la pământ.

— Moşule, păzea la zbaturi.

Mai apoi, Rubţov, împreună cu mine şi cu alţi cinci, prieteni şi duşmani, ne-am pomenit duşi la secţie prin negreala potolită a nopţii de toamnă, însoţiţi de un cântec vioi:

Şi-am prins patruzeci de ştiuci
Să-mi fac şubă cu străluci…

— Straşnic norodul ăsta de pe Volga! se aprinse Rubţov. Îşi sufla nasul şi scuipa mereu. La o vreme îmi şopti: Tu şterge-o! Pândeşte un prilej prielnic şi şterge-o! Ce nevoie ai s-ajungi la secţie?

Eu şi cu un lungan de matroz, care s-a luat după mine, ne-am năpustit într-o ulicioară, am sărit peste un zaplaz, apoi peste altul, şi din noaptea aceea nu l-am mai văzut niciodată pe înţeleptul Nikita Rubţov, la care ţineam atât de mult.

În jurul meu era tot mai pustiu. Începuseră tulburările studenţeşti, al căror rost nu-l înţelegeam şi ale căror cauze nu-mi erau limpezi. Vedeam numai agitaţia voioasă, fără să desluşesc drama pe care o ascundea. Îmi spuneam că pentru fericirea de a învăţa la universitate merită să înduri până şi tortura. Dacă cineva ar fi venit să mă ispitească: „Du-te şi învaţă, dar în schimb în toate duminicile te snopim cu vergile în piaţa Nikolaevskaia!" – m-aş fi învoit fără pic de şovăire.

Trecând pe la brutăria lui Semionov, am aflat că oamenii de aici se pregăteau să se ducă la universitate şi să se pună cu bătaia pe studenţi.

— O să-i otânjim cu greutăţi de cântar, ziceau ei plini de o veselie răutăcioasă.

M-am luat la harţă eu toţi, ocărându-i cum îmi venea la gură, dar dintr-o dată mi-am dat seama aproape cu groază că n-am nici dorinţa, nici cuvintele trebuincioase ca să-i apăr pe studenţi.

Ţin minte că am plecat din subsolul brutăriei ca un om schilodit, în inimă cu o tristeţe de neînfrânt, nimicitoare, o tristeţe de moarte.

Noaptea, am zăbovit pe malul Kabanului şi, tot tulburând cu pietre oglinda neagră a râului, mă gândeam la toate, şi gândurile mele se adunau doar în trei cuvinte, repetate la nesfârşit: „Ce să fac?"

Vrând să-mi alung amarul din suflet, m-am apucat să învăţ vioara şi scârţâiam noaptea în prăvălie, stingherind şi paznicul, şi şobolanii. Muzica îmi plăcea, aşa că-mi dădeam toată silinţa, dar profesorul meu, violonist în orchestra teatrului,

folosindu-se la o lecţie de faptul că am ieşit o clipă din prăvălie, a tras sertarul cu bani, pe care nu-l încuiasem, şi la întoarcerea mea l-am găsit îndesându-şi bumăştile prin buzunare. Văzându-mă în uşă, îşi lungi gâtul şi, răsucindu-şi spre mine obrazul ras şi inexpresiv, bolborosi:

— Hai, bate-mă!

Îi tremurau buzele şi lacrimi uleioase, ciudat de mari, i se rostogoleau din ochii spălăciţi.

Ardeam să-l pocnesc. Ca să nu o fac, m-am aşezat pe duşumea, cu pumnii strânşi sub mine, şi i-am spus să pună banii la loc. Ei îşi goli buzunarele, se îndreptă spre uşă, dar în prag se opri şi, cu un parapon de o nerozie nemaipomenită, rosti ameninţător:

— Dă-mi zece ruble!

I-am dat banii, dar m-am lăsat păgubaş de vioară.

În decembrie m-am hotărât să-mi curm viaţa. Am încercat să zugrăvesc ce m-a împins la hotărârea asta în povestirea *O întâmplare din viaţa lui Makar*. N-am izbutit. Povestirea a ieşit greoaie şi neatrăgătoare, lipsită de adevăr lăuntric. Dar tocmai în această lipsă totală de adevăr lăuntric stă, socot eu, unul din meritele ei. Faptele sunt veridice, dar sunt înfăţişate ca şi cum noi eu le-aş istorisi şi nu despre mine e vorba. Lăsând de o parte valoarea literară a povestirii, trebuie să recunosc aici, că are în ea ceva care îmi face plăcere, şi anume simţământul că m-am învins pe mine însumi.

Am cumpărat din piaţă, de la un toboşar, un revolver încărcat cu patru gloanţe, l-am dus la piept şi-am apăsat pe trăgaci, socotind să nimeresc în inimă, dar n-am izbutit decât să-mi găuresc plămânul şi, după o lună, simţindu-mă ruşinat de moarte, un nerod între nerozi, trudeam din nou la franzelărie.

Numai că nu pentru multă vreme. Într-o seară, pe la sfârşitul lui martie, trecând cu nu ştiu ce

treabă în prăvălie, la vânzătoare, am dat cu ochii de Hohol. Şedea pe un scaun, lângă fereastră, şi fuma îngândurat o ţigară groasă, urmărind cu luare-aminte norii de fum.

— Ai un pic de răgaz? vorbi el, fără să se mai ostenească să dea bineţe.

— Vreo douăzeci de minute.

— Hai colea, să stăm de vorbă.

Purta o caizachină din piele de drac, strânsă pe trup ca de obicei, barba bălaie i se răsfira pe pieptul lat, deasupra frunţii i se zbârlea peria îndărătnică a părului tăiat scurt, ciuboteie-i grele, ţărăneşti, din picioare, trăsneau a catran.

— Ce zici, începu el liniştit şi aproape în şoaptă, n-ai vrea să vii la mine? Stau în satul Krasnovidovo, la patruzeci şi cinci de verste de-aici, în josul Volgăi. Am acolo o prăvălioară. Tu o să mă ajuţi la negoţ şi asta n-o să-ţi răpească prea multă vreme. Am cărţi bune şi-o să te ajut să înveţi. Te învoieşti?

— Da.

— Ei, atunci, vineri la şase dimineaţa să fii pe cheiul Kurbatov. Întreabă de luntrea din Krasnovidovo. Stăpânul ei e unul Vasili Pankov. Las' că sunt şi eu acolo şi-o să te văd. Cu bine!

Se ridică şi îmi întinse palma-i lată, în vreme ce cu mâna cealaltă scoase de la piept un ceas de argint cât o ceapă şi zise:

— Am făcut treaba în şase minute! Da, pe mine mă cheamă Mihailo Antonov, după numele de familie – Romas. Aşa.

Plecă fără să întoarcă ochii, călcând apăsat şi purtându-şi cu sprinteneală trupul masiv, turnat, ca al voinicilor din basme.

După două zile pluteam spre Krasnovidovo.

Volga abia se dezgheţase şi sloiuri cenuşii, muiate, se înşirau, veneau legănându-se din sus pe apa tulbure; luntrea le-o lua înainte şi ele se frecau de ea, scrâşnind şi sfărâmându-se cu împroşcături de steluţe argintii. Vântul se zbenguia la vale,

alungând valurile către ţărm, soarele sclipea de-ţi lua ochii, scăpărând mănunchiuri de raze în feţele din sticlă albăstruie ale sloiurilor. Luntrea, încărcată din belşug cu butoaie, saci şi lăzi, înainta cu pânza umflată; Pankov, un mujic tânăr şi fercheş, într-o cojoacă de oaie tăbăcită, cu găitane de toate culorile pe piept, ţinea cârma.

Scump la vorbă, cu faţa plină de linişte şi ochii reci, nu prea aducea a mujic. În botul luntrii, cu o cange în mână, proptit zdravăn pe picioarele răşchirate, veghea Kukuşkin, argatul lui Pankov, mărunţel, cu părul scăpând zburlit de sub pălăria-i popească şi mototolită ca vai de lume, cu obrazul bumbăcit şi numai vânătăi, purtând un suman jerpelit, încins cu un curmei de tei peste mijloc. Tot împingând sloiurile cu cangea lui lungă, se burzuluia şi ocăra:

— Ho, dă-te încolo… Un' te bagi?…

Şedeam alături de Romas, pe nişte lăzi, sub pânza luntrei. Îmi spunea domol:

— Mujicii nu mă prea îndrăgesc, mai cu seamă cei avuţi. Va trebui să înduri şi tu pornirea asta piezişă.

Kukuşkin îşi culcă binişor prăjina sub picioare de-a curmezişul şi, întorcându-şi spre noi faţa bumbăcită, spuse cu încântare:

— Da, şi popa mai puţin ca toţi, Antonici…

— Asta-i adevărat, încuviinţă Pankov.

— Te are ca un os în gât javra de popă!

— Da' am şi prieteni, şi prietenii mei vor fi şi ai tăi, se făcu auzit glasiul Hoholului.

Era frig. Un soare de martie, cu dinţi. Pe mal se legănau crengile negrui ale copacilor golaşi; ici-colo, pe sub tufele şi prin firidele malului povârnit mai zăbovea câte niţică zăpadă, în fâşii catifelate. Sloiurile stăteau risipite în cuprinderea râului, ca o turmă de oi pe câmp la păscut. Mi-era că văd totul în vis.

Kukuşkin, îndesându-şi luleaua cu tutun, cugeta înţelepţeşte:

— E drept, nu-i eşti popii nevastă, da' vezi, cinul popesc îi porunceşte lui să iubească orice făptură, cum zice şi la Scriptură.

— Cine te-a bumbăcit aşa? întreabă Romas, zâmbind.

— Ia nişte ăia cu rosturi ascunse, nişte secături, ce mai, mormăi Kukuşkin cu silă, şi îndată adăugă plin de mândrie: Eh, m-au deşelat odată nişte antilerişti… aia zic şi eu bătaie! Nici azi nu pricep cum am scăpat cu viaţă…

— Şi de ce te-au bătut? stărui Pankov.

— Ăia, ieri? Ori antilerиştii?

— Ieri, să zicem…

— Păi se mai dumireşte careva de ce o ia pe coajă? Oamenii de la noi sunt ca ţapii: împung cu coarnele pentru te miri ce! Aşa socot ei că se cuvine: să sară la bătaie!

— Mă tem că gura ta e de vină, făcu Romas. Nu-ţi măsori vorbele…

— O fi, nu zic! Sunt băgăreţ din fire şi-mi place să-ntreb despre toţi şi toate. Pentru mine e-o bucurie să aflu câte ceva.

Botul luntrii se izbi zdravăn de un sloi, care rămase în urmă, frecându-se de ea cu un scrâşnet mânios. Kukuşkin se clătină pe picioare şi ridică iute cangea. Pankov i-o reteză răstit:

— Ia cată-ţi de treabă, Stepane.

— Nici tu mu mă momi la vorbă, ştii! bombăni Kukuşkin, împingând sloiurile. Că nu pot să-mi văd şi de treabă, să stau şi la taifas cu tine…

Se sfădeau parcă în joacă. Romas îmi spuse:

— Pe aici pământu-i mai sărac decât la noi, în Ucraina, în schimb oamenii sunt mai buni. Şi vrednici, nu glumă!

Îl ascultam plin de luare-aminte şi-l credeam. Îmi plăcea liniştea şi vorba lui cuminte, simplă, cântărită. Simţeai că ştie multe şi că are măsura lui pentru oameni. Iar faptul că nu mă iscodea de ce am vrut să-mi fac seama îmi plăcea şi mai mult. Altul în locul lui m-ar fi sâcâit din capul locului şi

mie mi-era lehamite de asemenea întrebare. Şi apoi îmi venea greu să răspund. Naiba ştie ce-mi venise să mă omor. Şi i-aş fi dat un răspuns dezlânat şi prostesc, fără doar şi poate. Oricum, nu ţineam să-mi aduc aminte de toată povestea asta. Volga toată era numai frumuseţe, libertate, lumină.

Luntrea se îndruma pe lângă mal; în stânga noastră, râul se lărgi şi se întrupeşi, năvălind şi pe malul nisipos dinspre luncă. Apa creştea văzând cu ochii, împroşcând şi legănând tufele de pe mal. În întâmpinarea ei, prin vâlcele şi prin surpături de viroage se rostogoleau năvalnic puhoaiele luminoase ale primăverii. Soarele zâmbea şi stăncuţele cu ciocul galben îşi sclipeau în bătaia lui oţelul negru al penelor, bombănind preocupat şi încropindu-şi cuiburile. În poleirea luminii, am văzut înduioşat firicele de iarbă însuliţând pământul cu verdele lor viu. Frigul mă pătrunsese până la oase, dar în sufletul meu stăruia o bucurie senină şi încolţeau gingaşele mlădiţe ale unor nădejdi luminoase. Ce minunat e primăvara pe pământ!

Către amiază, am ajuns la Krasnovidovo. Pe un deal prăvălatic se ridica biserica albastră în creştet, iar de acolo, pe coastă devale, se înşiruiau, una lângă alta, tot izbe trainice şi mândre, lucindu-şi acoperişurile gălbui de şindrilă, ori de paie aurii ca brocardul. O aşezare simplă şi tare frumoasă.

De câte ori nu admirasem eu satul, când treceam pe aici cu vaporul!

M-am apucat să descarc luntrea împreună cu Kukuşkin. Trecându-mi pe rând sacii, Romas îmi spuse:

— Eşti voinic nu glumă, ştii!

Şi fără să mă privească, mă întrebă:

— Nu te doare pieptul?

— Deloc.

Eram mişcat adânc de felul cum a socotit să-mi pună întrebarea asta, fiindcă nu voiam în ruptul capului să afle ţăranii de povestea cu sinuciderea.

— De voinic e voinic, chiar peste măsură aş zice, mormăi Kukuşkin. Din ce gubernie eşti, măi flăcău? Nijni-Novgorod? Lumea se leagă de voi, cică vă place apa. Şi mai zice, tot despre voi: „Cată o dată şi înc-o dată, pescăruşii de und' s-arată?"

Pe drumul ce scobora dealul, prin clisa vârstată de pârâiaşe fără număr, cu sclipiri de argint, călca voiniceşte, tot lunecând şi tot legănându-se, un mujic înalt şi slab ca o prăjină, desculţ, numai în cămaşă şi nădragi, cu barba creaţă şi o cuşmă deasă de păr roşcat.

Apropiindu-se de mal, glăsui răsunător şi prietenos:

— Bun venit!

Se uită în jur; ridică o prăjină groasă, mai apoi încă una, le sprijini pe amândouă cu un capăt de marginea luntrii, sări sprinten în ea şi porunci:

— Tu propteşte-te cu picioarele în capetele prăjinilor, ca să nu lunece, şi vezi la butoaie. Măi flăcău, ia hai încoace, să-mi dai o mână de ajutor.

Era frumos ea o cadră şi se arăta voinic, nu glumă. Pe faţa-i rumenă, cu nasul mare şi drept, luceau doi ochi albăstrii, tăioşi după căutătură.

— O să răceşti, Izot, spuse Romas.

— Eu? N-ai teamă!

Am rostogolit pe mal un butoi cu gaz. Izot mă cântări din ochi şi întrebă:

— Tu o să fiii la noi în prăvălie?

— Hai, ia-te la trântă cu el! îl îmboldi Kukuşkin.

— Ţie cine ţi-a mai stâlcit mutra?

— De, ce să le faci?…

— Cui?

— Ălora de m-au bumbăcit, păi cui?

— Vai de cozonacul tău! oftă Izot, şi se întoarse către Romais: Căruţele coboară şi ele îndată. V-am văzut de departe. Uite-i, mi-am zis. Veneaţi frumos pe apă. Tu du-te, Antonîci. Iau eu seama aici.

Era vădit că se purta cu grijă şi prietenie faţă de Romas, ba chiar căuta să-l ocrotească, deşi părea

cu vreo zece ani mai tânăr decât el.

După vreo jumătate de ceas stăteam într-o odaie curată şi îmbietoare, într-o izbă nou-nouţă, cu pereţii mirosind încă a smoală şi a câlţi. O femeie vioaie, cu ochii ageri, aşternea masa de prânz, iar Hoholul scotea cărţile din cufăr, rânduindu-le pe o poliţă, lângă sobă.

— Odaia ta e-n pod, îmi spusese el.

De la fereastra podului se vedea o parte din sat, râpa din faţa izbei noastre şi, printre tufele din râpă, coperişurile băilor ţărăneşti. Dincolo de râpă, vălurindu-se pe povârnişurile line, livezi şi ogoare negre se aşterneau până în coama sinilie a pădurii, învecinată cu zarea. Un mujic în straie albastre, călare pe creasta coperişului unei băi, cu toporul într-o mână, se uita în jos, spre Volga, pe sub cealaltă mână, adusă streaşină la ochi.

Undeva scârţâia o teleagă, o vacă mugea amarnic, pâraiele vuiau. Din curtea unei izbe ieşi o bătrână, toată în negru, şi întorcându-se cu faţa spre portiţă, se răsti cu năduf:

— Of, de-aţi crăpa odată!

Doi ştrengari, care meştereau plini de râvnă, din pietre şi pământ, un stăvilar în calea unui pârâiaş, auzind ocărala bătrânei, o zbughiră din loc de le sfârâiau călcâiele, iar bătrâna, ridicând o surcea de pe jos, o scuipă şi o aruncă în pârâu. Pe urmă, cu piciorul ei tras într-o ciubotă ţărănească, nimici stăvilarul copiilor şi o porni în jos spre Volga.

Oare cum aveam să trăiesc aici?

M-au chemat la vremea prânzului. Jos, aşezat la masă, cu picioroangele-i întinse dinainte, de i se vedeau tălpile roşii, Izot povestea ceva. Dând cu ochii de mine, tăcu.

— Zi mai departe! făcu Romas, posomorât. Vorbeşte.

— Păi nu mai am ce spune, am spus tot. Pe scurt, aşa am hotărât: o scoatem noi la capăt şi singuri. Tu vezi, umblă cu rivolveru' la tine, ori cată să ai în mână un băţ mai groscior. Faţă de

Barinov nu poţi spune orice, că şi el, şi Kukuşkin au limbariţă, ca muierile. Măi flăcău, ţie îţi place pescuitul?

— Nu.

Romas începu să arate nevoia de a-i organiza pe ţăranii oare stăpâneau mici livezi, spre a-i smulge din mâinile celor care cumpără ca să vândă din nou. Izot, după ce îl ascultă cu luare aminte, spuse:

— Ehei, te mănâncă de viu lipitorile satului!

— Vedem noi.

— Află de la mine că aşa e!

Mă uitam la Izot şi-mi ziceam:

„Pesemne că mujici ca el îi inspiră pe Karonin şi Zlatovratski în povestirile lor…”

Izbutisem oare să dau de o treabă serioasă şi de acum înainte aveam oare să mă alătur unor oameni de acţiune în adevăratul înţeles al cuvântului?

Când isprăvi de mâncat, Izot grăi:

— Tu, Mihailo Antonov, lasă zorul, că graba nu-i bună. Ia-o mai domol!

După ce plecă, Romas spuse gânditor:

— E un om ager la minte şi cinstit. Păcat că nu prea ştie carte. Abia de buchiseşte slova. Dar învaţă, nu se lasă. Vezi, ajută-l şi tu!

Stătu până seara cu mine, ca să deprind preţurile mărfurilor din prăvălie. Îmi spuse:

— Eu vând mai ieftin decât ceilalţi doi care ţin prăvălie în sat, şi asta, fireşte, nu le e pe plac. Îmi tot pun beţe-n roate, ba au vrut să mă şi bată. Nu stau eu aici de plăcere şi nici fiindcă mi-ar merge negoţul bine, altul mi-e rostul. E cam cum era la voi, la franzelărie…

I-am spus că am bănuit asta.

— De… doar trebuie să-i învăţăm pe oameni să judece, nu?

Prăvălia era închisă şi noi amândoi umblam de acolo-colo cu lampa în mână, dar şi pe uliţă umbla cineva, lipăind cu băgare de seamă prin noroi, ba din când în când urca greoi şi treptele cerdacului.

— Auzi? E cineva pe-afară! Ăsta-i Migun, un om fără căpătâi şi o fiară înrăită, căruia îi place să facă rău, cum îi place unei fete frumoase să ia minţile flăcăilor. Tu fii cu băgare de seamă când vorbeşti cu el, şi aşa, întotdeauna…

Mai târziu, în odaie, rezemându-şi spinarea lată de sobă şi mijindu-şi ochii, îşi aprinse luleaua, trimise în barbă şuviţe de fum şi, închegându-şi domol cuvintele într-o vorbire simplă şi limpede, îmi spuse că de mult urmărea cum îmi irosesc fără noimă anii tinereţii.

— Eşti un om dăruit, îndărătnic din fire şi plin de bune intenţii, fără îndoială. Ar trebui să înveţi, dar în aşa fel încât nu cumva, de dragul cărţii, să nu mai vezi oamenii. Un sectant, un bătrânel, avea multă dreptate când zicea: „Orice învăţătură de la om purcede”, învăţătura dobândită de la oameni e mai dureroasă, fiindcă ei te învaţă în chip brutal, în schimb, ţi se întipăreşte mai adânc în minte.

Îmi vorbi despre lucruri cunoscute, îmi spuse că mai înainte de orice altceva trebuia trezită mintea satului, dar şi în aceste lucruri cunoscute descopeream tâlcuri adânci şi noi pentru mine.

— Pe acolo, pe la voi, studenţii flecăresc vrute şi nevrute despre dragostea de popor, iar eu spun că poporul nu-l poţi iubi. Dragostea de popor e numai o vorbă…

Zâmbi în barbă, cercetându-mă din ochi şi începu să se preumble prin odaie, urmând cu hotărâre şi convingere:

— Să iubeşti, înseamnă: să înţelegi, să fii îngăduitor, să te faci că nu vezi şi să ierţi. Aşa trebuie să iubeşti femeia. Dar e cu putinţă să nu vezi ignoranţa poporului, ori să te învoieşti cu rătăcirile minţii lui, să arăţi îngăduinţă faţă de orice mârşăvie ar săvârşi, să-i ierţi cruzimea? E cu putinţă?

— Nu.

— Ei vezi! La voi acolo, toţi îl citesc şi-l cântă pe Nekrasov, dar să ştii de la mine, cu Nekrasov nu

ajungi departe. Ţăranului una trebuie să-i bagi în cap: „Tu, măi frăţioare, nu eşti rău din fire, numai că o duci rău şi nu te pricepi de fel să-ţi faci viaţa mai uşoară şi mai bună. Ia, o fiară îşi poartă de grijă cu mai multă înţelepciune decât tine, fiara se apără mai bine decât tine. Şi doar din tine, ţăranule, se trag cu toţii – dvorenii, popimea, învăţaţii şi ţarii – toţi fără osebire din ţărani purced. Ei vezi? Pricepi? în viaţă, dară, să trăieşti în aşa fel, încât nimeni să nu te mai chinuiască…”

Se duse la bucătărie şi-i spuse femeii să pregătească samovarul, apoi se apucă să-mi arate cărţile lui, aproape toate ţinând de ştiinţă: Buckle, Lyell, Hartpole Lecky, Lubbock, Taylor, Mill, Spencer, Darwin, iar din cele ruseşti, scrieri de Pisarev, Dobroliubov, Cernâşevski, Puşkin, *Fregata „Pallada”* de Goncearov, Nekrasov.

Le mângâia drăgăstos cu palma lată, ca pe nişte pisoi, şi mormăia parcă înduioşat:

— Bune cărţi! Uite, asta e o raritate: a fost arsă de cenzură. Dacă vrei să ştii ce-i statul, citeşte-o!

Şi-mi întinse cartea lui Hobbes, *Leviathan.*

— Şi asta e tot despre stat, dar e scrisă într-un fel mai uşor şi mai vesel.

Cartea cea veselă nu era alta decât *Principele* de Machiavelli.

La ceai, îmi povesti pe scurt viaţa lui: era feciorul unui fierar din Cernigov, ajunsese ungător de vagoane în gara Kiev şi acolo cunoscuse nişte revoluţionari, organizase un cerc de studii pentru muncitori, fusese arestat şi stătuse închis vreo doi ani, după care trăise zece ani în surghiun în regiunea Irkutsk.

— La început am stat laolaltă cu iacuţii, într-un ulus[6], de credeam că o să mă prăpădesc. Ştii, acolo iarna, naiba s-o ia, e-atât de cruntă, că-ţi îngheaţă şi creierii în cap. De altminteri, acolo e de prisos să ai ceva în cap. Mai târziu am văzut pe ici, pe colo câte un rus, că nu-i găseşti la tot pasul, da’ mai găseşti! Ca să nu-i năpădească urâtul, are grijă

stăpânirea şi le sporeşte numărul cu alţii noi. Tot oameni de ispravă. Bunăoară un student, Vladimir Korolenko, s-a întors şi el acum. M-am împăcat bine cu el, pe urmă ne-am despărţit. Semănăm unul cu altul în multe privinţe, dar se pare că prietenia nu duce casă bună cu asemănarea. Un om serios, stăruitor, înzestrat pentru orice muncă. Zugrăvea până şi icoane, şi asta nu-mi plăcea. Acum aud că scrie povestiri vrednice de citit prin reviste.

Rămase la taifas cu mine până la miezul nopţii, vrând pesemne să mă câştige întru totul de la bun început. Era pentru întâia oară că mă simţeam atât de bine în tovărăşia cuiva. După istoria cu sinuciderea, părerea mea despre mine însumi căzuse foarte jos; mă priveam ca pe un om de nimic, mă ţineam vinovat parcă faţă de cineva şi mi-era ruşine. Se vede că Romas înţelegea asta şi, deschizându-mi simplu şi omenos o uşă spre viaţa lui, m-a adus îndărăt pe calea cea bună. O zi pe care n-am s-o uit niciodată!

Duminică, după liturghie, am deschis prăvălia şi numaidecât ţăranii au şi început să se adune lângă cerdacul nostru. Cel dintâi se ivi Matvei Barinov, unul slinos şi neţesălat, cu nişte braţe lungi, ca de maimuţă şi o uitătură cam rătăcită sădită în ochii lui frumoşi, de muiere.

— Ce se mai aude pe la oraş? întrebă el, după ce dădu bineţe şi, fără să aştepte răspunsul, strigă în întâmpinarea lui Kukuşkin: Măi Stepane, mâţele tale iar au hăpăit un cocoş!

Şi istorisi pe loc, cum că guvernatorul a plecat de la Kazan la Petersburg ca să stăruie pe lângă ţar să-i strămute pe toţi tătarii în Caucaz şi în Turkestan. Avu cuvinte de laudă pentru guvernator:

— Om cu glavă! Îşi cunoaşte rostul…

— Scorneli de-ale tale! vorbi cu linişte Romas.

— De-ale mele? Păi cum aşa?

— Asta n-o mai ştiu…

— Tare puţin te mai încrezi tu în oameni, Antonici, spuse Barinov a dojană, clătinând cu părere de rău din cap. Uite, mie mi-e milă de tătari. Nu oricine-i deprins cu Caucazul…

Un bărbat mărunţel şi uscăţiv, într-o podiovcă jerpelită şi şleampătă pe el, se apropie binişor. Faţa lui cenuşie era schimonosită de un tremur ce-i desfăcea buzele vineţii într-un zâmbet bolnăvicios, ochiul stâng, cu privirea ageră, îi clipea neîntrerupt sub sprânceana căruntă, tresăritoare, tăiată de vreo câteva cicatrici.

— Plecăciunile mele, Migun! îl întâmpină Barinov cu batjocură. Ce mai şterpelişi azi noapte?

— Banii tăi! îşi făcu auzit Migun glasul răsunător de tenor, scoţându-şi căciula în faţa lui Romas.

Din curte ieşi Pankov, stăpânul casei noastre şi totodată vecinul nostru. Era numai în surtuc, avea o băsmăluţă roşie înnodată la gât, nişte galoşi în picioare şi un lănţişor de argint cât nişte hăţuri lăbărţat pe piept. Îl măsură supărat pe Migun:

— Boşorogul naibii, dacă te mai prind în grădina mea de zarzavat, pun mâna pe un par şi-ţi rup ţurloaiele!

— Iar începe… şi tot vechiul cântec! vorbi Migun cu mare linişte, şi adăugă oftând: Cum să-ţi duci tu zilele, fără să pui mâna pe par?

Pankov se porni pe ocări, dar Migun îl luă la rost:

— Şi de ce, mă rog ţie, sunt eu boşorog? La patruzeci şi şase de ani…

— De Crăciun aveai cincizeci şi trei! sări Barinov. Cincizeci şi trei bătuţi pe muche, da, chiar tu spuneai! De ce minţi?

Atunci veni şi Suslov[17], un bătrân bărbos şi venerabil, pescarul Izot şi alţii, până se adunară vreo zece. Hoholul, în uşa prăvăliei, pufăia din lulea şi asculta în tăcere tăifăsuiala oamenilor, care se aşezaseră pe treptele şi pe laviţele din dreapta şi stânga cerdacului.

Era o zi rece şi năzuroasă; norii pluteau grăbiţi pe cerul albastru, ostenit de gerurile iernii, pete de umbră şi de lumină se scăldau în pâraie şi în băltoace, aci luându-ţi ochii cu sclipirea lor vie, aci mângâindu-ţi-i cu o lucire blândă, catifelată. Fete gătite de sărbătoare lunecau ca nişte păuniţe pe uliţă la vale, înspre Volga, săreau peste băltoace, săltându-şi poalele fustelor şi arătându-şi ghetele negre. Prâslimea satului alerga cu undiţe lungi cumpănite pe umeri, treceau ţărani aşezaţi, cercetând furiş pâlcul de oameni din faţa prăvăliei noastre şi ridicându-şi în tăcere şepcile şi pălăriile de pâslă.

Migun şi Kukuşkin discutau cu paşnică însufleţire, căutând răspuns la o întrebare anevoie de lămurit, anume cine bate mai vârtos – negustorul ori boierul? Kukuşkin susţinea că negustorul, Migun dădea întâietate boierului, şi tenoru-i răsunător acoperea vorba flenduroasă a lui Kukuşkin.

— Tătucul Napoleon Bonaparte mi-l trăgea el de barbă pe jupân Fingherov. Da' şi jupân Fingherov se-ntâmpla să înhaţe doi de ceafă, şi când ducea el mânuţele în lături şi ţi-i trăsnea cap în cap – gata, cădeau laţi amândoi!

— Păi cum să nu cază laţi, dacă-i trăsnea la mir?! se învoi Kukuşkin şi adăugă: Numai că negustorul bagă-n el mai mult decât boierul…

Venerabilul Suslov, aşezat sus pe cerdac, în capul treptelor, se tânguia:

— Ehei, Mihailo Antonov, află că ţăranului îi cam fuge pământul de sub picioare. Pe vremea boierilor nu era îngăduit să umbli teleleu, era fiecare legat de un rost…

— Fă şi tu plângere, să vină iar iobăgia peste noi, bombăni Izot, în vreme ce Romas căta la bătrân în tăcere, scuturându-şi luleaua de parmaclâc.

Aşteptam, întrebându-mă nerăbdător când avea să deschidă gura? Ascultam cu luare aminte

sporovăiala oamenilor şi încercam să-mi închipui ce anume va spune Hoholul. Mi se părea că a scăpat multe prilejuri, când ar fi putut să se amestece în vorbă. Dar el tăcea nepăsător şi neclintit, ca tăiat în piatră, cu ochii la încreţeala băltoacelor sub bătaia vântului ce fugărea nouraşii, bulucindu-i într-o matahală de nor cenuşiu. Pe Volga şuiera sirena unui vapor, undeva devale răsuna cântecul subţirel al fetelor, în însoţirea unei armonici. În josul uliţei se bălăbănea un beţiv; tot sughiţa şi mârâia, dând alandala din mâini, şi picioarele i se îndoiau ciudat în timp ce călca prin băltoace. Vorba oamenilor era din ce în ce mai tărăgănată: simţeai cât de colo că-i răzbeşte plictisul. Tristeţea îmi dădea şi mie târcoale, fiindcă cerul rece stătea a ploaie şi fiindcă mi-aduceam aminte de vuietul bogat şi neobosit al oraşului, de străzile cu trecători grăbiţi şi vorbirea vioaie, de puzderia firmelor zugrăvite cu slove care-mi aţâţau mintea.

Seara, la ceai, l-am întrebat pe Hohol: când stă el de vorbă cu ţăranii?

— Despre ce?

— Aha! făcu el, după ce mă ascultă de-a fir-a-păr. Păi, dacă aş sta de vorbă cu ei despre asemenea lucruri, ba încă şi-n plină uliţă, m-aş pomeni din nou în mijlocul iacuţilor…

Îşi îndesă luleaua cu tutun, o aprinse, se învălui pe dată într-un nor de fum şi se apucă să-mi arate liniştit cu vorbe care mi s-au întipărit adânc în minte, că mujicul e prevăzător şi bănuitor din fire. Mujicul se teme şi de el, se teme şi de vecini, dar mai cu seamă de un străin. Nu s-au scurs nici treizeci de ani de când a dobândit libertatea, adică orice ţăran aflat la patruzeci de ani s-a născut rob şi nu uită asta. Iată de ce îi vine greu să înţeleagă ce înseamnă libertatea. Judecând simplu, libertatea înseamnă: trăiesc aşa cum îmi place. Dar peste tot veghează oamenii cârmuirii şi toţi îţi fac viaţa amară. Ţarul i-a scos pe ţărani din puterea

boierilor, carevasăzică azi ţarul stăpâneşte singur peste întreaga ţărănime. Şi atunci te întrebi iar: ce înseamnă libertatea? Mai ştii… o să vină odată şi ziua când ţarul o să-i lămurească ce şi cum. Mujicul crede cu tărie în ţar, singurul stăpân peste tot pământul şi peste toate avuţiile. Că doar aşa cum le-a luat boierilor mujicii, poate să le ia şi negustorilor vapoarele şi prăvăliile. Mujicul e de-al ţarului, el înţelege că-i rău cu mulţi stăpâni şi mai bine cu unul singur. El aşteaptă ziua când ţarul o să-l dumirească ce hram poartă libertatea. Ei, şi-atunci apuce cine ce-o putea. Ziua asta o râvnesc ei cu toţii şi fiecare trăieşte cu frica-n sân, fiecare stă de veghe în sinea lui, ca nu cumva să scape ziua asta mare a împărţelii obşteşti. Ba şi de el însuşi se teme mujicul, fiindcă de vrut vrea el multe, şi are ce lua, numai că vorba e cum să ia? Toţi şi-ascut colţii cu acelaşi gând. Pe lângă asta, peste tot locul vezi proţăpite o groază de mărimi, duşmani neîndoielnici şi ai mujicului, şi ai ţarului. Dar nici fără omul stăpânirii nu se poate, fiindcă au să se încaiere şi au să se omoare între ei.

Vântul se burzuluise şi împroşca în geamuri ploaia îmbelşugată de primăvară. O pâclă cenuşie cotropise uliţa şi eu îmi simţeam sufletul cotropit deopotrivă de cenuşiul plictisului. Vorba domoală şi liniştită a lui Romas se auzea îngândurată:

— Bagă-i pe încetul mujicului în cap că trebuie să-nveţe să ia în mâinile lui puterea ţarului, dumireşte-l că norodul trebuie să dobândească dreptul de a-şi alege din rândurile lui cârmuitorii – adică şi pe poliţai, şi pe guvernator, şi pe ţar…

— Păi asta e o poveste pe o sută de ani!

— Dar tu ce credeai? Că isprăveşti totul pân-la Rusalii? făcu grav Hoholul.

Seara plecă undeva, iar pe la unsprezece am auzit o împuşcătură în uliţă, undeva foarte aproape. M-am repezit afară în beznă şi în ploaie: Mihail Antonovici venea ca o matahală neagră

spre poartă, ocolind şuvoaiele de apă grijuliu, fără grabă.

— Ce-i cu tine? Eu am tras…

— În cine?

— Au sărit vreo câţiva cu parii la mine. „Potoliţi-vă, că trag”, zic, dar ei nici gând. Şi-atunci am tras în aer, că aerul nu-l poţi vătăma…

Se dezbracă în tindă şi îşi stoarse în pumn barba murată de apă, fornăind ca un cal.

— Ciubotele naibii, să vezi, s-au spart în talpă. E musai să iau altele. Tu ştii să cureţi un revolver? Te rog, nu vreau să rugineascâ. Unge-l cu niţel gaz…

Îi admiram liniştea de netulburat şi îndârjirea mută din ochii cenuşii. În timp ce-şi pieptăna barba în odaie, în faţa oglinzii, mă preveni:

— Tu fii eu băgare de seamă când umbli prin sat, mai ales de sărbători, seara. Cred că vor încerca să te ia la mijloc şi pe tine. Să nu ai nimic în mână, că-i întăriţi pe bătăuşi, ba poţi să le bagi în cap că ţi-e frică. Să nu-ţi fie! Tocmai ei sunt fricoşi…

Mă simţeam cât se poate de bine, fiecare zi îmi aducea ceva nou şi însemnat. Citeam lacom cărţi de ştiinţele naturii, iar Romas mă dăscălea:

— Asta, Maximîci, trebuie s-o cunoşti înainte de toate şi mai bine ca orice, fiindcă mintea omenească a investit în ştiinţa asta tot ce are ea mai bun.

De trei ori pe săptămână, seara, Izot venea şi-l învăţam carte. La început nu prea avea încredere în mine, mă privea cu un zâmbet parcă ironic, dar după câteva lecţii îmi spuse voios:

— Te pricepi să lămureşti omul, zău aşa! Ţi-ar sta bine ca învăţător, măi flăcău…

Şi, din senin, mă ispiti:

— Te-arăţi voinic, hai să ne-ncercăm amândoi cu bâta, vrei?.

Am luat din bucătărie o bâtă, ne-am aşezat pe podea şi, proptindu-ne tălpi în tălpi, ne-am opintit

o mulţime să ne ridicăm unul pe celălalt de jos. Hoholul, zâmbind mulţumit, ne tot stârnea:

— Ia să vă văd! Acuşi e acuşi!

Izot mă învinse şi cred că asta îl făcu să se uite la mine cu şi mai multă prietenie.

— Nimic de zis, eşti voinic! mă îmbună el. Păcat că nu-ţi place să pescuieşti, că te luam cu mine pe Volga. Noaptea pe Volga parcă eşti în împărăţia cerurilor!

Învăţa cu sârguinţă şi cu mare spor şi se minuna într-un fel care te dădea gata. În timpul lecţiei, bunăoară, îl vedeai deodată în picioare, lua o carte de pe poliţă şi, ridicând din sprâncene, silabisea vreo două-trei rânduri, iar apoi, îmbujorat la faţă, se uita la mine uimit:

— Uite că ştiu citi, fir-ar să fie!

Şi repeta cu ochii închişi:

Plânge corla, plânge, pe câmpie-n sus
Ca muma la groapa feciorului dus…

— Vezi?

De câteva ori mă întrebă mişcat, aproape şoptit:

— Lămureşte-mă şi pe mine, frăţioare, cum vine asta? Te uiţi la nişte semne şi ele s-adună în vorbe, pe care eu le ştiu, că-s vorbe vii, de-ale noastre! Cum de le ştiu? Că doar nu mi le şopteşte nimeni. Dacă ar fi fost poze, de, mai veneam acasă. Da' aici gândurile înseşi stau parcă turnate în slove. Cum vine asta?

Ce puteam să-i spun? Când ziceam „nu ştiu", se amăra.

— Farmece! suspina el, şi cerceta în lumină filele cărţii.

Avea o naivitate fermecătoare, care te mişca, ceva nevinovat, copilăros, şi mă purta mereu mai stăruitor cu gândul la mujicul cel bun, zugrăvit în cărţi. Era poet, ca mai toţi pescarii, îndrăgise Volga, nopţile liniştite, singurătatea, îi plăcea să privească şi să se minuneze de toate ale vieţii.

Se uita la stele şi-l auzeai:

— Hoholul zice că şi-acolo s-ar putea să trăiască niscaiva făpturi ca de-alde moi. Tu cum crezi? Aşa o fi? Ar trebui să le dăm un semn de viaţă, să-i întrebăm cum o duc? Mă bate gândul că la ei e mai bine decât la noi, mai vesel…

La drept vorbind, Izot se ştia mulţumit de felul cum trăia. Era orfan, neînsurat, şi îşi vedea tihnit de îndeletnicirea-i dragă de pescar, fără să aibă de dat socoteală nimănui. În schimb, pe ţărani nu-i vedea cu ochi buni. Mă prevenea:

— Tu nu te uita că-s prietenoşi, ăsta-i un soi de oameni viclean şi prefăcut, nu-i crede! Azi te nininesc, mâine te stuchesc. Fiecare numai pe el se vede, iară cele obşteşti le socot muncă silnică.

Cu o ură care mă uimea la un suflet atât de bun, îmi spunea despre „lipitorile” satului:

— Adică, de ce-s ei mai bogaţi ca alţii? Unde-s mai isteţi? Păi dacă eşti mai isteţ, scârbă, tu ţine minte că ţărănimea trebuie să trăiască laolaltă, în unire, fiindcă numai atunci are putere! Iară ei fărâmă satul, taman cum despici un butuc în aşchii, asta-i! Ei sunt duşmanii lor! Nişte mârşavi! Uite cât se căzneşte Hoholul cu ei…

Frumos şi zdravăn cum era, se bucura de mare trecere la femei, dar şi ele îl stăpâneau.

— În privinţa asta, ce mai, uite că mă picni răsfăţul, mărturisea el blajin. Canonul însuraţilor, zău, că-n locul lor şi pe mine m-ar frige la lingurea. Păi cum să nu-ţi fie milă de muiere, doar muierea e ca un al doilea suflet pentru tine. Ea n-are parte nici de sărbătoare, nici de vorbe bune: trage la jug, şi-atâta tot. Bărbatu-său n-are vreme de huţa-huţa, pe când eu mi-s om slobod. Multe se văd bumbăcite în pumni când abia împlinesc anul de la nuntă. Drept e, sunt păcătos, mă drăgostesc cu ele. Eu una le cer: muierilor, zic, nu vă sfădiţi între voi, că vă păstrez rândul la toate! Şi lăsaţi ciorilor pizmuiala, că-mi sunteţi toate la fel de dragi. De toate mi-e milă…

Zâmbind stingherit în barbă îmi povesti:

— Odată era cât pe ce să mănânc de dulce cu o cucoană venită de la oraş aici, la moşie. Una frumoasă de pica, cu pielea ca laptele, cu părul ca inul, cu nişte ochişori albaştri, plini de bunătate. Eu îi vindeam peşte şi mă tot uitam lung la ea. „Ce te uiţi aşa?" zice. „Ştii matale de ce", zic. „Bine, zice, la noapte viu la tine, aşteaptă-mă!" Şi-adevărat! A venit. Numai că au chinuit-o ţânţarii, o pişcau amarnic, de s-a dus totul de râpă. „Nu pot, zice, prea mă pişcă", şi numai că nu plângea. A doua zi i-a venit bărbatul, un judecător. Da, uite-le cum sunt ele, cucoanele, încheie Izot mâhnit şi cu dojană în glas. Le strică bucuria ţânţarii…

Îl lăuda grozav pe Kukuşkin:

— Uite-te bine la mujicul ăsta, ce suflet are! Ceilalţi nu-l ţin la inimă, da' pe degeaba, zău! Cam flecar el, adevărat, da' cine a mai văzut om făr' de cusur?

Kukuşkin nu avea pământ, în schimb avea o nevastă beţivă, o femeie măruntă şi tare îndemânatică, voinică şi afurisită, care slugărea pe la alţii. Îşi dăduse izba cu chirie fierarului, iar el stătea în căsuţa ce slujea de baie şi muncea la Pankov. Murea să afle noutăţi, şi când lipseau, scornea singur fel şi fel de istorii, scoţându-le mai totdeauna din aceeaşi căciulă.

— Mihailo Antonov, auzişi? Cică jandarul din Tinkovo îşi lasă slujba şi se călugăreşte. „Gata, zice, nu vreau să-i mai snopesc pe mujici!"

Hoholul îi răspunse grav:

— Uite – aşa să-şi ia tălpăşiţa toţi oamenii stăpânirii…

Scoţându-şi câte un pai, un fir de fân sau un fulg de găină din chica-i bălaie şi încâlcită, Kukuşkin cugeta:

— N-o să-şi ia ei tălpăşiţa chiar toţi, numai cei cu suflet, că numai pentru ei slujba e-o povară, se-nţelege. Tu nu crezi în suflet, Antonici, văd eu. Da'

să ştii că nu poţi trăi fără suflet, să ai minte cu carul! Ascultă colea o întâmplare…

Şi începu o poveste cu o moşiereasă „deşteaptă foc”:

— Era haină din cale-afară, că până şi guvernatorul nu s-a mai uitat la rangul lui şi haida la ea, la conac. „Cocoană, zice, bagă mai bine de seamă, că nelegiuirilor şi afuriseniilor dumneatale li s-a dus buhul pân’ la Petersburg!” Ea, bun înţeles, l-a îndulcit cu afinată. „Du-te cu Dumnezeu, zice, că eu năravul tot nu mi-l pot schimba!” Trec aşa trei ani şi o lună, şi iaca într-o zi, mi-i adună cocoana pe mujici: „Vă dau vouă tot pământul meu, zice, vă las cu bine şi vă cer iertare… că eu mă duc…”

— La mănăstire, adăugă Hoholul.

Kukuşkin întări, privindu-l ţintă:

— Chiar aşa, s-a făcut stareţă la o mănăstire! Zi, şi tu auzişi de ea?

— Nici pomeneală.

— Păi de unde ştii?

— Te ştiu pe tine.

Visătorul mormăi, clătinând cu amărăciune din cap:

— Tu nu te-ncrezi nici atâtica în oameni…

Întotdeauna se întâmpla aşa: hainilor şi răilor din povestirile lui li se făcea lehamite de propriile lor blestemăţii şi „piereau fără veste”, dar de cele mai multe ori, Kukuşkin îi azvârlea la o mănăstire, aşa cum arunci gunoaiele la „groapa cu lături”.

Gânduri dintre cele mai fistichii îi încolţeau pe neaşteptate în minte, se posomora la faţă şi spunea rituos:

— Ce folos că i-am înfrânt pe tătari, tătarii sunt mai buni ca noi!

Nimeni nu pomenise de tătari, dimpotrivă, tocmai se vorbea de nevoia unui artel al celor cu livezi.

Altă dată, Romas istorisea despre Siberia, despre chiaburul de acolo şi Kukuşkin se trezi

mormăind îngândurat:

— Dacă nu s-ar mai prinde scrumbii doi trei ani la rând, s-ar înmulţi de mai mare groaza, încât marea ar da năvală peste ţărmuri, năpustindu-se ca un nou potop peste omenire. Te şi cruceşti cum se mai prăseşte scrumbia!

Satul îl ţinea drept un om de nimic, iar povestirile şi năstruşniciile lui îi scoteau din pepeni pe mujici, făcându-l pe Kukuşkin ţinta ocărilor şi batjocurii; numai că toţi îl ascultau cu gura căscată, aşteptându-se parcă să descopere şi un dram de adevăr în născocirile lui.

— Un palavragiu! spuneau despre el oamenii aşezaţi, şi singur Pankov, sclivisitul, susţinea plin de seriozitate:

— Stepan e ca o carte de ghicitori.

Kukuşkin vădea o mare iscusinţă în toate, era şi dogar, şi sobar, dulgherea ca un meşter în lege, se pricepea şi la stupărit, mai învăţa şi femeile cum să crească păsări, şi în toate avea spor, deşi se moşmondea şi nu-l trăgea inima la treabă. Se prăpădea după mâţe şi ţinea acasă la el vreo zece asemenea dihănii, mari şi mici, pe care le ghiftuia cu ciori şi stăncuţe. Şi, nărăvindu-le la carne dulce de pasăre, stârni şi mai şi mânia oamenilor, fiindcă mâţele lui sugrumau pui şi găini, încât muierile vânau pe capete lighioanele lui Stepan. Lângă baia unde se aciuase Kukuşkin răsunau adesea ţipete crâncene de muieri făcute foc şi pară, dar lui nici că-i păsa.

— Fă, toantelor, mâţa e un vânător mai ager de cum e câinele. Uite, eu le învăţ să prindă păsări, ne-apucăm să creştem mâţe cu sutele, pe urmă le vindem şi vă pricopsiţi, toantelor!

Ştiutor de carte cândva, uitase tot ce ştia şi nici nu dorea să-şi mai amintească. Dăruit din născare cu agerime de minte, prindea miezul spusei Hoholului mai lesne decât toţi ceilalţi.

— Aşa, aşa! făcea el, strângând din ochi ca un copil care înghite o doctorie amară. Vasăzică, Ivan

cel Groaznic nu duşmănea prostimea…

El, Izot şi Pankov veneau seara la noi şi rămâneau adesea până la miezul nopţii, ascultând povestirile Hoholului despre rânduiala lumii, despre traiul de prin alte ţări, despre fierbinţeala revoluţionară a popoarelor. Pankov admira mai ales revoluţia franceză.

— Uite, asta cotitură de viaţă! exclama el cu încuviinţare.

În urmă cu doi ani se despărţise de taică-său, un chiabur cu o guşă cât toate zilele şi cu nişte ochi holbaţi de te băgau în sperieţi, însurându-se „din dragoste” cu o fată orfană, nepoată de-a lui Izot, pe care o ţinea din scurt, dar o purta în straie orăşeneşti. Taică-său îl afurisise pentru îndărătnicia de a-i nesocoti cuvântul, şi ori de câte ori trecea pe lângă izba nou-nouţă a feciorului, scuipa încrâncenat de năduf. Pe lângă că închiriase izba lui Romas, Pankov mai ridicase şi prăvălia de alături, înfruntând astfel pe bogătanii satului şi stârnindu-le ura. Dar lui parcă nici nu-i păsa, vorbea despre ei cu dispreţ, iar când vorbea cu ei, se arăta grosolan şi batjocoritor. Pentru el era o povară să trăiască la ţară.

— Dacă ştiam o meserie, mă aciuam undeva la oraş…

Bine făcut, umbla totdeauna curtat îmbrăcat, ambiţios din fire şi demn. În felul cum judeca, se vădea neîncrezător şi plin de prevedere.

— Te-ai apucat de treaba asta dintr-un imbold al inimii, ori aşa, cu socoteală? îl întrebă el într-una din zile pe Romas.

— Tu ce crezi?

— Lasă, zi tu.

— După tine, cum e mai bine?

— Ştiu eu! Tu cum zici?

Hoholul, îndărătnic peste măsură, nu se lăsă până nu-l aduse să-şi spună părerea.

— E mai bine să faci cum te învaţă mintea, nici vorbă. Mintea trage folos din toate, şi unde-i folos,

treaba are cheag şi ea. Inima e un rău sfetnic. Dacă m-aş potrivi inimii, aş face la boacăne, aoleu! Bunăoară, îi puneam foc popii, ca să nu se mai bage altă dată unde nu-i fierbe oala!

Popa, un moşneag pirpiriu şi hain, cu o mutrişoară de cârtiţă, îl otrăvise rău, amestecându-se în sfada lui cu taică-său.

La început, Pankov mă privea cam pieziş, aproape duşmănos, ba se şi răstea la mine, de parcă el mi-ar fi fost stăpân. La scurtă vreme, arţagul îi pieri, deşi simţeam că mai păstra o ascunsă neîncredere faţă de mine. Altminteri, nici eu nu-l prea aveam la inimă.

Serile petrecute în odăiţa curată, cu pereţii de bârne, mi-au rămas adânc întipărite în minte. Ferestrele grijuliu oblonite, lampa care ardea pe colţul mesei, şi în faţa lămpii omul cu fruntea teşită, cu părul tăiat scurt şi barba mare. Spunea:

— Rostul vieţii e ca omul să se depărteze tot mai mult de dobitoace…

Cei trei ascultau cu luare-aminte, tustrei cu ochi frumoşi şi chipuri pline de inteligenţă. Izot, nemişcat, parcă trăgea cu urechea la un zvon depărtat, pe care numai el îl auzea. Kukuşkin se tot foia, de parcă îl pişcau ţânţarii, în vreme ce Pankov, ciupindu-şi mustăcioara bălaie, cugeta încetişor:

— Vasăzică, norodul trebuie totuşi să se împartă în mai multe tagme.

Îmi plăcea tare mult că Pankov nu-i vorbea urât niciodată lui Kukuşkin, care îi era argat, şi asculta cu luare-aminte bazaconiile hazlii ale acestui visător.

Când isprăveam cu taifasul, urcam la mine în pod, mă aşezam la fereastra deschisă şi priveam la satul adormit şi la câmpurile stăpânite de tăcere. Licărul stelelor împânzea noaptea, şi ele erau cu atât mai aproape de pământ, cu cât ardeau mai departe de mine. Îmi simţeam inima strânsă în muţenia aceea din jur, iar gândurile mi se risipeau

în necuprinsul zărilor. Vedeam mii de sate tupilate fără grai pe întinderea pământului, aidoma satului nostru. Totul era nemişcare, tăcere.

Pustietatea cufundată în beznă mă învăluia cu suflarea-i călduţă, mii de lipitori nevăzute îmi năpădeau sufletul, somnul mă toropea treptat, aducându-mi o nelinişte vagă, tulburătoare. Mă simţeam tare mic şi neînsemnat pe faţa pământului.

Viaţa satului, lipsită de bucurii, mi se perinda pe dinaintea ochilor. Auzisem şi citisem de multe ori, că la ţară oamenii trăiesc o viaţă mai sănătoasă şi mai lipsită de prefăcătorie decât la oraş. Dar eu îi vedeam mujici trudind ca nişte ocnaşi. Ştiam printre ei mulţi bolnavi din pricina muncii istovitoare, pe câtă vreme veselia era aici o raritate. Meşterii şi muncitorii de la oraş, deşi roboteau până dădeau în bot şi ei, aveau un trai mai vesel şi nu se văicăreau pe seama vieţii atât de sâcâitor şi de plicticos ca oamenii aceştia ursuzi. Viaţa ţăranului nu mi se părea deloc simplă, ea îl ţinea într-o veşnică încordare faţă de pământ şi-i cerea multă şiretenie şi prevedere faţă de cei din jur. Nici prefăcătoria nu lipsea din viaţa asta a lor săracă, cu duhul, dimpotrivă, îţi sărea în ochi că toţi din sat trăiesc pe dibuite, ca orbii, că pururi se tem de ceva, că nu se încred unii în alţii şi au ceva de lup în felul lor de a fi.

Îmi venea greu să înţeleg îndărătnica lor vrăjmăşie faţă de oameni ca Hoholul, Pankov şi toţi „ai noştri", care nu doreau altceva decât rostuirea unui trai mai bun.

Vedeam limpede foloasele omului de la oraş, setea lui de fericire, mintea lui iscoditoare şi îndrăzneaţă, felurimea ţelurilor şi frământărilor sale. Şi în asemenea nopţi îmi aminteam neabătut de doi orăşeni:

„F. KALUGHIN şi Z. NEBEI

Meşteri ceasornicari, repară orice aparate, instrumente chirurgicale, maşini de cusut, cutii de muzică de toate sistemele şi altele.”

Firma asta străjuia deasupra intrării înguste a unei prăvălioare cu câte o fereastră colbuită de o parte şi de alta a uşii. La una din ferestre şedea F. Kalughin, un om îndesat, cu un cucui pe ţeasta pleşuvă şi gălbejită, cu faţa rotundă, ţinând o lupă la ochi; scormonea cu un cleştişor fin în maşinăria ceasornicelor, mai totdeauna zâmbind, ori fredonând cu gura rotunjită, ascunsă sub peria căruntă a mustăţii. La cealaltă fereastră şedea Z. Nebei, tuciuriu şi cu părul inelat, cu nasul mare şi strâmb, cu ochii cât nişte prune şi o ţăcălie ascuţită. Sfrijit şi uscat cum era, semăna cu un diavol. Şi el desfăcea şi întocmea la loc tot soiul de şurubaşe mărunţele, iar uneori îi auzeai pe neaşteptate vocea lui de bas:

— Tra-ta-tam-tam-tam!

În spatele lor, azvârlite claie peste grămadă, vedeai o mulţime de lăzi, maşini, tot soiul de rotiţe, aristoane, globuri, poliţele erau ticsite cu obiecte metalice de diferite forme, iar pe pereţi o sumedenie de ornice îşi legănau pendulul. Aş fi stat toată ziulica să mă uit la ei cum lucrează, dar eram lung şi le luam lumina, din care pricină făceau amândoi nişte mutre fioroase, dădeau din mâini şi mă alungau. Plecam, zicându-mi cu pizmă în sinea mea:

„Mare noroc să ştii de toate!”

Îi respectam pe aceşti oameni şi eram încredinţat că ei cunoşteau tainele oricărei maşinării, oricărui instrument, şi puteau drege orice pe lumea asta. Aşa oameni mai zic şi eu.

În schimb, satul nu-mi plăcea şi pe mujici nu-i înţelegeam. Femeile, mai cu seamă, se jeluiau mereu de boli, ba că le „înţeapă la lingurică”, ba că „li se taie suflarea în piept”, ba că au „cârcei la rânză”, şi despre toate sporovăiau bucuros şi pe

săturate în zilele de sărbătoare, strânse în pragul izbelor, ori pe malul Volgăi. La toţi le sărea ţandăra din te miri ce şi se ocărau de mama focului. O strachină de pământ care preţuia cel mult douăsprezece copeici făcu trei familii să se bată cu parii, lăsând o bătrână cu mâna ruptă şi un flăcău cu ţeasta crăpată. Şi nu era săptămână fără bătaie.

Flăcăii se purtau faţă de fete cu vădită neruşinare, le amărau cu tot felul de pozne; bunăoară, când le prindeau pe câmp, le săltau poalele în cap, legându-le zdravăn cu un curmei de tei şi ziceau că „lasă fata mândră floare”. Fetele, despuiate până la brâu, ţipau şi ocărau ca din gură de şarpe, dar joaca părea totuşi să le placă, fiindcă îşi slobozeau poalele mai încet decât ar fi putut să o facă. La biserică, la vecernie, flăcăii le ciupeau, de parcă numai pentru asta veneau la slujbă. Duminică, la predică, popa îi muştruluia din amvon:

— Sunteţi mai prejos decât dobitoacele! N-aţi găsit alt loc pentru blestemăţiile voastre?

Romas îmi povestea:

— În Ucraina, la drept vorbind, norodul se arată niţel poet în ale credinţei, pe când aici, credinţa în Dumnezeu ascunde instinctele cele mai grosolane – frica şi lăcomia. Cei de-aici, află de la mine, nu cred în Dumnezeu din inimă şi nici nu-s pătrunşi de măreţia şi puterea lui. Dar poate că-i mai bine aşa, se vor smulge mai lesne din jugul religiei, fiindcă, la drept vorbind, religia e cea mai vătămătoare dintre toate prejudecăţile!

Flăcăii din sat erau lăudăroşi, dar şi fricoşi. Au încercat în vreo trei rânduri să mă otânjească, luându-mă pe neaşteptate, noaptea, pe uliţă, dar au rămas mofluzi. O singură dată m-a pălit unul cu bâta în picior. Bineînţeles, nu i-am pomenit nimic lui Romas despre asta, dar el, băgând de seamă că şchiopătez, a ghicit singur despre ce era vorba.

— Ehei, văd că n-ai scăpat de plocon… Ţi-am spus eu!

Deşi Romas mă sfătuia să nu mă plimb noaptea, o porneam uneori prin grădinile de zarzavat, coboram până la malul Volgăi şi mă cuibăream undeva sub sălcii, privind prin perdeaua străvezie a nopţii, devale, înspre luncile de dincolo de râu. Volga curgea domol, plină de măreţie, aurită din belşug de lumina soarelui nevăzut, pe care o răsfrângea luna cea moartă. Nu-mi plăcea luna – avea ceva sinistru şi trezea în mine o nelămurită tristeţe, imboldul de a urla în deşert ca şi câinii. M-am bucurat grozav aflând că luna nu luminează cu lumina ei, că este moartă, că nu există şi nu poate exista viaţă pe întinderea ei. Până atunci mi-o închipuisem locuită de nişte oameni de aramă, alcătuiţi din triunghiuri, care se mişcă aidoma unor compasuri, cu răsunet cumplit, cam cum se aud clopotele noastre în postul mare. Pe lună, toate îmi păreau de aramă: plantele, animalele, totul zăngănea surd, dar necontenit, vrăjmaş pământului, urzind năpaste împotriva lui. Mă bucuram să ştiu că nu-i decât o pustietate aflată în ceruri şi totuşi aş fi dorit ca un meteor uriaş să se prăvălească pe lună, iar forţa izbiturii să o aprindă şi să o facă să strălucească deasupra pământului cu lumina ei proprie.

Privind cum freamătă pe Volga brâul de brocart al luminii, născută undeva în noapte şi mistuindu-se în umbra neguroasă a malului stâncos, îmi simţeam mintea mai ageră, mai vioaie. Gândurile mele fugeau tot la lucruri ce nu se lăsau prinse în cuvinte şi străine cu desăvârşire de toate întâmplările trăite peste zi. Râul uriaş se mişca aproape fără zgomot în falnica-i înaintare. Pe calea apei largă şi întunecată luneca un vapor, semănând cu o pasăre monstruoasă cu pene de foc şi lăsând în urma lui un foşnet lin, ca un fâlfâit greu de aripi. Lângă malul învelit de luncă plutea o luminiţă, prelungindu-se pe unde într-o rază roşie, ascuţită; era un pescar la prins peşte, dar puteai crede că o

stea hoinară a pogorât din cer şi pribegeşte pe apă ca o floare de foc.

Mulţimea celor zugrăvite în cărţi creştea, prefăcându-se în ciudate întocmiri, şi închipuirea mea ţesea neobosită icoane de o frumuseţe fără seamăn, şi-mi părea că plutesc în văzduhul blând al nopţii, pe urmele râului.

Odată, Izot mă găsi pe mal. În întunericul nopţii părea şi mai voinic, şi mai prietenos.

— Iar venişi încoace? mormăi el, şi aşezându-se lângă mine, tăcu îndelung, cu privirea aţintită deopotrivă asupra râului şi a cerului, în vreme ce-şi mângâia domol mătasea bărbii aurii.

Apoi se porni să viseze:

— O să învăţ şi-o să citesc cât oi putea, pe urmă o s-apuc pe lângă toate râurile, şi-o să pricep toate câte-s pe lume! O să-nvăţ oamenii! Da. Bine mai e, frăţioare, când poţi împărtăşi cuiva ce ai pe suflet! Muierile, unele, până şi ele te-nţeleg dacă le vorbeşti deschis. Deunăzi şedea una la mine în barcă şi mă întreba: „Ce-o să fie cu noi după moarte? Eu, zice, nu cred nici în iad, nici în lumea de-apoi.” Văzuşi? Ei, frăţioare, şi ele sunt…

Nu găsi cuvântul potrivit, tăcu şi după un timp adăugă:

— Suflete vii…

Izot era un om al nopţii. Nespus de simţitor în faţa frumuseţii, vorbea despre ea eu farmec, făcându-şi auzit glasul molcom, de copil visător. Nu ştia ce-i frica de Dumnezeu, deşi credea în Dumnezeu potrivit poruncilor bisericii, închipuindu-şi-l ca pe un moşneag înalt şi venerabil, nemăsurat în bunătate şi înţelepciune, stăpân al lumii, care nu biruie răul numai unde „nu pridideşte, că prea s-au înmulţit oamenii din cale afară. Da’ lasă, tot dovedeşte el pân’ la urmă, ai să vezi! Cu Hristos se schimbă povestea, nu-l înţeleg şi pace! Eu unul nu-i văd rostul. E un Dumnezeu. Bun. Când colo, uite încă unul! Cică-i fiu-său? Că doar Dumnezeu n-a murit încă…”

De cele mai multe ori, Izot tăcea, adâncit în gânduri. Doar câteodată ofta:

— Da, vasăzică aşa…

— Ce?

— Eh, vorbii şi eu pentru mine…

Şi ofta din nou, cu privirea pierdută în depărtările tulburi.

— Frumoasă mai e viaţa!

Eu încuviinţam:

— Da, frumoasă!

Apa se rostogolea falnic, părea o panglică de catifea întunecată, peste care se boltea cingătoarea argintie a Căii Laptelui, stelele mari sclipeau ca nişte ciocârlii de aur şi inima îşi cânta domol gândurile nesăbuite despre tainele vieţii.

Departe peste lunci, din norii roşietici ţâşneau razele soarelui, şi iată-l desfăşurându-şi coada de păun pe coperişurile tăriei.

— Ce minune şi soarele ăsta! mormăia Izot, cu un zâmbet fericit.

Merii erau în floare; din satul potopit de troiene trandafirii se ridicau atotbiruitoare miresme amărui, ce năbuşeau izul de dohot şi de bălegar. Sute de pomi gătiţi de sărbătoare în petalele de atlaz trandafiriu, porneau în şiruri drepte din sat spre câmpie. În nopţile cu lună şi adiere uşoară de vânt, florile fremătau ca nişte fluturi, abia auzit; grele valuri albăstrii, cu răsfrângeri de aur, părea că s-au revărsat peste sat. Privighetorile îşi spuneau neobosite cântecul pătimaş, peste zi graurii se stârneau pe întrecute şi ciocârliile nevăzute ţeseau fără odihnă deasupra pământului ghiersul lor gingaş.

Seara, în zilele de sărbătoare, fetele şi nevestele tinere se preumblau pe uliţă şi cântau, deschizând gura ca puii de pasăre, şi zâmbeau galeş, cu zâmbete ameţitoare. Izot zâmbea şi el, ca beat. Slăbise, ochii îi căzuseră în găvanele întunecate, chipul lui era şi mai grav, şi mai frumos… aducea şi mai mult a ochi de sfânt. Dormea cât era ziulica

de lungă şi se ivea în uliţă abia pe înserate, îngrijorat, gânditor, tăcut. Kukuşkin râdea de el cu grosolănie, dar prieteneşte, şi Izot, zâmbind încurcat, spunea:

— Ia mai taci, zău, las-o-ncolo… Ce să-i faci?

După o clipă adăuga cu încântare:

— Of, că dulce-i viaţa! Şi când te gândeşti câtă mângâiere îţi poate dărui, ce vorbe minunate, parcă anume făcute să te ungă la inimă! Pe unele nu le uiţi până la moarte, şi dacă, la o adică, ai învia, de ele ţi-ai aminti întâi şi-ntâi!

— Au să te snopească bărbaţii lor, ia seama! îl prevenea Hoholul prieteneşte, zâmbind şi el.

— Păi şi au de ce… zicea cu încuviinţare Izot.

Mai în fiece noapte, odată cu cântecul privighetorilor, peste livezi, peste câmpie, ori pe malul râului se auzea glasul înalt şi tulburător al lui Migun; cânta nespus de frumos, cântece minunate, şi oamenii îi iertau multe păcate pentru asta.

Sâmbătă seara, în faţa prăvăliei noastre se aduna tot mai multă lume; bătrânul Suslov, Barinov, fierarul Krotov, Migun nu lipseau niciodată. Stăteau îngânduraţi la taifas. Unii plecau, alţii veneau, şi tot aşa până la miezul nopţii.

Uneori mai încolţea câte o sămânţă de ceartă printre beţivi; mai des decât toţi îşi dădea în petec soldatul Kostin, chior de un ochi şi cu două degete lipsă la mâna stângă. Îşi sumeca mânecile şi, bumbăcind aerul cu pumnii, o pornea întins spre prăvălie, călcând ca un cocoş bătăios. Urla răguşit, cât îl ţineau bojocii:

— Mă Hohoiule, tu, seminţie spurcată, liftă turcească! Ia zi, de ce nu te duci la biserică, ai? Mă suflet de iretic! Mă zurbagiule! Ia zi, ce hram porţi tu mă?

Ceilalţi îl necăjeau:

— Mişka, de ce te-ai împuşcat tu în deşte? Te speriaşi de turci?

Soldatul sărea la bătaie, dar oamenii îl înşfăcau şi, în râsetele şi chiotele celor de faţă, îi făceau vânt în râpă, iar el, ducându-se de-a berbeleacul devale, ţipa de-ţi spărgea urechile:

— Ajutor! M-au omorât!…

Pe urmă se căţăra până sus, plin de colb, şi-i cerea Hoholului să-l cinstească musai cu un

păhărel de vodcă.

— Păi de ce să-ţi dau?

— Fiindcă am veselit adunarea! pufnea Kostin, iar oamenii râdeau cu toţii.

Într-o duminică dimineaţa, în timp ce eu eram în prăvălie, iar bucătăreasa făcuse focul la plită şi ieşise până în curte, bucătăria răsună de o bufnitură puternică, prăvălia se cutremură, încât cutiile de tablă cu caramele se rostogoliră de pe rafturi, se auzi un zăngănit de geamuri sparte şi un răpăit se lăţi pe duşumele. M-am repezit într-acolo, dar pe uşa care dădea spre odaie năvăleau din bucătărie nori negri de fum, îndărătul cărora ceva sfârâia şi trosnea. Hoholul mă apucă de umeri:

— Stai…

În tindă începu să urle bucătăreasa.

— Uf, toanta…

Hoholul se avântă prin fum, stârni o icneală de buşeli zgomotoase, înjură zdravăn şi strigă:

— Isprăveşte, auzi! Apă!

Pe podeaua bucătăriei fumegau lemne, ardeau surcele, zăceau azvârlite cărămizi, gura neagră a cuptorului arăta de parcă abia fusese măturată. Dibuind găleata cu apă prin fumăraie, am înecat focăraia de pe jos şi m-am apucat să arunc lemnele înapoi pe plită.

— Bagă de seamă! spuse Hoholul, apoi prinse bucătăreasa de braţ şi, împingând-o în odaie, porunci:

— Încuie prăvălia! Bagă de seamă, Maximîci, poate să explodeze iar… şi, lăsându-se pe vine, cercetă butucii rotunzi de brad, după care se grăbi să scoată din vatră lemnele abia aruncate de mine.

— Ce faci?

— Ia te uită!

Şi-mi arătă o cioată rotundă, având o sfârtecătură ciudată. Am văzut că era găurită cu o coarbă şi pârjolită într-un fel bătător la ochi.

— Pricepi? Dracii ăştia au umplut-o cu praf de puşcă. Dobitocii! Spune şi tu, ce poţi face cu un

funt de pulbere?

Puse cioata deoparte şi începu să se spele pe mâini:

— Bine că n-a fost Axinia aici… O păţea rău…

Fumul acrişor se risipi şi atunci am văzut toate vasele de pe poliţă făcute ţăndări, ferestrele smulse din ţâţâni, gura cuptorului ştirbită de cărămizile azvârlite pe jos.

Liniştea Hoholului din acele clipe nu-mi plăcu: se purta ca şi cum isprava asta prostească nu-l revolta câtuşi de puţin. Pe uliţă alergau băieţi, răsunau glasuri:

— Arde la Hoholu!! Foc!

O femeie se văicărea şi bocea, dincolo, în odaie, Axinia ţipa speriată:

— Mihailo Antonîci, dau să spargă uşa prăvăliei!

— Haide, haide, linişteşte-te! făcu el, ştergându-şi barba cu prosopul.

La ferestrele deschise de la odaie răsăreau mutre lăţoase, schimonosite de spaimă şi mânie, cu ochii mijiţi din pricina fumului înţepător. O voce se piţigăia cu năduf:

— Să-i gonim! Mereu e tărăboi la ei! Ce-i asta, Dumnezeule!

Un mujic mititel şi roşcat, bătând cruci peste cruci şi morfolind nişte vorbuliţe între buze, se tot căznea să sară pe fereastră; în mâna dreaptă ţinea un topor, în vreme ce cu stânga se agăţa înfrigurat de pervaz, dar mereu luneca.

Romas, cu cioata buclucaşă în mână, îl luă la rost:

— Încotro?

— Să sting focul, taică…

— Păi nu arde nicăieri…

Mujicul, căscând gura a spaimă, se făcu nevăzut. Romas ieşi în faţa prăvăliei şi, arătând cioata mulţimii adunate acolo, spuse:

— Unul dintre voi a umplut cioata asta cu praf de puşcă şi a strecurat-o la noi în stivă. Numai că

pulberea a fost puţină şi n-a făcut nicio stricăciune…

Stăteam în spatele Hoholului, cu ochii la oameni, şi l-am auzit pe cel cu toporul istorisind speriat:

— Da' când a ridicat lemnul la mine…

Soldatul Kostin, care fusese vrednic şi se afumase binişor, răcnea:

— Afară cu el, păgânul! La judecată cu el…

Cei mai mulţi tăceau, privind ţintă la Romas şi ascultându-l neîncrezători.

— Ca s-arunci o izbă în aer îţi trebuie multă pulbere, cam aşa, la vreun pud. Ei, gata, duceţi-vă acasă…

Cineva întrebă:

— Unde-i primarele?

— Acilea de jandar e nevoie!

Oamenii se împrăştiară fără grabă şi cam în silă, de parcă le părea rău de ceva.

Ne-am aşezat la ceai. Axinia turna ceaiul mai prietenoasă şi mai binevoitoare ca oricând. Uitându-se la Romas cu milă, zise:

— De, dacă nu faci plângere împotriva lor, uite, ţi se urcă-n cap…

— Nu te supără povestea asta? l-am întrebat.

— N-am vreme să mă supăr de orice gogomănie!

Mi-am spus în gând: „Dacă şi-ar vedea toţi de treabă liniştiţi ca Hoholul!"

El şi schimbase vorba. Mă vesti că va pleca foarte curând la Kazan şi mă întrebă ce cărţi să-mi aducă.

Uneori mi se părea că omul acesta are în loc de inimă o maşinărie de ceasornic, al cărei arc fusese întors o dată pentru toată viaţa. Mi-era drag şi-i purtam un adânc respect, dar aş fi vrut să se supere şi el măcar o singură dată, pe mine sau pe un altul, să răcnească, să bată din picior… Dar el nu se supăra, fie că nu era în stare, fie că nu voia. Când îl scotea din fire prostia, ori mârşăvia cuiva, ochii

cenuşii i se îngustau a batjocură, vorbea scurt şi tăios, spunând lucruri pe cât de simple, pe atât de necruţătoare.

Bunăoară, într-una din zile îl întrebă pe Suslov:

— Dumneata, om bătrân, de ce eşti făţarnic?

Fruntea şi obrajii gălbejiţi ai bătrânului se făcură încet-încet stacojii, ba până şi barba-i albă părea că bate în purpuriu la rădăcina părului.

— Că tot nu te alegi cu nimic, cel mult pierzi respectul oamenilor.

Suslov lăsa capul în pământ şi încuviinţă:

— Adevărat, cu nimic nu m-aleg!

Ceva mai târziu îi spuse lui Izot:

— Asta păstor de suflete! Uite, unul ca el ar trebui ales la cârmă…

…Romas îmi arătă scurt şi lămurit ce aveam de făcut în lipsa lui, şi mi se păru că a şi uitat de povestea cu explozia, pusă la cale anume ca să-l sperie, aşa cum uiţi de pişcătura unei muşte.

Veni Pankov, cercetă cuptorul şi bombăni posomorât:

— Nu v-aţi speriat?

— De ce?

— Ăsta-i război în lege!

— Stai colea jos să bem un ceai.

— M-aşteaptă nevasta.

— Unde-ai fost?

— La pescuit. Cu Izot.

Plecă şi în pragul bucătăriei mai spuse o dată îngândurat:

— Ăsta-i război în lege!

Cu Hoholul era întotdeauna scurt la vorbă, ca şi cum s-ar fi înţeles cu el de mult în toate treburile însemnate şi anevoioase. Ţin minte că într-un rând, după ce-l ascultă pe Romas istorisind despre domnia lui Ivan cel Groaznic, Izot spuse:

— Plicticos ţar!

— Un măcelar! adăugă Kukuşkin, iar Pankov susţinu ritos:

— Nu prea se vede să fi avut cine ştie ce glavă. Drept e că a dat iama în cneji, în schimb a sporit tagma boiernaşilor. Ba a mai adus şi boieri de pe meleaguri străine, venetici. Nu-i nicio deşteptăciune în asta. Boiernaşul e mai hain decât boierul. Musca nu-i lup, n-o poţi răpune cu puşca, dar te sâcâie mai abitir ca lupul.

Kukuşkin se arătă cu o găleată cu muruială de lut şi se apucă să lipească la locul lor cărămizile în gura cuptorului. Spuse:

— Uite ce-au născocit, diavolii! Păduchii de pe ei nu-i pot stârpi, da' când e vorba să doboare omul, sunt gata, poftim! Tu, Antonici, să n-aduci multă marfă o dată, mai bine mai puţin şi mai des, că ăştia îţi pun foc de-a binelea, bagă de seamă. Acuma, când isprăveşti şi cu trebşoara ceea, chiar că poţi să te-aştepţi la o belea!

„Trebşoara ceea" le stătea ca sarea în ochi la toţi bogătanii satului – era un artel al celor cu livezi. Ajutat de Pankov, Suslov şi de alţi doi-trei oameni cu judecată, Hoholul aproape că pusese totul pe roate. Câştigase bunăvoinţa celor mai mulţi dintre oameni, în prăvălie sporeau muşteriii văzând cu ochii, ba până şi nişte „terchea-berchea" ca Barinov, ori Migun se dădeau peste cap să-l ajute cu tot ce puteau.

Migun îmi plăcea mult de tot, cântecele lui atât de frumoase şi de triste îmi mergeau la inimă. Cânta cu ochii închişi şi faţa nu-i mai zvâcnea sub puterea cârceilor. Trăia mai ales în nopţile fără lună, ori cu cerul ascuns sub zăbranicul norilor. Câteodată mă vestea de cu seară în şoaptă:

— Vină la Volga.

Aşezat călare la cârma luntrei, cu picioarele strâmbe şi tuciurii muiate în apa întunecată, îşi pregătea dichisurile de prins cega, neîngăduite de stăpânire, şi zicea asurzit:

— Când boierul mă batjocoreşte, treacă-meargă, mai rabd, mânca-l-ar câinii să-l mănânce, fiindcă-i faţă luminată, ştie ce eu nu le ştiu. Da' când mă

asupreşte unul dintr-ai mei, un mujic, cum să îngădui? Unde-i deosebirea dintre noi? Doar că el numără ruble şi eu copeici – nimic mai mult!

Faţa îi zvâcnea a durere, sprânceana i se zbuciuma, degetele-i roboteau zorite, desfăcând şi ascuţind cârligele cu pila, în vreme ce glasul lui pornit din inimă susura blând:

— Lumea zice că-s hoţ. Adevărat, mai păcătuiesc şi eu. Da' care nu trăieşte din jaf? Toţi sug şi rod unul de la altul. Chiar aşa. Dumnezeu nu ne iubeşte, în schimb ne răsfaţă dracul.

Râul întunecat îşi purta apele la vale pe dinaintea noastră; deasupra lui lunecau nori plumburii, malul cu luncile stătea cufundat în beznă. Valurile lipăiau uşurel pe nisipul malului nostru, răcorindu-mi picioarele, ca şi cum mă ademeneau să mă duc şi eu cu ele, plutind în noaptea fără de margini.

— De, trebuie să trăieşti, nu? oftă Migun.

Sus pe deal, un câine urla a pustiu. Îmi spuneam ca în vis:

„Şi de ce trebuie să trăiască cei ca tine, aşa cum trăieşti tu?"

O linişte desăvârşită şi un întuneric de nepătruns învăluiau râul – un întuneric călduţ, parcă fără de sfârşit, de te treceau fiorii.

— Au să-l omoare pe Hohol. Vezi să nu-ţi facă felul şi ţie, mormăi Migun, şi deodată începu să-i zică domol:

Maica mult mă îndrăgea-a-a
Şi din gură îmi grăia-a-a:
Iaşa, sufleţel iubit,
Trăieşte, maică, tihnit…

Închidea ochii, glasul i se înfiripa şi suna mai trist, degetele ce depănau aţa cârligelor se mişcau mai încet.

Îmi făcui mare păcat

Aveam un simţământ ciudat, mi se năzărea că pământul spălat de uriaşele ape întunecate, în greoaia lor unduire, se prăvăleşte în valuri, iar eu lunec de pe mal şi mă tot duc la vale cu ele, în bezna unde soarele s-a înecat pe vecie.

Migun tăcu la fel de neaşteptat cum începuse cântecul, împinse luntrea în apă, se aşeză la vâsle şi se mistui în negură. Mă uitam în urma lui şi-mi ziceam: „Şi de ce trebuie să trăiască cei ca tine?”…

Barinov se afla şi el printre prietenii mei. Era un aiurit, un lăudăros şi un leneş, un intrigant şi un vântură-lume fără de astâmpăr. Trăise pe vremuri la Moscova şi acum scuipa când vorbea despre ea:

— Oraşul iadului! Un balamuc. Biserici au paisprezece mii şi încă şase la număr, iar moscoviţii sunt toţi nişte pungaşi! Şi toţi plini de rapăn, aidoma cailor, zău! Negustori, militari, târgoveţi – toată suflarea umblă şi se scarpină mereu. Adevărat, au acolo o namilă de ostroment – ţarul tunurilor. L-a turnat Petru cel Mare cu mâna lui, ca să tragă în răzvrătiţi. O femeie, una de neam, a ridicat răzmeriţă împotriva lui, vezi, unde-l iubea. A trăit cu ea şapte ani în cap, zi de zi, şi pe urmă du-te, a lăsat-o cu trei copii. Muierea s-a făcut foc – şi haida, ţin’ te răzmeriţă! Şi aşa, frate-meu, când a bubuit el cu tunul ăla, a culcat la pământ dintr-o dată nouă mii trei sute şi opt răzvrătiţi. S-a speriat singur. „Ia, zice către mitropolitul Filaret, să ferecăm gura mişelului, ca să nu ne mai ducă în ispită.” Şi-au ferecat gura tunului…

I-am spus că toate astea sunt bazaconii, dar Barinov se supără:

— Doam-mne Dumnezeule! Asta mi-a povestit-o de-a fir-a-păr un om cu carte, şi tu de colo…

Umblase şi pe la Kiev, dornic să vadă „sfintele moaşte”. Istorisea:

— Oraşul ăsta e cam în felul satului nostru, stă şi el pe o culme, şi are un râu, am uitat cum îi zice. Eh, o băltoacă pe lângă Volga! Drept să spun, oraşu-i cam încurcat. Toate uliţele-s strâmbe şi tot urcă la deal. Popor – numai hoholi, dar de alt sânge decât Mihailo Antonov, jumate leşesc, jumate tătăresc. Nici nu vorbesc aşa ca oamenii, clămpănesc. Nişte neţesălaţi şi nişte jegosi. Sendoapă cu broaşte, pe la ei prinzi broaşte de câte zece funţi una. Umblă în care cu boi, ba şi ară cu boii. Au o mândreţe de boi, cel mai pricăjit e de patru ori cât unul de-al nostru. Trage optzeci şi trei de puduri la cântar! Călugări au cincizeci şi şapte de mii, arhierei două sute şaptezeci şi trei… Măi moacă pestriţă! Cum de te-ncumeţi tu să mă înfrunţi? Am văzut totul eu ochii mei, păi ce, ai fost tu pe-acolo? N-ai fost. Păi vezi! Mie, frate, nu-mi place nici de frică să le-nfloresc…

Se prăpădea după cifre, îl învăţasem să adune şi să înmulţească, dar împărţirea nu o putea suferi. Înmulţea cu patimă numerele cu mai multe cifre, greşea vitejeşte, după ce scria cu băţul pe nisip un lung şir de cifre, se uita la ele uimit, holbându-şi ochii copilăroşi:

— Poftеşte de spune cu gura drăcovenia asta – nimerica nu-i în stare!

Pe lângă că-l vedeai clădit ca vai de lume, Barinov umbla zburlit şi zdrenţăros, în schimb era aproape frumos la chip, cu bărbuţa lui inelată, care te înveselea, şi cu zâmbetu-i de copil în ochii albaştri. Semăna cumva cu Kukuşkin şi pesemne că tocmai din pricina asta se fereau unul de altul.

Plecase în două rânduri să pescuiască la Marea Caspică şi bătea câmpii şi despre asta:

— Marea, frate-miu, nu-şi are pereche pe lume. Te simţi ca o muscă în faţa ei! Uiţi de tine când stai cu ochii la ea! Şi ce dulce viaţă e acolo! Vine tot felul de lume, am văzut până şi un arhimandrit, da’ nimic de zis, muncea! Ştiam eu o bucătăreasă la un procuror – ibovnica lui. Adică, ce-i mai

lipsea? Şi uite că pân' la urmă n-a mai răbdat. „Mieşti tare drag, procurorule, zice, da' tot te las. Rămâi cu bine!" Te cred, că dacă ai văzut marea barem o dată, mereu îi duci dorul. Stă ea aşa întinsă, cât e hăul. Îmbulzeală – ioc, taman ca-n ceruri! Şi eu o să mă duc acolo şi-acolo o să rămân totdeauna. Nu-mi plac oamenii, asta e! Ar trebui să trăiesc într-un schit, ca sihastrii. Numai vezi că nu prea ştiu eu un schit mai acătării…

Rătăcea prin sat ca un câine de pripas, lumea îl dispreţuia, dar stătea să-i asculte poveştile cu aceeaşi încântare eu care asculta şi cântecele lui Migun.

— Minte de-ngheaţă apele! Da' are haz…

Aiurelile lui tulburau câteodată până şi judecata unora cu picioarele pe pământ, ca Pankov. Neîncrezătorul mujic îi spuse într-o zi Hoholului:

— Barinov zice că nici în cărţi nu scrie chiar tot despre Ivan cel Groaznic, că multe au rămas tăinuite. Cică ar fi fost vrăjitor şi se preschimba în vultur, că de-atunci se bat banii cu un vultur pe ei, în cinstea lui.

Băgam de seamă – pentru a câta oară? — că istoriile neobişnuite, fantastice, vădit născocite, ba uneori şi prost ticluite, plăceau oamenilor mult mai mult decât povestirile izvodite din adevărul vieţii. Îi împărtăşeam nedumerirea mea Hohotului şi el mă încredinţa zâmbind:

— Trece şi asta! Să-nveţe oamenii să gândească şi se lămuresc ei singuri unde stă adevărul. Cât despre chisnovaţii ca alde Barinov sau Kukuşkin, cată să-i înţelegi. Vezi, ei sunt nişte artişti, plăsmuiesc. Hristos trebuie să fi fost şi el un chisnovat, cam aşa ca ei. Şi recunoaşte, că a plăsmuit şi el câte ceva nu tocmai de lepădat…

Mă mira că toţi oamenii aceştia pomeneau de Dumnezeu numai rareori şi cam în silă; singur bătrânul Suslov spunea la tot pasul, pătruns:

— Toate, de la Dumnezeu vin!

Şi de fiece dată desluşeam în aceste cuvinte o umbră de deznădejde. Altminteri, mă împăcam de minune cu toţi şi am învăţat multe de la ei în nopţile de tăifăsuială. Orice frământare împărtăşită celor din jur de către Romas mi se părea că-şi are rădăcinile înfipte în însuşi miezul vieţii, aidoma unui copac puternic, şi că acolo, în măruntaiele vieţii, ele se înfrăţeau cu rădăcinile unui alt copac, numărând anii cu sutele şi el, iar pe fiecare dintre crengile lor înverzea frunzişul bogat al cuvintelor răscolitoare şi înfloreau gânduri vii. Mă simţeam mai copt acum, după ce mă îndopasem atâta cu mierea aţâţătoare a cărţilor, vorbeam cu mai multă siguranţă şi adesea Hoholul mă lăuda, zâmbind:

— Bravo, Maximîci!

Îi eram nespus de recunoscător pentru asta.

Pankov o aducea uneori cu el şi pe nevastă-sa, o femeie mărunţică, îmbrăcată „ca la oraş”, cu chipul blând şi ochii albaştri. Se aşeza tăcută într-un colţ, subţiindu-şi cu sfiiciune buzele, dar la câtva timp gura i se deschidea a mirare şi ochii i se măreau speriaţi. Auzind câte o vorbuliţă mai fără perdea, zâmbea ruşinos şi îşi ascundea faţa în palme, iar Pankov, făcându-i cu ochiul lui Romas, spunea:

— De, pricepe!

La Hohol veneau oameni şi din prin alte părţi, care se fereau să fie văzuţi; el îi ducea în odăiţa mea din pod şi zăboveau acolo ceasuri întregi.

Axinia le ducea sus mâncare şi băutură, şi tot acolo dormeau, fără să-i ştie nimeni afară de mine şi de bucătăreasă – ea îi era credincioasă lui Romas ca un câine şi se uita la el ca la o icoană. Izot şi Pankov duceau oaspeţii noaptea cu luntrea la câte un vapor care tocmai trecea, ori până la cheiul din Lobîşki. Eu mă uitam din deal la luntrea cât bobul de linte pe apa întunecată ori poleită de lună, şi urmăream licărul felinarului, menit să vestească prezenţa lor căpitanului de pe vapor; mă

uitam şi mă simţeam părtaş la o cauză tainică, măreaţă.

Din când în când venea de la oraş Maria Derenkova, dar ochii ei erau văduviţi de ceea ce mă tulbura odinioară – vedeam ochii unei fete fericite să se ştie frumuşică şi curtată de un bărbat înalt şi bărbos. El îi vorbea la fel de liniştit şi un pic ironic, aşa cum vorbea cu toţi din jur, numai că-şi netezea barba mai des şi avea în ochi o sclipire mai caldă. Ea ciripea subţirel şi voios; era într-o rochie albastră, o panglică la fel îi strângea părul bălai, şi mâinile-i de copil trădau un neastâmpăr ciudat, ca şi cum tot căuta să se agaţe de ceva. Fredona mai toată vremea cu gura închisă şi-şi făcea vânt cu batista, răcorindu-şi faţa îmbujorată şi strălucitoare de mulţumire. Avea în ea ceva ce mă tulbura într-un fel nou, neplăcut, sâcâitor. Drept care cătam să o văd cât mai puţin cu putinţă.

Pe la mijlocul lui iulie dispăru Izot. Se zvonea că s-a înecat şi după vreo două zile zvonul se adeveri: în josul apei, la vreo şapte verste de sat, oamenii îi găsiră luntrea azvârlită pe mal, în buza luncii, cu fundul spart şi cu o latură sfărâmată. Bănuiau că nenorocirea s-a întâmplat fiindcă Izot a adormit în larg şi luntrea, purtată de curent, s-a izbit de boturile a trei şlepuri ancorate laolaltă, cam la cinci verste de sat. Când a picat nenorocirea asta, Romas era plecat la Kazan. Seara veni la mine Kukuşkin, se aşeză abătut pe nişte saci, tăcu un timp, aţintindu-şi picioarele, pe urmă îşi aprinse o ţigară şi mă întreabă:

— Când e Hoholul înapoi?

— Nu ştiu.

Începu să-şi frece apăsat cu palmele obrazul stâlcit, înjurând încetişor de mamă şi hârâind, ca şi cum s-ar fi înecat cu un os.

— Ce-i cu tine?

Se uită la mine, muşcându-şi buzele. Avea ochii roşii şi-i tremura bărbia. Văzându-i aşa, fără grai,

m-am speriat, aşteptându-mă la cine ştie ce veste proastă. În cele din urmă, după ce aruncă o privire pe uliţă, Kukuşkin abia îngăimă:

— Am fost acolo cu Migun, de-am cercetat luntrea lui Izot. Fundul e spart cu toporul, pricepi? Carevasăzică, pe Izotuşka l-au omorât! Alminteri nu se poate…

Scuturând din cap, se porni să înjure de mamă, şi trântea înjurăturile una după alta, zguduit de sughiţuri, într-un plâns fără lacrimi; mai apoi, potolindu-se, începu să-şi facă cruce. Mi se strângea inima văzându-l pe Kukuşkin răzbit până la lacrimi, cum nu putea, nu ştia să plângă şi tremura tot, sugrumat de mânie şi durere. Sări în picioare şi plecă, scuturând iar din cap.

A doua zi, către seară, nişte băieţi duşi la scăldat îl găsiră pe Izot sub un şlep spart, azvârlit pe mal niţel mai sus de sat. Fundul şlepului stătea pe jumătate scos în pietrele malului, pe jumătate în apă, şi dedesubtul cesteia din urmă, la pupă, agăţat de sfărâmăturile cârmei, zăcea, cu faţa în jos, trupul deşirat al lui Izot, cu ţeasta crăpată şi goală – apa îi spălase creierii. Pescarul fusese lovit pe la spate şi ţeasta lui părea despicată cu barda. Apa îl legăna, aruncându-i picioarele spre mal şi zbuciumându-i braţele, încât ai fi zis că Izot îşi încordează puterile, ca să se caţere pe mal.

Vreo douăzeci dintre bogătanii satului stăteau roată în jur, cu chipurile posomorâte şi pline de încordare. Sărăcimea nu se înapoiase încă de la câmp, primarul, un hrăpăreţ şi un fricos, se vântura de colo-colo, împungând aerul cu băţul din mână, se tot fornăia şi-şi tot ştergea nasul cu mâneca rubăştii trandafirii. Kuzmin, băcanul cel îndesat, proptit pe picioarele răşchirate şi cu pântecele scos în afară, se uita când la mine, când la Kukuşkin. Tot încrunta ameninţător din sprâncene, dar mie mi se părea vrednic de milă cu ochii lui spălăciţi, care lăcrimau mereu, şi cu faţa-i ciugulită de vărsat.

— Of, ce dandana! se tânguia primarul, călcând mărunţel şi zorit cu picioarele-i strâmbe. Aoleu, măi oamenilor, nu-i a bună!

Noră-sa, o nevastă tânără şi trupeşă, se ghemuise pe un bolovan şi se uita prostită la apă, făcându-şi cruce cu mâna tremurândă; buzele i se mişcau, şi cea de jos, groasă şi roşie, spânzura greţos, ca la câini, dezgolindu-i dinţii galbeni de oaie. Din deal, fete şi băieţi se rostogoleau ca nişte gheme de toate culorile, oameni colbuiţi coborau cu grabă. Mulţimea şuşotea asurzit, cu fereală:

— Cârcotaş a mai fost şi ăsta!

— Cum adică?

— Ba uite cine-i cârcotaş, Kukuşkin…

— Un suflet prăpădit de pomană…

— Izot era paşnic…

— Pa-aşnic? răcni Kukuşkin, repezindu-se în mijlocul mujicilor. Şi-atunci, de ce l-aţi omorât, ai? Mişeilor! Ai?

Din senin, o femeie izbucni într-un râs smintit, şi hohotele ei isterice şfichiuiră mulţimea ca un bici. Oamenii începură să urle, repezindu-se unul la altul şi împroşcându-se cu ocări şi sudalme; Kukuşkin se năpusti asupra băcanului şi-i muşcă o palmă năprasnică pe obrazul ciuruit de vărsat.

— Na lighioană!

Croindu-şi drum cu pumnii, ieşi numaidecât din învălmăşeală şi-mi strigă aproape voios:

— Tu şterge-o, că se lasă cu bătaie!

Între timp îl şi pocnise unul, şi scuipa sânge din buza zdrelită, dar faţa îi strălucea de mulţumire…

— Văzuşi cum l-am altoit pe Kuzmin?

Barinov se apropie într-un suflet de noi, uitându-se speriat la mulţimea bulucită lângă şlep, dincotro trâmbiţa glasul piţigăiat al primarului.

— Ba nu, tu dovedeşte pe cine îngădui eu? Dovedeşte!

— Eu o şterg de-aici, bombăni Barinov, urnindu-se la deal.

Era o seară înăbuşitoare, zăduful îmi tăia răsuflarea. Soarele purpuriu cobora printre norii groşi, sinilii, razele-i roşii se răsfrângeau în frunzişul lucios al tufelor; undeva bubuia tunetul.

În faţa mea se legăna trupul lui Izot şi pe ţeasta-i crăpată, părul, luat de şuvoiul apei, stătea măciucă. Mi-am amintit de glasul lui domol şi de vorbele lui frumoase:

„Tot omul are ceva de copil într-însul şi tocmai asta trebuie să preţuim noi mai mult! Bunăoară, Hoholul: ai zice, că-i un om de fier, da' vezi, are suflet de copil!"

Kukuşkin, care păşea alături de mine, mormăia întunecat:

— Aşa o să păţim cu toţii… Doamne, câtă prostie!

După două zile se întoarse şi Hoholul, noaptea târziu, tare mulţumit de ceva, fără îndoială, fiindcă se arăta mai prietenos ca oricând. Când m-am dus să-i deschid, mă bătu pe umăr:

— Dormi cam puţin, Maximîci!

— L-au omorât pe Izot.

— Cu-u-um?…

Umerii obrajilor i se făcură cât nişte boalfe şi barba începu să-i tremure, de parcă şiroia şi i se scurgea pe piept. Încremeni în mijlocul odăii, uitând să-şi mai scoată şapca, cu ochii mijiţi, clătinând din cap.

— Aşa. Şi se ştie cine? Ei, da…

Se îndreptă încet spre fereastră şi se aşeză acolo, întinzând picioarele înainte.

— I-am spus, doar… Autorităţile au venit?

— Ieri. Pristavul.

— Şi cum e? mă întrebă, dar îşi răspunse singur: Nimic, fireşte!

I-am povestit că pristavul a tras la Kuzmin, ca de obicei, şi că l-a închis pe Kukuşkin pentru palma dată băcanului.

— Aşa. De, ce să mai vorbim!

M-am dus la bucătărie să pregătesc samovarul.

La ceai, Romas spuse:

— Păcat de oamenii ăştia, îi omoară pe cei mai buni dintre ei! Ai crede că se tem de ei. De, „alt soi”, cum se zice pe-aici. Pe când ne duceau cu convoiul spre Siberia, un ocnaş mi-a povestit că el s-a ţinut de tâlhării şi că a avut ceata lui, cinci haidamaci. Şi uite că unul dintre ei s-a apucat să le spună: „Hai, fraţilor, să lăsăm ciorilor tâlhăria, că tot nu ne-alegem cu nimic şi tot rău o ducem!” Şi ceilalţi l-au sugrumat în somn pentru vorbele astea. Tare mi l-a mai lăudat ocnaşul pe cel ucis. „După el, am mai făcut felul la vreo trei şi nu mi-a părut rău, zice, da’ de ăsta al nostru şi azi îmi pare rău, că ne-a fost fârtat credincios, era isteţ, voios şi curat la suflet”. „Atunci de ce l-aţi omorât, zic, v-aţi temut să nu vă vândă?” Ce să vezi, ocnaşul meu s-a supărat! „De unde, zice, nu ne-ar fi vândut pentru nimic în lume, oricât bănet i-ar fi dat. Numai vezi că nu ne mai venea la îndemână o asemenea prietenie – adică, noi ceilalţi, păcătoşi, iară el, chipurile, om cinstit. Nu pica bine!”

Hoholul se ridică şi începu să se plimbe prin odaie, cu mâinile la spate şi luleaua între dinţi, alb tot în cămăşoaia-i tătărească, lungă până la călcâie. Zdupăia pe duşumea cu tălpile goale, glăsuind asurzit şi îngândurat:

— De multe ori mi-a fost dat să văd teama asta faţă de omul drept, izgonirea celui vrednic şi bun din viaţă. Există două atitudini faţă de asemenea oameni: ori se năpustesc plini de înverşunare să-i distrugă, după ce i-au hăituit îndelung şi fără nicio milă, ori li se uită în ochi şi se târăsc în faţa lor ca nişte câini, ceea ce, totuşi, se întâmplă mai rar. Dar să le urmeze pilda, să înveţe de la ei cum să trăiască, aşa ceva nu pot, nu sunt în stare. Sau nu vor.

Luând în mână paharul în care ceaiul se răcise, urmă:

— S-ar putea şi asta – să nu vrea! Judecă şi tu. Oamenii îşi încropesc după multă caznă un trai, se

deprind cu el şi numai ce se pomenesc cu un oarecine, un răzvrătit, care le spune: „Nu e bine cum trăiţi!” „Cum, adică, nu-i bine? Am dat tot ce-am avut mai acătării în noi, ca să rostuim şi viaţa asta, aşa cum e, auzi tu, lua-t-ar naiba să te ia!” Şi unde mi-l trăsnesc în moalele capului pe omul cel drept, venit să-i dăscălească! Asta ca să nu le mai strice socotelile! Şi totuşi, adevărul vieţii e de partea celor care spun: Nu e bine cum trăiţi! De partea lor e dreptatea. Tocmai ei sunt cei oare împing viaţa înainte.

Arătând cu mâna la poliţa cu cărţi, rosti:

— Mai cu seamă cei de colo! Ei, de-aş putea să scriu o carte! Dar nu-s în stare, gândesc, greoi, dezlânat…

Se aşeză la masă, îşi sprijini coatele de ea şi, luându-şi capul în mâini, murmură:

— Rău îmi pare de Izot…

Apoi tăcu multă vreme.

— Hai să ne culcăm…

M-am dus în odăiţa mea din pod şi m-am aşezat la fereastră. Fulgere depărtate scăpărau peste câmpuri, cotropind pe jumătate cerul, şi ori de câte ori lumina lor roşiatică şi străvezie spăla bolta albastră, mi se părea că luna tresare speriată. Câinii lătrau şi urlau de groază – de n-ar fi fost urletul lor, m-aş fi crezut pe o insulă pustie. Undeva spre zare bubui tunetul, valuri grele de zăpuşeală năvăleau pe fereastră.

Trupul neînsufleţit al lui Izot îmi stăruia dinaintea ochilor, zăcând sub nişte sălcii de pe mal, cu obrazul vânăt întors către cer şi ochii sticloşi scrutând parcă neîndurători în el însuşi. Barba aurie, lipită în smocuri ţepoase, îi ascundea gura deschisă a uimire.

„Lucrul cel mai de seamă pe lume, Maximîci, e bunătatea, duioşia. Aştept cu drag Paştele, fiindcă asta-i cea mai duioasă dintre sărbători!”

Pantalonii albaştri, înscorţoşaţi de soare, stăteau lipiţi de picioarele lui vinete, spălate de apele

Volgăi. Muştele bâzâiau peste faţa pescarului, leşul răspândea o duhoare greţoasă, ameţitoare.

Paşi grei se auziră pe scară: Romas intră, aplecându-se în uşă. Se aşeză pe patul meu, strângându-şi barba în pumn.

— Ştii, mă însor! Da.

— O să-i vină greu unei femei aici.

Îşi pironi privirea asupra mea, aşteptând ce-o să mai spun, dar nu găseam nimic de spus. Sclipirea fulgerelor umplea cu o lumină ireală odaia.

— Mă însor cu Maşa Derenkova.

Am zâmbit fără voie: până atunci nu-mi dăduse prin minte că-i puteai spune Maşa acestei fete. Nostim! Nu-mi aminteam nici ca tatăl sau fraţii ei să-i fi spus Maşa.

— De ce râzi?

— Aşa.

— Crezi că sunt prea bătrân pentru ea?

— O, nu!

— Mi-a spus că erai îndrăgostit de ea.

— Aşa se pare.

— Şi-acum? A trecut?

— Cred că da.

Îşi slobozi barba din strânsoare şi vorbi domol:

— La vârsta ta, omul îşi închipuie adesea că iubeşte dar la anii mei nu-şi mai închipuie, simte cum dragostea îi copleşeşte întreaga fiinţă şi nu mai poate, nu mai are puterea să se gândească la nimic altceva.

Dezvelindu-şi dinţii puternici într-un zâmbet, continuă:

— Antoniu a pierdut bătălia de la Actium împotriva împăratului Octavian fiindcă şi-a lăsat flota fără comandant, repezindu-se să o ajungă din urmă pe Cleopatra, care, de spaimă, fugise cu corabia ei de pe locul luptei. Uite câte se întâmplă!

Se ridică de pe pat, se îndreptă de mijloc şi repetă ca şi cum ar fi fost vorba de ceva potrivnic voinţei sale:

— Vasăzică, mă însor!

— Curând?

— La toamnă. După culesul merelor.

Ieşi, aplecându-şi capul în prag mai mult decât era nevoie, iar eu m-am culcat, spunându-mi că ar fi mai bine să plec în toamnă de aici. Oare ce rost avea să-mi pomenească de Antoniu? Asta chiar că nu mi-a plăcut.

Veni şi culesul merelor văratice. Recolta era îmbelşugată, merii se încovoiau până la pământ sub povara rodului. O mireasmă pătrunzătoare învăluia livezile, peste tot se auzea zarva copiilor, care adunau merele viermănoase scuturate de vânt la pământ laolaltă cu unele aurii şi roşii.

Pe la începutul lui august, Romas aduse de la Kazan o luntre plină cu marfă şi alta încărcată cu lăzi. Era într-o zi de lucru, dimineaţa, pe la ceasurile opt. Hoholul abia se spălase şi se schimbase de haine. Pregătindu-se să se aşeze la ceai, îmi spuse voios:

— Tare-i plăcut să pluteşti noaptea pe Volga…

Deodată, adulmecând aerul, făcu îngrijorat:

— Miroase a ars, ori mi se pare mie?

În aceeaşi clipă, Axinia urlă în curte:

— Foc!

Am dat buzna afară: ardea peretele magaziei dinspre grădina de zarzavat, şi noi ţineam acolo gaz, dohot, ulei. Câteva clipe ne-am holbat buimăciţi la limbile de foc, de un galben spălăcit în bătaia soarelui puternic, cum lingeau lacome peretele de scânduri, îmboldindu-se spre coperiş. Axinia aduse o găleată cu apă. Hoholul azvârli apa în peretele înflorat, lăsă găleata din mână şi spuse:

— La naiba! Butoaiele afară, Maximîci! Axinia, hai cu mine în prăvălie!

Am scos iute afară butoiul cu dohot, rostogolindu-l până în uliţă, apoi am urnit din loc un altul, cu gaz, dar mi-am dat seama îndată că vrana sărise şi gazul curgea pe jos. În timp ce căutam înfrigurat vrana, focul nu stătu să aştepte, limbile lui ascuţite se strecurară prin uşa de

scânduri a magaziei şi coperişul începu să trosnească, cântând parcă a batjocură. Rostogolind butoiul pe jumătate golit, am văzut în uliţă femei şi copiii, care veneau în fugă de peste tot, cu vaiete şi ţipete. Hoholul şi Axinia scoteau afară marfa din prăvălie şi-i dădeau drumul în râpă; în mijlocul uliţei, o babă cu părul alb, îmbrăcată în negru, ameninţa cu pumnul şi striga de-ţi spărgea urechile:

— A-ha-ha, diavolilor!

Când m-am repezit îndărăt, am găsit magazia numai vălătuci de fum gros, în mijlocul cărora ceva duduia şi pârâia; panglici roşii, şerpuitoare, spânzurau din coperiş, peretele de scânduri se prefăcuse într-un grătar încins. Fumul mă înăbuşea şi mă orbea. Abia am avut puterea să rostogolesc un butoi până în uşa magaziei, dar acolo se propti în nu ştiu ce şi rămase ţeapăn, în timp ce de pe coperiş ploua cu scântei, pârjolindu-mi pielea. Am strigat după ajutor. Hoholul veni într-un suflet şi mă smuci de braţ, trăgându-mă afară.

— Fugi! Acuşi explodează…

Se repezi în tindă, iar eu după el; am dat buzna pe scară, în pod, unde aveam o mulţime de cărţi. Le-am aruncat pe fereastră, apoi am vrut să fac la fel cu o ladă în care erau cuşme; fereastra prea îngustă nu lăsa lada să treacă şi atunci m-am apucat să scot tocul ferestrei, izbindu-l cu o greutate de cântar de o jumătate de pud. Deodată am auzit o bufnitură înfundată, apoi un plescăit puternic pe acoperiş şi mi-am dat seama că butoiul cu gaz a făcut explozie. Deasupra mea acoperişul se învăpăie, pârâi, o şuviţă roşcată de foc se prelinse în jos, ivindu-se în deschizătura ferestrei. O pală de năprasnică dogoare mă izbi în faţă. M-am repezit pe scară. Nori groşi de fum veneau în întâmpinarea mea, şerpi purpurii se târau pe trepte în sus, în vreme ce jos, în tindă, ceva trosnea cumplit, ca şi cum nişte dinţi de fier zdrumicau lemnăria. Mi-am pierdut cumpătul. Orbit de fum şi

sufocat, am rămas înţepenit locului vreo câteva clipe, care mi s-au părut o veşnicie. În ferestruica din capul scării, o mutră galbenă, cu barba roşie, se zgâi, se schimonosi ca în puterea unor cârcei, apoi pieri, şi în aceeaşi clipă, suliţe de flăcări sângerii străpunseră acoperişul.

Ţin minte, mi se năzărea că-mi sfârâie părul din cap şi nu mai auzeam nimic altceva. Am înţeles că sunt pierdut: picioarele mi se făcură grele, mă dureau ochii, deşi mi-i acoperisem cu mâinile.

Dar iată că instinctul de conservare, cu înţelepciunea-i ştiută, mi-a arătat singura cale de scăpare. Am înşfăcat în braţe salteaua, perna, o legătură de coajă de tei ţinută la topitoare, mi-am pus în cap cojocul lui Romas şi am sărit pe fereastră.

Mi-am venit în fire pe marginea râpei. În faţa mea, ghemuit pe vine, Romas ţipa:

— Cum e?

Am sărit în picioare. Priveam buimăcit cum se topea izba noastră, toată o întocmire de strujituri văpăiate, şi cum limbi ca de câine, de un roşu aprins, lingeau pământul negru din faţa ei. Ferestrele suflau fum negru, flori galbene creşteau legănându-se pe acoperiş.

— Ei, cum e? striga Hoholul. Pe faţa lui brobonită de năduşeală şi mânjită de funingine se prelingeau lacrimi murdare, ochii clipeau speriaţi. Curmeie de coajă de tei i se încâlciseră în barba udă. Mă podidi o bucurie înviorătoare – ce uriaş, atotputernic simţământ! — dar numaidecât o durere sfredelitoare mă fulgeră în piciorul stâng. M-am întins la pământ şi i-am spus:

— Mi-am scrântit piciorul…

Hoholul îmi pipăi piciorul şi deodată mi-l suci, făcându-mă să mă simt ca sub o şfichiuire nemiloasă de bici, dar după câteva minute, beat de fericire, căram şchiopătând până la baia noastră lucrurile scăpate din pârjol. Romas, cu pipa între dinţi, spunea voios:

— Când a făcut butoiul explozie şi gazul a ţâşnit pe acoperiş, eram încredinţat că ai să arzi acolo. Întâi a izbucnit o trâmbă înaltă de foc, pe urmă s-a lăţit pe cer aşa, o pălărie de ciupercă, şi vâlvătaia a cuprins casa dintr-o dată. Ei, m-am gândit, s-a zis eu Maximâci!

Îşi recăpătase liniştea lui din totdeauna. Rostui lucrurile grămadă şi-i spuse Axiniei, ciufulită şi neagră de funingine şi ea:

— Tu stai aici, să nu fure careva, că eu mă duc să sting focul…

Bucăţi albe de hârtie zburătăceau prin fumăraia din râpă.

— Of, se tângui Romas, rău îmi pare de cărţi! Tare mi-erau dragi…

Acum ardeau încă patru izbe. Era o zi liniştită, pălălaia se întindea fără grabă în dreapta şi în stingă, iar cârligele-i mlădii se agăţau parcă în silă de gardurile de nuiele şi de coperişuri. Un pieptene cu dinţii încinşi scărmăna paiele de pe coperişuri, degete strâmbe de foc ciupeau nuielele, ca şi cum ar fi ciupit strunele guslei, în văzduhul potopit de fum se lăbărţa pălălaia fierbinte, sâcâitoare şi răutăcioasă a flăcărilor, dimpreună cu sfârâitul aproape gingaş al lemnăriei mistuite de văpaie. Pe uliţă şi prin curţi picau „stăncuţe” de aur, oamenii şi femeile umblau brambura de colo-colo, temându-se fiecare pentru avutul lui, un răcnet necurmat spărgea urechile:

— A-apă!

Apa era departe, tocmai jos, devale, la Volga, Romas adună la iuţeală oamenii, scuturându-i de umeri şi împingându-i, îi împărţi în două cete şi le porunci să doboare gardurile şi acareturile din faţa focului, atât într-o parte, cât şi în cealaltă. Oamenii îl ascultau fără crâcnire şi începură să înfrunte mai chibzuit pornirea hotărâtă a focului de-a le înghiţi toată „rânduiala” şi toată uliţa. Dar munceau cu oarecare teamă şi parcă fără nădejde, ca şi cum ar fi făcut-o pentru alţii şi nu pentru ei.

Cât despre mine, eram voios şi mă simţeam mai puternic decât oricând. Am văzut în capătul uliţei un pâlc de bogătani, în frunte cu primarul şi cu băcanul Kuzmin: stăteau şi căscau gura, mulţumindu-se să privească, ori să strige, dând din mâini şi împungând aerul cu beţele lor. De pe câmp veneau mujici în goana cailor, săltându-şi coatele până la urechi, femeile le ieşeau în cale urlând, copiii alergau în toate părţile.

Se aprinseră acareturile dintr-o altă curte şi trebuia dărâmat cât mai degrabă peretele grajdului, împletit din nuiele groase şi gătit gata cu panglici roşii de foc. Oamenii se apucară să taie stâlpii gardului, dar o ploaie de scântei şi tăciuni se scutură peste ei, şi ei săriră îndărăt, frecându-şi cu palmele cămăşile ce ardeau mocnit.

— N-aveţi teamă! îi îmbărbăta Hoholul.

Degeaba. Atunci, smulse unuia căciula şi mi-o îndesă mie pe cap, zicând:

— Tu taie din capătul de colo, că eu tai de aici…

Am tăiat un stâlp, apoi încă unul şi peretele începu să se clatine. Văzând asta, m-am căţărat şi m-am prins cu mâinile de partea de sus. Hoholul mă smuci de picioare către el şi tot peretele de nuiele al grajdului se prăvăli la pământ, acoperindu-mă până la umeri. Oamenii se opintiră toţi laolaltă şi-l scoaseră degrabă în uliţă.

— Te-a fript cumva dogoarea? mă întrebă Romas.

Grija ce-mi purta mă făcea mai puternic şi mai dibaci. Dornic să-mi arăt vrednicia în ochii acestui om la care ţineam din adâncul inimii, mă repezeam ca un bezmetic peste tot, numai ca să-i merit laudele. File de prin cărţile noastre mai zburau încă prin norul de fum – leit nişte hulubi.

În dreapta am izbutit să oprim focul, dar în stânga pălălaia se lăţea din ce în ce, lăcomindu-se acum la cea de a zecea ogradă. În vreme ce parte din oameni rămaseră locului, cu ochii la

vicleşugurile şerpilor roşii, Romas se repezi cu cei mai mulţi dintre ei spre stânga. Trecând în fugă pe lângă bogătani, am auzit o icnire haină:

— El a pus focul!

Iar băcanul spuse:

— Ar trebui să ne-aruncăm niţel ochii la el, în baie!

Vorbele astea mi se înfipseră ca un spin în minte.

Când te dărui din tot sufletul unui ţel, se ştie, parcă ţi se înzecesc puterile; la fel şi eu, în avântu-mi înfrigurat, muncisem fără să mă cruţ, uitând cu desăvârşire de mine, şi în cele din urmă am căzut, istovit. Mi-aduc aminte, stăteam jos, pe pământ, cu spatele rezemat de ceva fierbinte. Romas mă stropea cu apă dintr-o găleată, în vreme ce oamenii, strânşi roată în jurul nostru, mormăiau cu respect:

— Voinic, flăcăul!

— Ăsta ştiu că nu te vinde…

Mi-am lipit capul de piciorul lui Romas şi, spre marea mea ruşine, am izbucnit în plâns. El îmi mângâia părul ud, zicând:

— Odihneşte-te! Ajunge!

Kukuşkin şi Barinov, amândoi negri ca nişte draci, mă duseră în râpă, liniştindu-mă:

— Gata, frăţioare! S-a isprăvit.

— Te-ai speriat?

Nici n-am apucat să mă întind şi să-mi vin ca lumea în fire, când am văzut vreo zece dintre bogătani, cu primarul în frunte, coborând în râpă către baia noastră. În spatele primarului păşeau doi jandarmi, care-l duceau de braţ pe Romas. Era în capul gol, cu cămaşa udă şi o mânecă sfâşiată, cu luleaua strânsă vârtos între dinţi şi crunt la faţă de te înspăimânta. Soldatul Kostin, vânturându-şi băţul în aer, răcnea ca un apucat:

— În foc cu el, ireticul!

— Deschide baia…

— Am pierdut cheia, spargeţi lacătul! spuse Romas răstit.

Am sărit în picioare, am pus mâna pe un par şi m-am dat lângă el. Jandarmii se traseră în lături, iar primarul se piţigăie speriat:

— Măi creştini, nu-i voie să spargeţi lacăte!

Kuzmin arătă spre mine, icnind:

— Uite-l şi pe ăsta… Cine-i ăsta, mă rog?

— Stai liniştit, Maximâci, zise Romas. Ei cred că am pitit marfa în baie şi că am pus singur foc prăvăliei.

— Ba amândoi!

— Sparge lacătul!

— Măi creştini pravoslavnici…

— Noi răspundem!

— Pe răspunderea noastră…

Romas îmi şopti:

— Lipeşte-te cu spinarea de spinarea mea! Să nu ne lovească pe la spate…

Au spart lacătul, vreo câţiva au intrat grămadă pe uşa băii, dar au ieşit aproape numaidecât, iar eu, folosindu-mă de cele câteva clipe de răgaz, i-am vârât parul în mână lui Romas, ridicând altul de jos.

— Nu-i nimic înăuntru…

— Nimic?

— Uf, diavolii!

Cineva rosti sfios:

— Degeaba, oameni buni…

Drept răspuns, vreo câţiva izbucniră în răsteli turbate de parcă ar fi fost beţi:

— Cum, adică, degeaba?

— În foc cu ei!

— Nişte zurbagii…

— Pun la cale arteluri!

— Tâlharii! O şleahtă de tâlhari!

— Ei! strigă odată Romas. Aţi văzut că n-am marfă ascunsă în baie, ce mai vreţi? A ars tot, atâta a mai rămas. Lămurit? Ce-mi folosea mie să pun foc avutului meu?

— Ai asigurare!

Răcnete furioase gâlgâiră din nou în cele zece gâtleje:

— Ce-om sta să ne chiorâm atâta la ei?

— Ajunge! Destul i-am răbdat!

Îmi tremurau picioarele, clocoteam. Prin pâcla roşiatică din râpă le vedeam mutrele pline de cruzime, bortele păroase ale gurilor, şi abia îmi puteam înfrânge dorinţa sălbatică de a-i snopi în bătaie. Ei ţopăiau în jurul nostru, zbierând:

— Aha-ha, au pus mâna pe pari!

— Au pus mâna pe pari?

— Ăştia o să-mi mai smulgă şi barba, spuse Hoholul, şi i-am ghicit un zâmbet batjocoritor. Şi tu o să-ţi capeţi porţia, Maximâci, zău! Dar stăpâneşte-te, ţine-ţi firea!

— Ia uitaţi-vă, flăcăul are topor!

Într-adevăr, aveam înfiptă la cingătoare o toporişcă de dulgher, de care uitasem cu desăvârşire.

— Parcă se tem, cugetă Romas. Oricum, tu nu ridica toporul, dacă, la o adică…

Un mujic pirpiriu şi şchiop, pe care nu-l cunoşteam, ţopăia de te pufnea râsul şi ţipa ca din gură de şarpe:

— Luaţi cărămizi şi azvârliţi în ei de departe! Haida! Răspund eu cu capul!

Ridică numaidecât un ciot de cărămidă, îşi făcu vânt şi-l azvârli spre noi, nimerindu-mă drept la lingurea. Mai înainte de-a apuca să i-o plătesc în vreun fel şchiopârlanului, de sus, din buza râpei, Kukuşkin se năpusti ca un uliu asupra lui şi amândoi se rostogoliră încolăciţi la pământ. Îndată după Kukuşkin coborâră malul vreo zece oameni, şi Kuzmin o schimbă degrabă pe sfătoşenie:

— Tu, Mihailo Antonov, eşti om deştept, ştii bine că focul îl scoate din minţi pe mujic…

— Haidem, Maximâci, să mergem la ceainăria de pe mal, spuse Romas, scoţându-şi pipa din gură şi vârându-şi-o repezit în buzunarul de la

pantaloni. Se sprijini în parul dat de mine şi urcă ostenit coasta râpei. Kuzmin, care mergea alături de el, îi spuse ceva şi Hoholul i-o reteză fără măcar să-l privească:

— Şterge-o, gogomanule!

Pe locul unde era izba noastră mocnea un porcoi auriu de cărbuni, cu vatra în mijloc, iar din coşul rămas întreg o şuviţă albăstrie de fum suia în văzduhul dogoritor. Vergelele patului, încinse până la roşu, spânzurau ca nişte picioare de păianjen. Taracii tăciuniţi ai porţii străjuiau focul ca nişte santinele negre: unul dintre ei purta o cuşmă roşie de jăratec, de sub care stăruiau sclipiri gemene cu penele de cocoş.

— Ne-au ars cărţile, oftă Romas. Mor de necaz!

Copiii se jucau în noroiala uliţei, împingând cu beţele ca pe nişte purcei frânturi de bârne mistuite de flăcări, care fâsâiau, împrăştiind un fum albicios şi usturător. Un flăcău de vreo cinci anişori, cu părul bălai şi ochii albaştri, aşezat într-o băltoacă neagră şi caldă, lovea cu băţul într-o găleată turtită, desfătându-se grav de sunetele scoase. Oamenii năpăstuiţi să rămână fără casă roboteau posomorâţi, adunând grămadă puţinele lucruri scăpate de pârjol. Femeile plângeau, se sfădeau şi se ocărau pentru nişte capete de lemn ars.

În livezile întinse ceva mai încolo de locul prăpădului, pomii stăteau neclintiţi, mulţi cu frunzişul ruginit de bătaia fierbinţelii, şi belşugul rumen de mere era parcă mai mare ca oricând.

Am coborât la râu de ne-am scăldat, apoi ne-am băut în tăcere ceaiul la ceainăria de pe mal.

— Cât priveşte merele, au rămas mofluzi bogătanii! spuse Romas.

Veni şi Pankov, îngândurat şi mai blând ca oricând.

— Ce-i, frăţioare? întrebă Hoholul.

Pankov ridică din umeri:

— Aveam izba asigurată.

Tăcură amândoi, ciudat, ca nişte străini, cântărindu-se unul pe altul cu ochii iscoditori.

— Şi-acuma, ce-o să faci, Mihail Antonîci?

— Mă mai gândesc eu.

— Ar trebui să pleci din sat.

— Mai văd eu.

— Am un plan, spuse Pankov. Hai afară să stăm de vorbă.

Ieşiră. Din uşă, Pankov se întoarse şi-mi spuse:

— Tu nu eşti vreun sfios. Stai locului liniştit, că ăştia ţi-or şti de frică până la urmă…

Am ieşit şi eu şi m-am întins la umbră, sub nişte tufe, cătând ţintă la râu.

Era zăpuşeală, deşi soarele stătea în asfinţit. Dinaintea ochilor, pe fâşia de apă a râului se desfăşura un sul zugrăvit în culori cu toate câte le trăisem aici în sat. Mi-era inima grea. Curând m-a răzbit oboseala şi-am adormit buştean.

— Hei! am auzit prin somn, şi m-am pomenit scuturat şi smucit zdravăn. Ce-i, mă, ai murit? Trezeşte-te!

O lună roşie şi mare cât roata carului poleia luncile de pe malul dimpotrivă. Barinov, aplecat deasupra mea, mă zgâlţâia de zor.

— Scoală, mă, te caută Hoholul, e tare îngrijorat din pricina ta.

Alergând în urma mea, bombănea:

— Tu lasă naibii dormitul ăsta pe un’ se nimereşte! Că mai trece careva pe deal, se poticneşte şi te pomeneşti cu o piatră-n cap. Ba poate c-o face dinadins. Pe la noi nu-i de glumă. Oamenii, frate-meu, ţin minte răul. Ş-apoi afară de rău, nici n-au ce ţine minte…

Cineva se mişca încetişor prin tufele de pe mal, se clinteau crengile.

— L-ai găsit? întrebă vocea răsunătoare a lui Migun.

— E cu mine, îl vesti Barinov.

Şi, după vreo zece paşi, oftă:

— Se pregăteşte, pleacă la prăduit peşte. Nici Migun n-o duce uşor.

Romas mă întâmpină supărat, cu dojană:

— Acuma ţi s-a năzărit de plimbare? Vrei cumva să te usuce-n bătaie?

Când am rămas singuri, îmi spuse posomorât, aproape şoptit:

— Pankov ar vrea să rămâi la el. Plănuieşte să deschidă o prăvălie. Eu nu te sfătuiesc. I-am vândut tot ce-a mai rămas. Eu plec la Viatka şi peste câtva timp te chem la mine. Ce zici?

— Mă mai gândesc.

— Bine, gândeşte-te.

Se culcă pe duşumea, se foi un pic şi rămase tăcut. Stăteam la fereastră, cu ochii la Volga. Răsfrângerile lunii mi-aminteau de flăcările incendiului. Sub malul umbrit de lunci, un remorcher bătea greoi apa cu zbaturile; cele trei luminiţe de la catarg pluteau în întuneric, atingând stelele şi acoperindu-le uneori.

— Eşti cumva supărat pe oameni? întrebă Romas, somnoros. Nu trebuie. Nişte nerozi, atât. Ura e totuna cu prostia.

Cuvintele lui nu izbuteau să-mi aline durerea, să-mi topească înverşunarea şi obida usturătoare din suflet. Vedeam înaintea ochilor boturi păroase, ca de fiară, urlând sălbatic: „Luaţi cărămizi şi-azvârliţi în ei de departe!”

Pe atunci nu ştiam încă să dau uitării cele ce nu-ţi fac trebuinţă. Da, îmi dădeam seama că oamenii aceştia, luaţi fiecare în parte, nu erau chiar atât de răi, ba cei mai mulţi nu erau răi deloc. La urma urmelor, erau nişte dihănii blajine, şi cu un zâmbet copilăresc aduceai lesne un zâmbet pe chipul oricăruia dintre ei; oricare te asculta încrezător ca un copil când povesteai despre căutătorii de înţelepciune şi fericire, ori despre cutezătorii isprăvilor mărinimoase. Sufletele lor ciudate îndrăgeau tot ce stârnea visarea la o viaţă uşoară pe care să o trăiască în legea lor.

În schimb, când se strângeau laolaltă, fie la adunările obştei, fie la ceainăria de pe mal, se preschimbau într-o gloată cenuşie, piteau nu ştiu unde tot ce aveau mai bun în ei şi se găteau în odăjdiile minciunii şi ale făţărniciei, asemeni popilor, ori se gudurau ca nişte câini pe lângă cei puternici, de-ţi era scârbă să te uiţi la ei. Alte dăţi îi apuca din senin o cruzime de fiară, se zbârleau, îşi arătau colţii şi urlau sălbatic unii la alţii, gata să se încaiere, ba se şi încăierau din nimica toată. În asemenea clipe erau înspăimântători, gata să dărâme şi biserica, unde nu mai departe decât în ajun se îndrumaseră blajini şi smeriţi, ca oile la ţarc. Aveau printre ei poeţi şi povestitori, pe care nimeni nu-i îndrăgea şi care trăiau în râsul şi dispreţul satului, fără pic de ajutor.

Nu mă pricepeam şi nu puteam să trăiesc printre asemenea oameni. I-am împărtăşit lui Romas aceste gânduri amare în ziua despărţirii noastre.

— E o concluzie pripită, făcu el, cu dojană în glas.

— Ce să fac, dacă am ajuns la ea?

— E o concluzie greşită! Neîntemeiată!

Mi-a vorbit îndelung şi în cuvinte alese, căutând să mă convingă că nu am dreptate, că m-am înşelat.

— Nu te grăbi să-i osândeşti. E foarte simplu să judeci pe altul. Nu te lăsa târât de năravul acesta. Priveşte liniştit tot ce se petrece în jur şi ţine minte un lucru: toate sunt trecătoare şi se schimbă în mai bine. Încet, poate. Dar cu atât mai temeinic. Uită-te peste tot, pipăie totul, nu te teme de nimic, dar nu te pripi să osândeşti. La bună vedere, prietene!

Buna noastră vedere a avut loc peste cincisprezece ani, la Sedleţ, după ce Romas trăise alţi zece ani în deportare, în regiunea Iakutsk, pentru legăturile lui cu organizaţia „Narodnoe pravo”.

După plecarea lui din Krasnovidovo, m-a cuprins o tristeţe grea, de plumb. Hoinăream prin

sat ca un căţelandru care şi-a pierdut stăpânul. Cutreieram satele din jur împreună cu Barinov, ne tocmeam la ţăranii bogaţi, treieram, dezgropam cartofii, curăţăm livezile. Şedeam la el, la baie.

— Lexei Maximâci, voevod fără norod, cum rămâne, ai? mă întrebă el într-o noapte ploioasă. Ce zici, o pornim mâine spre mare? Zău! Ce să mai zăbovim? Cei de soiul nostru nu-s iubiţi prin părţile astea. Mai ştii, odată, la o beţie…

Barinov nu spunea asta pentru întâia oară. Era abătut şi el, nu ştiu de ce, braţele-i de maimuţă atârnau neputincioase şi căta descumpănit în jur, ca omul rătăcit în desişul unei păduri.

Ploaia şfichiuia geamul. Un şuvoi de apă spăla pereţii într-un colţ al băii, rostogolindu-se năvalnic în fundul râpei. Vijelia trecuse, fulgere pale scăpărau vlăguite pe cer. Barinov mă întrebă încetişor:

— Zi măi, plecăm mâine?

Şi am plecat.

…E minunat să pluteşti pe Volga într-o noapte de toamnă, cuibărit la coada unui şlep, lângă cârma ţinută de o lighioană lăţoasă, cu capul cât o baniţă – ţinea cârma tropăind cu picioarele-i grele pe punte şi icnea din fundul rărunchilor:

— Orr-up!… O-rro-uu!…

În urma noastră, plescăind uşurel, unduia ca mătasea apa de necuprins şi vârtoasă ca smoala. Nori negri de toamnă horeau pe deasupra râului. De jur împrejur numai beznă domol mişcătoare – mistuise malurile înghiţise întreg pământul, prefăcut parcă într-o întocmire de pâcle jilave, şi curgea fără curmare, la nesfârşit, undeva devale, într-un hău de pustietate şi muţenie, unde nu sălăşluiau nici soare, nici lună, nici stele.

Undeva înainte, în întunericul umed, remorcherul nevăzut se opintea şi gâfâia din greu, ca şi cum s-ar fi împotrivit forţei mlădioase ce-l târa cu ea. Îl însoţeau trei luminiţe – două deasupra apei şi una sus, în creştetul lor, mai aproape de

mine, chiar sub nori, pluteau ca nişte caraşi de aur alte patru luminiţe, dintre care una era felinarul atârnat de catargul şlepului nostru.

Mă simţeam cercuit într-o băşică rece de ulei, alunecând fără zgomot cu ea pe o întindere povârnită, ţintuit acolo înăuntru ca o musculiţă. Mi se năzărea că mişcarea se stinge treptat şi că se apropie clipa când va conteni cu desăvârşire, când va amuţi gâfâiala remorcherului şi zbaturile nu vor mai izbi apa vârtoasă, când toate sunetele se vor risipi ca frunzele dintr-un pom, se vor şterge ca însemnările scrise cu creta, şi nemişcarea, tăcerea mă vor lua în puterea lor.

Zdrahonul care tropăia la cârmă într-un cojoc zdrenţuit şi cu o cuşmă miţoasă pe cap va încremeni şi el, vrăjit pe vecie, şi nu va mai urla:

— Orr-up!… O-rrro-uu!…

L-am întrebat:

— Cum te cheamă?

— Ce treabă ai să ştii? mi-a întors-o el cu glas dogit.

Spre asfinţit, când lăsam în urmă Kazanul, am băgat de seamă că matahala asta cât un urs avea faţa atât de păroasă, încât nici nu i se mai vedeau ochii. Aşezându-se la cârmă, a golit într-un căuş de lemn o sticlă de vodcă, dând-o gata din două sorbituri, de parcă ar fi fost apă, după care a îmbucat un măr. Şi când remorcherul a smucit şlepul înainte, omul nostru, apucând zdravăn braţul cârmei, s-a uitat la discul roşu al soarelui, a scuturat din cap şi-a, zis răstit:

— Doamne-ajută!

Remorcherul ducea de la iarmarocul din Nijni la Astrahan patru şlepuri încărcate cu fier, butoaie cu zahăr şi nişte lăzi grele – totul pentru Persia. Barinov cercă lăzile cu vârful piciorului, le mirosi, chibzui niţel şi hotărî:

— Nu pot să fie decât puşti, de la uzina din Ijevsk.

Cârmaciul îi repezi un pumn în burtă şi-l luă împrejur:

— Ce-i treaba ta?

— În capul meu…

— Da' una la moacă, vrei?

Neavând cu ce plăti drumul pe un vapor de călători, ne luaseră pe şlep „de milă"", şi cu toate că făceam de cart deopotrivă cu echipajul, toţi de pe şlep ne priveau ca pe nişte cerşetori.

— Tu, care mă tot pisezi cu norodul! mormăia cu dojană Barinov. Aici, treaba e simplă: care pe care încalecă…

Era un întuneric să-l tai cu cuţitul, de nici nu se vedeau şlepurile; doar vârfurile catargelor, luminate de felinare, se desprindeau pe tăvăneala fumurie a norilor cu iz de păcură.

Tăcerea posacă a cârmaciului mă scotea din fire. Şeful de echipaj mă rânduise de cart la cârmă, să-i fiu de ajutor ursului. Urmărind mişcarea luminilor la cotiturile apei, zicea încetinel:

— Ia pune mâna colea!

Săream în picioare şi mă opinteam în braţul cârmei.

— Bun! mormăia el.

Mă cuibăream din nou pe punte, în preajmă. Nu izbuteam în ruptul capului să leg vorba cu omul ăsta, orice îi spuneam, îl auzeam neabătut:

— Tu ce treabă ai?

Oare la ce se gândea? Trecând prin locul unde apele galbene ale Kamei se pierd în vâna de oţeluri a Volgăi, cârmaciul cătă lung către miază-noapte şi bodogăni:

— Ticălosul!

— Cine?

Nici pomeneală de răspuns.

Undeva departe în hăurile nopţii urlau şi lătrau câinii, amintindu-mi că mai dăinuie rămăşiţe de viaţă pe care întunericul n-a izbutit să le strivească. Dar îmi păreau prea departe şi fără nicio noimă.

— Pe-aici câinii sunt răi, vorbi pe neaşteptate cârmaciul.

— Unde, aici?

— Peste tot. La noi, câinele e fiară curată.

— Din ce loc eşti?

— Din Vologda.

Şi vorbe otova, greoaie, începură să-i curgă din gură, aşa cum curg cartofii dintr-un sac spart:

— Cine-i ăla care e cu tine, moşu-tău? Un gogoman, da. Eu am un moş deştept. Înfipt. Bogătan. Ţine cheiul de la Simbirsk. Şi ceainărie. Taman acolo, pe mal.

După ce înşiră toate vorbele astea, rar şi cam căznit, îşi pironi ochii nevăzuţi asupra felinarului de pe catargul remorcherului, urmărindu-l cum se târâie ca un paing de aur prin mreaja întunericului.

— Hai încoace şi ţine tu arma… Ia zi, ştii carte? Nu mă dumireşti şi pe mine cine tocmeşte legile?

Fără să-mi aştepte răspunsul, urmă:

— Lumea vorbeşte fel de fel: unii că ţarul, alţii că mitropolitul Senat. Păi să ştiu eu lămurit cine, m-aş duce la el. Şi i-aş zice: tu să tocmeşti legile în aşa chip, başca să nu dau în om, da' nici măcar mâna să n-o ridic asupra lui! Legea e musai să fie de fier. Ca o lăcată. Să-mi ferece inima, şi gata. Atuncea, dau socoteală. Da' aşa, nu dau! Nu.

Mormăia ca pentru sine, din ce în ce mai domol şi mai dezlânat, lovind din când în când cu pumnul în braţul de lemn al cârmei.

Cineva de pe remorcher striga în pâlnie şi glasul înăbuşit al cârmaciului mi se părea fără noimă, ca şi lătrăturile şi urletele câinilor, înghiţite acum de noaptea unsuroasă. Pe apa neagră, pe lângă bordurile remorcherului, răsfrângerile felinarelor pluteau ca nişte pete galbene de ulei şi se topeau, neputincioase să lumineze ceva. Peste noi părea că se scurg valuri de mâl, într-atât de vâscoasă era desimea norilor negri şi grei de ploaie. Alunecam tot mai în adânc, în străfundurile de muţenie ale întunericului.

Omul se jelea, posomorât:

— Unde m-au adus? Nici inima din piept nu mi-o mai simt…

Mă cuprinse nepăsarea – nepăsarea şi o tristeţe vrăjmaşă. Mi se făcu somn.

Încetinel şi furiş, răzbătând cu trudă printre nori, se arătară zorii plăpânzii şi cenuşii ai unei zile fără soare. Aşternură culori plumburii peste apă, scoaseră la iveală tufele galbene de pe maluri, pinii de fier năpădiţi de rugină, cetina lor ca nişte labe întunecate, şiragul izbelor dintr-un sat, boiul unui mujic tăiat parcă în piatră. Un pescăruş trecu în zbor pe deasupra şlepului, fâlfâindu-şi cu şuier aripile-i strâmbe.

Veni schimbul nostru, al meu şi al cârmaciului. M-am ghemuit sub o prelată şi am adormit, dar după scurt timp, ori cel puţin aşa mi s-a părut, m-am trezit în ţipete şi tropăit de picioare. Scoţând capul de sub prelată, am văzut trei din echipaj înghesuindu-l pe cârmaci în peretele cabinei şi răcnind pe toate glasurile:

— Lasă, Petruha!

— Domnul cu tine, potoleşte-te!

— Haida, ajunge!

Cârmaciul şedea cuminte, cu braţele încrucişate la piept şi cu degetele înfipte în umeri, cu piciorul pe o boccea azvârlită pe punte, se uita pe rând la toţi şi încerca să-i înduplece răguşit:

— Lăsaţi-mă să fug de păcat!

Era desculţ, numai în cămaşă şi nădragi, claia de păr negru zbârlit i se învârtejea din creştet până pe fruntea bulbucată şi îndărătnică, de sub care doi ochi mici ca de cârtiţă, injectaţi de sânge, priveau rugători, neliniştiţi.

— O să te-neci! ziceau marinarii.

— Eu? Aş! Lăsaţi-mă, fraţilor! Îl omor dacă nu mă lăsaţi! Cum ajungem la Simbirsk, gata…

— Isprăveşte, omule!

— Of, fraţilor…

Desfăcu braţele în lături, cu o mişcare înceată, căzu în genunchi şi lipindu-şi mâinile de peretele cabinei, de parcă ar fi fost răstignit, icni din nou:

— Lăsaţi-mă să fug de păcat!

Ceva te cutremura în vocea lui uimitor de adâncă, braţele-i desfăcute şi lungi cât nişte vâsle, cu palmele deschise către ceilalţi, tremurau. Îi tremura şi faţa de urs, cu barba miţoasă, iar ochii orbi, de cârtiţă, i se înholbaseră ca nişte bile întunecate. Ai fi zis că o mână nevăzută i s-a înfipt în beregată şi-l sugrumă.

Ceilalţi se dădură în lături, fără o vorbă. Cârmaciul se ridică în picioare cu stângăcie, înşfăcă bocceluţa de jos şi spuse:

— Vă mulţumesc!

Se apropie de marginea punţii şi sări în apă cu o sprinteneală neaşteptată. M-am repezit şi eu într-acolo şi l-am văzut pe Petruha cum, scuturându-şi fruntea, îşi îndesă bocceaua pe cap ca o cuşmă, apoi tăie apa curmeziş către malul nisipos, unde tufele legănate de vânt se aplecau să-l întâmpine, scuturându-şi frunzele galbene în valuri.

Oamenii ziceau:

— Da’ tot s-a ţinut în frâu!

I-am întrebat:

— Ce-i cu el, a căpiat?

— Cum aşa? De unde? A făcut-o pentru izbăvirea sufletului…

Între timp, Petruha ieşise spre mal. Se ridică în picioare – apa îi venea până la piept – şi-şi flutură bocceaua deasupra capului.

Marinarii strigară:

— Cu bine!

Unul dintre ei întreabă:

— Şi ce-o să facă el fără acte?

Un altul, un roşcovan cu picioarele strâmbe, îmi istorisi plin de mulţumire:

— Are un moş la Simbirsk, care l-a asuprit şi l-a sărăcit, şi uite, şi-a pus în gând să-l omoare, da’ i s-a făcut milă de sufletul lui moşu-său şi-a fugit de

păcat. Petruha ăsta o fi el o fiară, da-i bun la inimă! Om cumsecade…

Omul cel cumsecade mergea acum pe o fâşie îngustă de nisip în susul apei şi deodată se făcu nevăzut printre tufele de pe mal.

Marinarii se dovediră flăcăi de ispravă, toţi erau de prin părţile mele, născuţi-crescuţi pe Volga. Către seară mă simţeam printre ei ca acasă. În schimb, a doua zi am băgat de seamă că se uitau la mine urât şi cu neîncredere. Am ghicit numaidecât că naiba îi pusese mâncărime lui Barinov pe limbă şi că visătorul şi-a dat drumul la gură.

— Le-ai povestit ceva?

Cu un zâmbet în ochii lui de muiere, Barinov se scărpină după ureche şi mărturisi:

— Aşa, un pic…

— Păi nu te-am rugat să-ţi ţii fleanca?

— Chiar aşa am făcut, numai vezi că era o poveste grozavă. Tocmai ne gândeam să jucăm cărţi, da' cârmaciul a luat cărţile cu el şi muream de urât. Ei, şi-atuncea…

Tot iscodindu-l, am aflat că Barinov, ca să-şi alunge urâtul, a născocit o istorie hazlie cum nu se mai poate, la capătul căreia, Hoholul şi cu mine, asemenea vikingilor din vechimi, înfruntam cu topoarele o întreagă ceată de mujici.

Nu avea niciun chichirez să mă supăr pe el – el vedea adevărul în afara realităţii. Într-o zi, pe când umblam amândoi să ne tocmim undeva la muncă, aşezându-ne pe marginea unei râpe, în plin câmp, Barinov mi-a spus domol şi pătruns:

— Adevărul trebuie să-l alegi în aşa fel încât să-ţi fie pe plac! Uite, colo, peste râpa aste, paşte, o cireadă, aleargă un câine, umblă un păstor. Ei şi? Ce folosim noi doi din toate astea pentru suflet? Tu, care mi-eşti drag, cată şi vezi-le pe toate din jur aşa cum sunt: omul hain e un adevăr, dar cel bun pe unde-o fi? Că pe omul cel bun încă nu l-a născocit nimeni, da-a!

La Simbirsk, fără să o mai îmbrodească în vreun fel, marinarii ne poftiră să coborâm de pe şlep.

— Nu ne plac nouă mutrele voastre! ne-au spus ei.

Ne-au dus cu barca până la cheiul Simibirskului, unde am zăbovit cât s-au zvântat hainele de pe noi. Aveam în buzunare treizeci şi şapte de copeici.

Am intrat într-o ceainărie să bem ceai.

— Acuşi ce facem? Barinov rosti sigur de sine:

— Cum, adică, ce facem? O pornim mai departe. Până la Samara am călătorit clandestin pe un vapor de călători, la Samara ne-am tocmit pe un şlep, după alte şapte zile am ajuns aproape cu bine pe ţărmurile Caspicei şi acolo ne-am aciuiat pe lângă micul artel de pescari de la Kabankul-bai, o aşezare pescărească împuţită de calmuci.

Sfârşit

{1} Haină bărbătească încreţită în cute bogate la spate.

{2} Dacă ai şti... (Fr.).

{3} Dacă ai şti unde te duc... (Fr.).

{4} La sfârşitul anilor 90, am citit într-o revistă de arheologie că Lutonin-Koroviakov a găsit undeva în judeţul Cistopolie o comoară – un ceaun cu bani arăbeşti (n. aut.).

{5} Mulţumesc, Alexei Nikolaevici Bah! (N. aut.).

{6} Cătun siberian.

{7} Nu-mi aduc bine aminte numele ţăranilor şi s-ar putea să le fi încurcat, ori stâlcit. (N. aut.).

Cuprins

Universităţile mele

Table of Contents

Universităţile mele 2